

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

МАТЕРІАЛИ

V Міжнародної науково-практичної конференції
молодих вчених, аспірантів та студентів

**ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИКА:
АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ**

13 березня 2026 р.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Голова організаційного комітету:

Мінас АРАКЕЛЯН – проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», д.ю.н., професор;

Заступники голови організаційного комітету:

Віктор ЗАВТУР – голова Наукового товариства молодих вчених, аспірантів та студентів Національного університету «Одеська юридична академія», к.ю.н., доцент;

Денис ЯКОВЛЕВ – декан факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія», д.політ.н., професор;

Олексій ФЕДОТОВ – начальник науково-дослідної частини Національного університету «Одеська юридична академія», д.ю.н., професор.

Члени організаційного комітету:

Костянтин ВІТМАН – директор Центру підготовки магістрів публічної служби та професійних суддів Національного університету «Одеська юридична академія», д.політ.н., професор; **Олена СКАЛАЦЬКА** – декан факультету журналістики Національного університету «Одеська юридична академія», д.філос.н., професор; **Олена ЦІЛЬМАК** – завідувач кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія», д.ю.н., професор; **Ліліана ЯРОВА** – завідувач кафедри соціології Національного університету «Одеська юридична академія», д.політ.н., професор; **Лілія ЯКОВЛЕВА** – професор кафедри соціології Національного університету «Одеська юридична академія», д.політ.н., професор; **Дмитро АФОНІН** – доцент кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія», к.ю.н., доцент; **Ірина КОРНІЄНКО** – доцент кафедри історії держави та права Національного університету «Одеська юридична академія», к.ю.н., доцент; **Ольга БУДЯЧЕНКО** – доцент кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія», к.ю.н., доцент; **Євгенія ПРОХОРЕНКО** – доцент кафедри соціології Національного університету «Одеська юридична академія», к.соц.н., професор; **Олександр КРИЛОВ** – лаборант кафедри соціології Національного університету «Одеська юридична академія»; **Юрій БАТАН** – голова Ради молодих вчених Національного університету «Одеська юридична академія», к.ю.н., доцент; **Кіра ЩЕРБИНА** – голова Студентського наукового товариства Національного університету «Одеська юридична академія»; **Анастасія ІЛЬНИЦЬКА** – голова Студентської ради факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія».

Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності :

Л 93 матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, м. Одеса, 13 березня 2026 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2026. 152 с.

ISBN 978-966-397-615-0

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на V міжнародну науково-практичну конференцію «Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності», яка відбулася 13 березня 2026 р.

УДК 316.3+32(062.552)

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Ідеологічні ідентифікації здобувачів першого (бакалаврського) рівня спеціальності «Соціологія» НУ ОЮА (за результатами тесту «Політичні координати») Бутченко Іван Миколайович	7
Дезінформація як інструмент політичного впливу в сучасному інформаційному просторі Дресь Поліна Станіславівна	11
Соціологічні інтерпретації груп інтересів: дилеми визначення суб'єктів політики Захарова Ніколет Віталіївна	14
Політична влада в умовах ринкової організації суспільної взаємодії Льницька Анастасія Геннадіївна	17
Медіа у суспільстві, суспільство у медіа: теоретичні підходи дослідження взаємодії Качаров Альберт Павлович	21
Політичне представництво та соціальна структура суспільства: лідери та інститути Криволап Владислав Романович	24
Структуризація соціального простору: топологічний підхід Лізан Олександр Володимирович	28
Фізична недоступність мережі як чинники цифрової нерівності Махінько Єлизавета Анатоліївна	31
Критичний раціоналізм щодо соціологічних парадигм: критика або консенсус Меньшов Андрій Олегович	35
Зміна форм соціальних зв'язків у молодіжному середовищі під впливом соціальних мереж Оставненко Олександра Олександрівна	38
Аналіз особливостей міграційних процесів в українському молодіжному середовищі Піковець Анна Олександрівна	42

Стратегічні пріоритети цифровізації вищої школи в Україні Разніцина Віолета Олександрівна	46
Роль публічної дипломатії в умовах сек'юритизації соціальних відносин у суспільстві ризику Роговенко Анжела Володимирівна.....	49
Сексуальна просвіта: її сутнісний зміст та соціологічні підходи до вивчення Щіпанська Діана Олегівна.....	52

СЕКЦІЯ 2. ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Трансформація легітимності політичної влади в умовах цифрового суспільства Виговська Вероніка Юріївна.....	56
Нейтралітет Міжнародного Комітету Червоного Хреста як чинник політичних дискусій Вискребець Олександра Андріївна	60
Від критичної маси до критичних акторів: теоретичне переосмислення кількісних критеріїв жіночого парламентського представництва Гербут Надія Анатоліївна, Локшук Дарія Володимирівна.....	64
Інформаційно-пропагандистські механізми ідеологічного впливу російської федерації на тимчасово окупованих територіях України Денисова Єлизавета Олексіївна.....	68
Трансформація європейської інтеграції України в умовах війни Матяж Христина Олексіївна	71
Тайванське питання в геополітичному протистоянні США та КНР Осипішина Олена Олександрівна	75
Інструменталізація медіа у польсько-українських відносинах на фоні війни росії проти України Поплавський Сергій Юрійович	79

СЕКЦІЯ 3. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Поведінкові обмеження в управлінні ризиками біологічних загроз Щеховська Лариса Миколаївна	84
---	-----------

СЕКЦІЯ 4. ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Емоційне пригнічення як форма адаптації до стресу в умовах сучасних соціальних та воєнних викликів Котова Христина Олександрівна	88
Креативність як складник управлінської діяльності в умовах невизначеності Кучеренко Анжеліка Едуардівна.....	91
Трансформація копінг-ресурсів особистості у процесі формування перманентної тривожності студентства Левицька Вікторія Ігорівна.....	94
Теорія і практика вибору крізь призму психології управління Медведь Анастасія Юрійвна	97
Психофізіологічні реакції на хронічний організаційний стрес Мішина Олена Сергіївна	100
Мозковий штурм як метод вибору раціонального управлінського рішення: психологічний вимір Мукан Марія	103
Інфантильність як елемент мотивації у скоєнні злочину Петровчан Діана Михайлівна	106
Психологічні особливості формування жертви звалтування Попова Ольга Сергіївна	109
Атрофія гіпокампа в умовах хронічного бойового стресу: ритмічні рухи як метод відновлення пам'яті у військовослужбовців Соколова А. С.....	111
Психологічні особливості проявів агресії та їх вплив на формування правової поведінки Соловчук Ельвіра Анатоліївна.....	114

Психологічні чинники прийняття управлінських рішень у кризових ситуаціях	
Чередник Катерина Віталіївна	117
Психологічні мотиви участі особистості у волонтерській діяльності	
Ярова-Прусс Діана Володимирівна	121

СЕКЦІЯ 5. ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Дерадянiзація законодавства України: історико-правовий дискурс	
Волохов Олексій Сергійович	125
Військова система Гетьманщини як спосіб репрезентації українського суспільства та держави (друга половина XVII – перша половина XVIII ст.)	
Подобєдов Михайло Вадимович	130
Конституційно-правові засади державності УНР у Кам'янецький період	
Сатаєва Алiна Михайлiвна	135

СЕКЦІЯ 6. ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Війна як виклик універсалістським теоріям справедливості	
Загоруйко Самсон Володимирович	139
Проблеми викладання філософії в системі вищої школи	
Налівайко Андрій Олександрович	143
Postcolonial India: Identity as Process and Discourse	
Petlenko Iryna Valeriivna	146

СЕКЦІЯ 1. СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-1>

ІДЕОЛОГІЧНІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІОЛОГІЯ» НУ ОЮА (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ТЕСТУ «ПОЛІТИЧНІ КООРДИНАТИ»)

Бутченко Іван Миколайович

*студент II курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Актуальність визначення ідеологічних ідентифікацій обумовлена тим, що ідеологія у сучасних умовах є однією із важливих складових громадянської ідентичності, електорального вибору, визначальним елементом структурування партійного простору тощо. Окрім політичного впливу, ідеологія є важливим феноменом соціальної та психологічної взаємодії.

Солідаризуємось із наступною думкою: «Процес ідентифікації пов'язують з пізнанням людьми власних соціальних зв'язків у процесі спільної життєдіяльності. Це психологічний механізм формування «Ми»-відчуття, усвідомлення своєї належності до певної спільноти людей, яке відбувається через антитезу «ми» – «вони». Результатом цього процесу стає формування певної ідентичності особистості [2, с. 51].

Поняття «ідеологія», яке стало частиною наукового дискурсу наприкінці XVIII століття, у широку сенсі позначає систему уявлень, ідей, поглядів на політичне життя, які відображають інтереси, світогляд, ідеали, умонастрої людей, класів, націй, політичних партій, громадських рухів та інших суб'єктів політики [3]. Структура ідеології поєднує декілька взаємопов'язаних елементів: ідею, концепцію, теорію, партійну програму та виборче гасло.

В умовах авторитаризму слід відзначити загрозу ідеологічної індоктринації у освітньому просторі, коли саме на основі ідеологічної ідентифікації відбувається нав'язування державою авторитарної системи освіти як альтернативи формуванню критичного мислення і рефлексивності [1]

Варто погодитись із тим, що «Розуміння впливу ідеологій на суспільно-політичне життя має особливе значення для вивчення самого суспільного життя. Водночас, якщо розглядати ідеологію як чинник формування світогляду, то слід зазначити, що положення, пропаявані владною елітою, не завжди адекватно сприймаються на рівні конкретного індивіда, оскільки й сьогодні уявлення про суспільно-політичні доктрини у більшості громадян, м'яко кажучи, не є ґрунтовними. Тому й природно, що ідеологічний вакуум в Україні, який утворився внаслідок краху комуністичної системи, заповнився дуже різними типами ідеологій» [5, с. 46]

Вузке розуміння ідеології передбачає визначення ідеологічної ідентифікації громадян на основі вибору однієї із актуальних ідеологічних доктрин: лібералізму та неолібералізму, консерватизму та неоконсерватизму, соціалізму та соціал-демократії.

Відносно ідеологічної ідентифікації українського студентства варто погодитись із тим, що «...сьогодні передчасно говорити про сформованість та усталеність політико-ідеологічних уподобань українського студентства... набуває актуальності дослідження політичної соціалізації як скерованого процесу, спрямованого на формування політичної компетентності українського студентства, адже від цього залежатиме не тільки усвідомленість задекларованих політико-ідеологічних ідентичностей, але й послідовність їхньої реалізації у відповідних формах соціально-політичної активності» [6, с. 59]

Основною ідеєю лібералізму є свобода особистості, а до основних принципів відносять захист прав і свобод людини, політичний плюралізм, верховенство права, політичний та економічний ринок, мінімізацію державного втручання. На сучасному етапі ліберальні цінності стали фундаментом для більшості держав із демократичною формою правління.

Консервативна ідеологія акцентує увагу на значенні традицій, стабільності та неперервності історичного розвитку суспільства. Ключові принципи консерватизму включають: збереження традиційних цінностей, підтримку соціального порядку та стабільності, шанування історичного досвіду, поступовість у проведенні реформ, визнання значення державних та суспільних інститутів [7].

Соціалізм акцентує увагу на соціальній рівності, справедливості та захисті прав найманих працівників. Важливу роль у формуванні соціалістичної теорії відіграв марксизм, представники якого критикують капіталізм і виступають за створення суспільства без експлуатації. До головних принципів соціалізму належать: зменшення соціальної нерівності; активне втручання держави в економічні процеси; забезпечення соціального захисту населення; розбудова системи соціального забезпечення; захист прав і інтересів працівників. Як

ззначають К. Маркс та Ф. Енгельс: «Історія всього дотеперішнього суспільства є історія боротьби класів» [4]. У сучасних демократичних державах ідеї соціалізму часто втілюються через модель соціал-демократії, що передбачає поєднання ринкової економіки з активною соціальною політикою держави.

У даному дослідженні визначено ідеологічні ідентифікації здобувачів ступеня бакалавру соціології факультету психології, політології та соціології на основі тесту «Політичні координати» (<https://piznay.online/piznay-sebe/politychni-koordinaty>). У цьому тесті пропонується відповісти на 20 питань, які дозволяють визначити ідеологічну ідентифікацію. У тестуванні взяли участь 17 здобувачів першого (бакалаврського) рівня спеціальності «Соціологія» факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА».

За результатами тестування було отримано наступні результати: 16 здобувачів визначили власну ідеологічну позицію як «ліберально ліві погляди» і 1 здобувач має «авторитарно ліву» ідеологічну ідентифікацію. Для того, аби інтерпретувати ці дані, звернемося до визначень. Політичні координати мають дві осі: «ліві – праві» ідеології та «авторитарні – ліберальні» політичні погляди. Прихильники лівої ідеології обирають державне регулювання економіки, соціальна рівність, перерозподіл благ. Відповідно, адепти правої ідеології визначають як цінність вільний ринок, приватну власність, мінімум регуляції в економіці та політиці. Щодо вертикальної осі, то авторитарні погляди означають вибір на користь сильної держави, контролю за громадянами. Ліберальні погляди навпаки є характерними для тих, хто обирає максимум індивідуальних свобод, мінімум втручання держави. Тобто, переважна більшість здобувачів обрала для ідеологічної ідентифікації соціальну рівність + особисті свободи (Див. Графік № 1).

Графік № 1

Подальших досліджень потребує ідеологічна ідентифікація викладачів та порівняльний аналіз ідеологічного вибору здобувачів та викладачів.

Література:

1. Кройтор А., Яковлев Д., Алексенцева-Тімченко К. «Апостоли» індоктринації: ідеологічні особливості репрезентації релігійного вибору у системі середньої освіти (на основі аналізу інтерв'ю експертів). *Ідеологія та політика*. 2019. № 2(13). С. 26–46. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14543> (дата звернення: 05.03.2026).
2. Кутирнова В. І. Політико-ідеологічні самоідентифікації українського студентства: динаміка та актуальний стан. *Український соціум*. 2013. № 4(47). С. 51–59. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2013/10/51-60_no-4_vol-47_2013_UKR.pdf (дата звернення: 05.03.2026).
3. Лісовий В. С. Ідеологія. *Енциклопедія Сучасної України* : [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-13771> (дата звернення: 05.03.2026).
4. Маркс К., Енгельс Ф. Маніфест комуністичної партії. *Спільне Commons*. URL: <https://commons.com.ua/uk/manifest-komunistichnoyi-partiyi/#down15> (дата звернення: 05.03.2026).
5. Недюха М. Ідеологія як критерій класифікації політичних партій. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 45–53. URL:

https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nedukha_ideoloigia.pdf
(дата звернення: 09.03.2026).

6. Паніна Н. В. Молодь України: структура цінностей і соціальні орієнтації. *Український соціум*. 2013. № 4 (47). С. 51–60. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2013/10/51-60_no-4_vol-47_2013_UKR.pdf (дата звернення: 09.03.2026).

7. Різник С. В. Консерватизм. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014, 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-4553> (дата звернення: 05.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-2>

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Дресь Поліна Станіславівна

*студентка II курсу соціології факультету психології,
політології та соціології*

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

У сучасному світі інформація стала одним із ключових ресурсів політики. Розвиток цифрових технологій і соціальних мереж значно прискорив процес поширення інформації, але водночас створив умови для активного поширення дезінформації та фейкових новин. Дезінформація використовується як інструмент маніпуляції громадською думкою, формування політичних наративів та дискредитації політичних опонентів.

Ризики дезінформації безпосередньо пов'язані із зростанням ролі масмедіа, кількості інформаційних потоків у сучасному світі.

Сьогодні основними каналами поширення дезінформації є соціальні мережі, онлайн-медіа та автоматизовані акаунти (боти). Алгоритми цифрових платформ часто сприяють швидкому поширенню емоційно зарядженого контенту, роблячи фейкові повідомлення віруснішими за перевірену інформацію.

У результаті це впливає на політичні настрої громадян, формує хибні уявлення про події та підриває довіру до державних інституцій. У сучасному інформаційному просторі, насиченому соціальними

мережами, дезінформація використовує алгоритми, які просувають сенсаційний контент незалежно від його правдивості, посилюючи суспільну поляризацію. Це робить її потужним інструментом для політичних акторів – від держав до груп впливу, – які формують потрібні наративи без юридичної відповідальності.

Солідаризуємось із наступною думкою: «Традиційні медіа, передусім – телебачення усе ще є привабливими з точки зору рекламодавців. Аудиторія комерційної реклами продовжує дивитись розважальні програми на ТБ, але водночас – шукає політичну інформацію у соціальних мережах. Саме тому пропагандистські кампанії у соціальних мережах вже неодноразово доводили свою ефективність. Цифрова дезінформація, яка використовує технології «впливу наноінфлюенсерів», «бджолиного рою», «шкарпеткових ляльок» (найпростіші з них називаються «бібабо»), спін-докторінгу тощо, стала новим пропагандистським стилем соціальних мереж» [4].

Зокрема, ключовими платформами є Facebook, Twitter/X та Telegram, де боти, фейкові акаунти створюють ілюзію масової підтримки фальшивих ідей. В українському інформаційному просторі усе ще небезпечними є технології дезінформації з боку країни-агресора як частина російсько-української війни: фейки про «біолабораторії» на території України, маніпуляції втратами ЗСУ та дискредитація влади (зокрема, щодо термінів президентських повноважень та легітимності ВР України).

Одним із прикладів використання дезінформації стали виборчі кампанії. Зокрема, під час президентських виборів в США у 2024 році штаби основних кандидатів через соцмережі поширювали поляризуючий виборців контент і фейкові новини про опонентів. Дезінформація поляризує електорат, дискредитує опонентів і маніпулює думкою з ключових питань, як-от клімат чи міграція. Вона руйнує довіру до інститутів, делегітимізує вибори і провокує хаос, полегшуючи гібридні війни. Щодо протидії дезінформації, то слід наголосити на трьох складових: стійкість, прозорість, стримування. Погодисьмо: «Стійкість передбачає посилення суспільного імунітету до дезінформації. Це включає освіту з медіаграмотності, кампанії з підвищення обізнаності громадськості та інвестиції в незалежну журналістику. Прозорість вимагає притягнення платформ до відповідальності за алгоритмічне поширення неправдивого контенту та забезпечення дотримання надійних стандартів маркування контенту. Стимування передбачає покладення відповідальності на порушників шляхом санкцій, кіберконтрзаходів та дипломатичного осуду» [1].

У сучасних умовах США та європейські країни впроваджують медіаграмотність і регулювання реклами у соціальних мережах (наприклад, Honest Ads Act), мобілізуючи приватний сектор. Слід

безумовно погодитись із тим, що «Згідно з визначенням Комісії ЄС, дезінформація – це «неправдива інформація або інформація, що вводить в оману (і що можливо перевірити), яка створюється, подається і поширюється з метою отримання економічної вигоди або навмисного обману громадськості та може завдати шкоди суспільству». Якщо коротко – це матеріали, які є одночасно неправдивими і шкідливими, спрямованими на заподіяння шкоди цінностям, що охороняються» [2].

Особливого значення проблема набула в умовах сучасних регіональних та глобальних війн та конфліктів. Дезінформаційні кампанії можуть використовуватися як складова гібридної війни чи нового типу війн для впливу на внутрішню та міжнародну аудиторію.

Одним із головних інструментів боротьби з фейками є фактчекінг – перевірка достовірності інформації через надійні джерела. У світі активно працюють незалежні організації, що займаються фактчекінгом, зокрема Snopes, FactCheck.org, PolitiFact у США, Correctiv у Німеччині та StopFake в Україні... дезінформація поширюється швидше, ніж перевірка фактів, адже апелює до емоцій і страхів, а не до логіки. Таким чином, важливо не лише спростовувати фейки, а й запобігати їх розповсюдженню шляхом профілактики інформаційної вразливості» [3, с. 11].

Основні цілі політичної дезінформації є різноманітними та спрямовані на вплив на громадську думку. Насамперед вона підриває довіру до суспільних інституцій, поширюючи суперечливі або неправдиві повідомлення про вибори, засоби масової інформації та органи влади, що формує у громадян недовіру до офіційних джерел інформації. Крім того, дезінформація сприяє посиленню поляризації суспільства: для цього часто використовуються чутливі теми, такі як етнічність, міграція чи політичні ідеології, що загострює розбіжності між різними групами населення та може впливати на політичну активність виборців.

Також одним із завдань дезінформації є дискредитація політичних опонентів шляхом поширення теорій змови, неправдивих звинувачень або маніпулятивних тверджень, що підриває їхню репутацію та рівень громадської підтримки. Окрім цього, дезінформація використовується для формування певного бачення політичних процесів, кризових ситуацій або суспільно значущих подій, аби спрямувати громадську думку та вплинути на прийняття рішень громадянами.

Ці цілі досягаються через скоординовані кампанії, які поєднують фейкові новини, меми, часто з використанням AI для персоналізації контенту під конкретні аудиторії. Дезінформація не лише розділяє суспільство, а й легітимізує агресію, створюючи наративи про «громадянську війну», «нелегітимну владу» чи «нацистів».

Література:

1. Alesse G. The Weaponization of Disinformation in Modern Geopolitics. *Atlas Institute for International Affairs*. URL: <https://atlasinstitute.org/the-weaponization-of-disinformation-in-modern-geopolitics/> (date of access: 05.03.2026).

2. Авдєєва Т. Дезінформація як інструмент іноземного втручання у виборчий процес: прояв правовійни. *Центр демократії та верховенства права*. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/internet-regulation/> (дата звернення: 05.03.2026).

3. Боденчук Б. Фейкові новини, маніпуляції та медіаграмотність: нові стратегії протидії в демократичних країнах. *Інновації та особливості функціонування ЗМІ в демократичному суспільстві*: Міжнар. науково-практ. конф. Львів, 2025. С. 10–13. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/99055> (дата звернення: 06.03.2026).

4. Яковлев Д. В. Цифрова дезінформація: технології пропаганди соціальних мережах. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру*: матеріали IV Всеукр. наук.-практич. конф. (м. Одеса, 21 берез. 2025 р.). Одеса, 2025. С. 36–40. <https://hdl.handle.net/11300/29705>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-3>

СОЦІОЛОГІЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ГРУП ІНТЕРЕСІВ: ДИЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИКИ

Захарова Ніколєт Віталіївна

студентка I курсу магістратури

факультету психології, політології та соціології

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Серед соціологічних теорій у фокусі яких знаходиться процес формування та інституціоналізації груп інтересів слід відзначити соціальний конструктивізм (це традиція, фундатором якої є О. Конт) та соціологію повсякденності (П. Бергер, Т. Лукман, А. Шюц).

Представники соціального конструктивізму та соціології повсякденності по-різному вирішують дилему визначення суб'єктів політики, появи та розвитку груп інтересів. Для перших це процес, який штучно конструюється тими суб'єктами політики, які мають владу: від еліти

та держави (бюрократії) до інститутів влади новітньої епохи – партійного нобілітету та медіакратії. Навпаки, другі вважають групи інтересів наслідком самоорганізації суспільства, результатом об'єднання індивідів навколо групових інтересів задля боротьби за визначення, репрезентацію та реалізацію суспільного інтересу.

У дослідженнях історичної соціології визначено основних суб'єктів політичної діяльності – від тиранів, аристократії, демосу у античному світі та феодалів, церкви, республік середньовіччя до партій та парламентів сучасних демократичних держав. Усі вони представляли певні групи інтересів, які об'єднувались навколо лідерів або інститутів для досягнення влади. Головна соціологічна дилема визначення груп інтересів та їх суспільної ролі полягає у протиріччі між вузькогруповими інтересами та суспільним інтересом.

Погодимось: «У процесі розвитку демократичної політики сформульовано «дилему суспільних благ», яка є актуальною для українського суспільства. Політика, на відміну від економічної взаємодії, оцінюється громадянами з точки зору відповідності інтересам суспільства, а не тільки і не стільки за критеріями індивідуального успіху чи збільшення приватного капіталу. Саме тому політика має бути спрямована на визначення суспільного блага та пошук шляхів (інструментів, механізмів) його досягнення у конкретних соціальних та політичних умовах» [3, с. 145].

На сучасному етапі формування груп інтересів відбувається відповідно до вимог демократичного суспільства: свободи та індивідуалізму, рівності та природних прав людини, суспільній угоді та громадській думці. Конкуренцію (політичну конкуренцію – демократію, економічну конкуренцію – ринок) визнано фундаментом розвитку груп інтересів.

Соціальні конструктивісти зосереджені на визначенні групи, яка найкраще репрезентує суспільний інтерес («бюрократи» і «технократи», «ліберали» і «креативний клас»). Представники соціології повсякденності головну роль у процесі спонтанного конструювання груп інтересів відводять знанню, яке формує «фабрику значень».

У сучасному світі такими «фабриками значень» є масмедіа. Саме на ролі масмедіа у процесі формування груп інтересів акцентують увагу В. Бурлачук, Д. МакКвейл, К. Лундбі, Л. Ороховська, Дж. Стрембек, ін. Інтернет стає середовищем формування груп інтересів, як суб'єктів політики.

Погодимось: «Умовно колективні суб'єкти поділяються на традиційні (нації, класу, фратрії, громадянського суспільства тощо) щодо яких оптика політичної науки є сформованою та сучасні, які знаходяться на етапі становлення та інституційного оформлення

(мережеві групи, віртуальні спільноти). Вони об'єднані не територіально, а комунікативно – у мережі інтернет» [3, с. 146].

На особливу увагу серед соціологічних інтерпретацій груп інтересів заслуговує теорія колективної дії М. Олсона. У ній обґрунтовується групова взаємодія з точки зору теорії публічного вибору та визначається сутність «всеохопних інтересів» суспільства. Ч. Кедвелл у передмові до книги М. Олсона зазначає: «Ширші групи із всеохопними інтересами більше виступатимуть за політику, що відповідає загальним інтересам, ніж групи, об'єднані вузьким окремим інтересом» [1, с. 12].

В умовах російсько-української війни не можна недооцінювати небезпеку авторитаризму у глобальному масштабі. Авторитарний лідер, який розв'яже війну, виходячи із вузькогрупових інтересів, здатний спричинити глобальну катастрофу.

Слід безумовно погодитись із М. Олсоном у тому, що «...лобі і картелі, які розрослися у демократичних суспільствах, зрештою висмоктали з них сили й енергію... чи не тому індійська економіка відстає від китайської, сингапурської, тайванської та південнокорейської, що Індія – демократична країна? Один росіянин побоюється того, що російська демократична революція невдовзі вступить у фазу «термідора»... саме невдовзі після термідора Наполеон встановив диктатуру і розв'язав агресивну війну загальноєвропейського масштабу... Мені залишалось тільки думати про те, що буде, коли якийсь Наполеон або Гітлер заволодіє російськими ядерними арсеналами» [1, с. 17].

Водночас, для України важливими є міркування М. Олсона щодо ролі груп інтересів у забезпеченні економічного зростання, реалізації амбітного проекту модернізації політичної та економічної системи. У цьому контексті ідеї М. Олсона є дотичними до ідей Д. Аджемоглу та Д. Робінсона.

Суспільний інтерес полягає у створенні інклюзивних економічних та політичних інститутів, які гарантують свободу слова та захист власності та сприятимуть розвитку середнього класу.

Солідаризуємось із наступним: «І політичні, і економічні інститути поділяються на інклюзивні та екстрактивні. Інклюзивні економічні інститути – це такі інститути, які «заохочують великі маси людей до участі в економічній діяльності... Щоб бути інклюзивними, економічні інститути мають шанувати приватну власність, неупереджену систему права й надання публічних послуг для створення конкурентного середовища, у якому люди можуть здійснювати обмін і домовлятися. Має також бути гарантія можливості відкривати новий бізнес і обирати свій кар'єрний шлях». Екстрактивні економічні інститути – це інститути, які мають протилежні властивості, тобто

спрямовані на те, щоб відбирати доходи і блага в однієї групи людей на користь іншої» [2].

Відтак, дилема визначення суб'єктів політики вирішується на користь штучного конструювання груп інтересів у теорії соціального конструктивізму та із урахуванням ролі повсякденного знання та мас-медіа як «фабрик значень» у соціології повсякденності.

Література:

1. Олсон М. Влада і процвітання. Подолання комуністичних і капіталістичних диктатур / пер. з англ. А. Іщенко. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 174 с.

2. Судин Д. Чому нації занепадають? *Україна Модерна: міжнародний інтелектуальний часопис*. 11 грудня 2019. URI: <https://uamoderna.com/blogy/danilo-sudin/acemoglu-robinson-book-review/>

3. Яковлев Д. В., Яковлева Л. І. Політична діяльність задля суспільного блага: місія та виклики середнього класу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 47. С. 145–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2024_47_28

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-4>

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Ільницька Анастасія Геннадіївна

*студентка IV курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

У (пост)воєнних умовах одним із основних завдань для соціологічної науки є визначення факторів, які впливають на соціальну структуру українського суспільства та сутність соціальної взаємодії. Проблема політичної влади у цьому контексті презентується як процес соціальної взаємодії між різними групами, результат їх комунікації щодо узгодження інтересів.

У теорії П. Блау цей процес називається «торгом», тобто символічним обміном ресурсами влади між різними групами. Демократія має враховувати ринкову організацію суспільства, а політична демократія (вибори й залучення громадян до публічної політики) має бути доповнена економічною демократією (справедливим розподілом

матеріальних благ та фінансових ресурсів), подоланням олігархії та обмеженням державних монополій.

Для українського суспільства процес пострадянських перетворень висвітлив проблему взаємного впливу демократизації та капіталізму, політичних та економічних свобод, ринку («маркетизації») та держави (урядування).

Слід погодитись із наступною формулою пострадянських перетворень: «Як історична епоха пострадянська доба мала свою логіку і діалектику. Логіку її поступу пов'язано з пострадянською тетрадою – поєднанням чотирьох соціально-економічних і культурно-політичних тенденцій, що їх можна позначити як демократизацію, маркетизацію, націоналізацію та європеїзацію. Водночас діалектика цієї доби виявилась у суперечностях як між зазначеними тенденціями, так і всередині них. Розвиток вільних ринків міг посилювати антидемократичні сили, а створення національних держав могло бути ворожим до загальноєвропейських норм і практик. Також всередині кожної з чотирьох тенденцій існували внутрішні суперечності. Демократизація пострадянського простору конкурувала зі своїм альтер его – авторитарними тенденціями. Становлення вільних ринків стикалось зі встановленням олігархічного контролю над економікою» [2, с. 8].

Утворення вільного ринку є вимогою не тільки економічного порядку, а й політичного устрою. Демократія, як механізм політичної конкуренції, передбачає наявність різних соціальних груп, які ведуть конкуренцію за владу. Так, у теорії П. Блау визначено, що влада ґрунтується на символічному обміні. П. Блау наголошував, що соціальна взаємодія – це «ринок», де люди взаємодіють задля вигоди, а структура суспільства виникає з цих процесів. Він визначив основні закони обміну: – очікування більшої вигоди призводить до збільшення ймовірності певної діяльності; – чим більшою кількістю винагород індивіди обмінялися, тим більша ймовірність наступних актів обміну (з'являються взаємні зобов'язання); – чим частіше під час обмінів порушуються взаємні зобов'язання, тим менше значать негативні санкції (покарання); – із наближенням моменту винагороди цінність діяльності падає, тому ймовірність її здійснення знижується; – чим більше здійснюється відносин обміну, тим більша ймовірність, що ними управлятимуть норми «справедливого обміну» [4].

Влада виникає, коли одна група потребує ресурсів іншої, але не може надати рівноцінну винагороду. Отже, влада інтегрується як здатність нав'язувати свою волю, що ґрунтується на нерівному обміні та залежності, призводячи до диференціації соціального статусу, легітимізації відносин влади та опозиції. Влада в умовах ринкової організації суспільної взаємодії виникає з необхідності отримання цінних ресурсів (послуг, інформації, фінансів, голосів виборців,

схвалення у медіа тощо), які індивід не може отримати іншим способом, крім як підкорившись. Нерівність у економічному обміні призводить до того, що ті, хто має більше економічних ресурсів, отримують вищий політичний статус.

Виникає діалектика влади та опозиції: нерівний обмін утворює опозицію та провокує конфлікти, коли залежна від влади сторона намагається змінити баланс сил. Для стабілізації політичної влади в умовах ринкової організації суспільної взаємодії потрібні інститути. Вони пом'якшують ринок, роблять обмін «справедливим», що перетворює індивідуальну владу на інституційну. Інститути публічної влади мають стати «арбітром» у процесі ринкового обміну та боротисьби різних соціальних груп за політичну владу.

У цьому проявляється соціальна місія держави.

Погодимося: «У класичному розумінні держава є інститутом, сутність функціонування якого полягає в забезпеченні загальних інтересів. Як універсальна організація суспільства держава покликана вирішувати суспільно значущі справи, управляти всіма сферами соціального життя з урахуванням інтересів усіх громадян. Саме соціальна природа держави зумовлює її місце та роль у житті суспільства. Так у забезпеченні цілісності суспільства через узгодження спільних інтересів проявляється інтеграційна роль держави. Вона полягає в державній централізованій політиці об'єднання суспільства з неоднорідними політичними та економічними інтересами, та спрямування суспільства на реалізацію загальнозначущих цілей. Специфікою держави виступає її місія соціально-політичного арбітра в суспільстві, яка зумовлюється різноспрямованістю індивідуальних та групових інтересів» [1, с. 8].

Використання теорії соціального обміну П. Блау для дослідження демократії та політичної влади у «відкритому суспільстві» відкриває наступні перспективи:

1) розуміння політики як процесу взаємодії раціональних індивідів, які вступають у інтеракції, зважуючи вигоду і витрати. Боротьба за владу в умовах демократії перетворюється на соціальний обмін між різними групами, яка легітимізується інститутами публічної влади. Погодимося: «Демократія утворила дієвий механізм політичного обговорення (політичних торгів), довела свою здатність забезпечити економічний розвиток країни через створення конкурентного політичного середовища. Проте, раціональність носить фрагментарний характер у ситуаціях, які характеризуються: – недостатньою інформованістю акторів; – маніпулюванням з боку мас-медіа; – впливом середовища (родини, колективу); – сформованими історично культурними та політичними традиціями; – регіональним поділом

країни та переважаючими регіональними ідентифікаціями; – темпоральним дефіцитом у здійсненні вибору» [5, с. 33];

2) важливим аспектом у процесі боротьби за владу стає здатність організувати раціональних індивідів у групи, які усвідомлюють власні інтереси та реалізують їх у політиці та економіці. Ці організовані групи мають більше шансів отримати владу, аніж великі групи, які натомість не здатні до самоорганізації. Перетворення індивідуальної дії на колективну раціональну взаємодію стає необхідною умовою здобуття влади. Безпосередньо це стосується українського суспільства: ринкова взаємодія призвела до утворення політичних та економічних монополій. Солідаризуємось із наступною думкою: «У перехідний період в суспільстві достатньо активними є добре організовані групи, які отримують доступ до влади, економічних, інформаційних та політичних ресурсів впливу на усі сфери суспільного життя, згодом монополізуючи його. Такі групи не мають раціональних мотивів враховувати думку неорганізованих, або гірше організованих суспільних груп, суспільства в цілому» [5, с. 30];

3) роль інститутів (які П. Блау поділяв на інтегративні (забезпечують соціальну солідарність), дистрибутивні (розподіл влади), організаційні (мобілізують групові ресурси) полягає у легітимізації процесу та результатів соціального обміну. Погодимось: «соціальні інститути: 1) координують, формалізують та регулюють непрямої обмін; 2) усталюють опосередковані мережі обміну на засадах вигоди для більшості його учасників; 3) відтворюють мережі обміну в часі завдяки соціалізації та подальшому залученню в них нових учасників. Дієвість соціальних інститутів залежить від готовності учасників обміну відтворювати в його перебігу інституційовані взірці вкладень, винагород і покарань. Своєю чергою, така готовність залежить від визнання, тобто легітимізації, учасниками обміну соціальних інститутів. Умову легітимізації соціальних інститутів становить забезпечення ними життєвих потреб індивідуальних і колективних учасників обміну» [3, с. 221].

Відтак, політична влада в умовах ринкової організації суспільної взаємодії виникає у результаті соціального обміну та легітимізується у процесі діяльності інститутів.

Література:

1. Мамонтова Е. Соціальна роль держави в контексті теорії соціального обміну. *Державне будівництво*. 2007. № 1 (2). С. 1–11.

2. Мінаков М. Пострадянська людина та її доба. Спроба філософського осмислення пострадянської епохи. Київ – Мілан : Лаурис – Κοινή, 2024. 198 с. URL: https://www.koine.community/wp-content/uploads/2024/01/Postradyanska_lyudina.pdf

3. Резнік В. Легітимація як складова соціального обміну: соціологічні концептуалізації. *Соціальні виміри суспільства* : збірник наукових праць. 2019. Випуск 11 (22). С. 212–222. URL: https://i-soc.com.ua/assets/files/book/reznik.v.s/8reznikv_vymiry2019_blau.pdf

4. Черних Г. А. Блау, Пітер Міхаель. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Блау, Пітер Міхаель>

5. Яковлев Д. В. Раціональний вибір політичних акторів як фундаментальна умова переходу до демократії. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 28–35. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/47_2012/47-2012.pdf#page=28

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-5>

МЕДІА У СУСПІЛЬСТВІ, СУСПІЛЬСТВО У МЕДІА: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ

Качаров Альберт Павлович

*студент IV курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Сучасні медіа є важливим соціальним інститутом. Соціальні функції медіа полягають у поширенні масової інформації, соціалізації громадян, формуванні громадської думки. З одного боку, сучасні медіа відображають реальність, віддзеркалюють суспільні відносини. З іншого боку, медіа виступають інститутом конструювання реальності, вони створюють віртуальну реальність. На зв'язок між комунікацією у медіа та взаємодією у суспільстві вказує В. Ковалевський: «Комунікація є не просто зв'язком чи каналом передавання інформації, вона виявляється тією ланкою, без якої неможливі ані перебіг, ані розуміння будь-яких суспільно-політичних процесів. Комунікація за своїм визначенням передбачає реалізацію системи взаємодій як безперервний обмін інформацією на всіх рівнях. Водночас вона не зводиться лише до процесів обміну і, крім того, становить структуру суспільства й політики як соціальних систем» [5, с. 496].

Дослідженню функціонування інституту медіа у суспільстві та відображення суспільства у медіа присвячено ґрунтовні дослідження українських авторів, таких як О. Баришполец, В. Бортніков, І. Гаврада, Ю. Ганжуров, С. Демченко, Д. Дуцик, О. Загірний, О. Зернецька, В. Ковалевський, Н. Костенко, ін.

Варто погодитись із тим, що «Становлення глобального комунікаційного простору, що трансформує соціальну, політичну та економічну реальність, сприяє виникненню нових можливостей для комунікації у політичній взаємодії, істотно змінюючи роль масмедіа, які, окрім традиційних функцій, тепер віртуалізують політичний простір, створюють «гіперреальність» і, як наслідок, уможлиблюють перетворення політики у медіа-процес... Процес медіатизації у політичному та соціальному просторі спричиняє появу феноменів «віртуальної реальності», «реальної віртуальності», «віртуальної демократії» та «драматургії віртуальної політики» [7, с. 4].

Водночас, діяльність медіа залежить від стану суспільних відносин, розвитку демократії та свободи слова, правового регулювання, економічної моделі.

О. Загірний відзначає три напрямки досліджень взаємодії суспільства та медіа: 1) дослідження технологій, які використовуються політичною системою та масмедіа з метою інформаційного впливу на суспільство, формування громадської думки. У сучасному світі йдеться насамперед про комунікативні технології. До них належать пропаганда, політична реклама та політичний PR (зв'язки із громадськістю), «резонансні технології» тощо; 2) дослідження технологій, які переважають на тому чи іншому етапі історичного розвитку у самих медіа. Технології друкарства, на основі яких розвиваються друковані медіа (преса), поступаються впливом електронним медіа (телебачення, радіо), а згодом – комунікаціям за допомогою Інтернету; 3) технології регулювання, впливу та управління медіасистемою, які використовуються у різних типах політичних режимів. Тоталітарні та авторитарні режими застосовують переважно адміністративний тиск... У демократичних суспільствах спектр технологій набагато різноманітніший. Від тиску громадської думки та економічних чинників до правового регулювання й адміністративних та комунікативних механізмів [3].

До функцій медіа у демократичному суспільстві належать контрольна (контроль за владою), критична (висвітлення суспільних проблем), освітня. Натомість, у авторитарних державах медіа виконують функцію індоктринації – вони є частиною державної пропаганди. У процесі глобалізації поступово формувався інститут «глобальних медіа», які впливають на загальносвітові процеси та глобальну громадську думку.

Погодимось: «Швидкий розвиток засобів комунікації робить світ «меншим». Подія, що відбулася в певному кутку простору-часу завдяки медіа відтворюється в множині різних місць одночасно і може бути навіть повторена. Недаремно одним з найбільш поширених соціальних міфів стала метафора «невидимого панування» масмедіа – можливості

встановлення повного контролю над людиною та перемоги над проявами її індивідуальності» [4, с. 39].

Серед моделей діяльності медіа на основі взаємодії із суспільством у широкому історичному контексті виокремлюють медіасистеми: 1) ліберальну; 2) авторитарну; 3) модель соціальної відповідальності медіа [6].

Також серед медіасистем слід відзначити «радянську» (яка була важливою частиною авторитарного режиму СРСР) та «пострадянську» (вона характеризувалась поєднанням адміністративного тиску на медіа з боку держави та політико-економічного впливу олігархічних груп на медіа). При цьому, у дослідженнях аргументовано відзначається роль медіа у процесі демократизації та подолання авторитарної радянської спадщини. Солідаризуємось із наступною думкою: «... досить усунути медіа, і сучасна політична організація не зможе працювати. Медіа виступають містком між політикою і людьми, і саме ними уможливується демократія – політичний режим, де узаконено вплив народу на владу. Для демократичного функціонування сучасних держав функція посередництва, яка випливає власне з етимології слова «медіа» – є незамінною. Вона забезпечує двосторонність політичного процесу, свідчить про наявність комунікації між державою і її громадянами» [2].

Окрім типу політичного режиму до визначальних чинників формування медіасистем відносять взаємодію між медіа, партіями та інституціями громадянського суспільства, професійні асоціації журналістів, взаємодію медіа із публічною владою [1].

Відтак, теоретичні підходи дослідження масмедіа спрямовані на визначення сутності взаємодії між медіа та іншими соціальними та політичними інститутами. Внаслідок інституційної взаємодії визначається місце медіа у системі соціально-політичних відносин та образ суспільства у медіа.

Література:

1. Галлін Д. С., Манчіні П. Сучасні медіасистеми: три моделі відносин ЗМІ та політики / переклад з англ. О. Насика. Київ : Наука, 2008. 320 с.

2. Грудка О. Медіа між політикою і суспільством. *Українська правда*. 19 серпня 2016 року. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/08/19/7118132/>

3. Загірний О. В. Технології управління в медіаполітичній системі: український «groundtrip». *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 28. С. 50–54. DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i28.947>

4. Літвінова Ю. М. Телебачення як соціокультурний феномен. *Український соціум*. 2006. № 6 (17). С. 39–45. URL:

https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2006/11/39-45__no-6__vol-17__2006__UKR.pdf

5. Політична наука в Україні. 1991-2016: у 2 т. Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І.Ф. Кураса. Київ : Парлам. вид-во, 2016. 704 с.

6. Шрам В., Сіберт Ф., Петерсон Т. Вільний ринок ідей. Незалежний культурологічний часопис «І». 2004. Число 32. С. 18–25. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n32texts/schramm.htm>.

7. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація : монографія. 2009. 288 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-6>

ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ТА СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА: ЛІДЕРИ ТА ІНСТИТУТИ

Криволап Владислав Романович

*студент I курсу магістратури факультету психології,
політології та соціології*

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Взаємозв'язок між соціальною структурою суспільства та політичним представництвом є очевидним. Адже, саме інтереси великих суспільних груп (спільнот, класів) мають представляти політичні лідери, інститути політичного представництва. В умовах демократичного політичного представництва соціальні групи формуються на основі самоорганізації. Авторитарні режими докладають чимало зусиль для штучного конструювання груп інтересів, обмеження самоорганізації громадян.

Погодимось: «дослідження соціальної структури суспільства включно із використанням класового підходу, визначення соціальних перспектив кожного із класів на основі самоорганізації є важливою складовою частиною теорії політичного представництва. Теорія самоорганізації пропонує альтернативу штучному конструюванню політичного представництва, дозволяє зробити наголос на реальних інтересах класів у відносинах із публічною владою» [1, с. 91].

У процесі розвитку політичного представництва визначальними стали декілька чинників. По-перше, становлення інститутів

політичного представництва – парламентів та політичних партій. По-друге, трансформації соціальної структури суспільства на різних історичних етапах – від традиційного суспільства до інформаційного (цифрового). Погодимось із Д. Нортон, Дж. Воллісом та Б. Вайнгестом у тому, що «Писемна історія людства починається разом із першою суспільною революцією – неолітичною, сільськогосподарською, міською, або першою економічною революцією, як її ще називають, – та появою перших великих осілих груп людей, яка припала на період 5–10 тисяч років тому. Друга суспільна революція – промислова, модерна, або друга економічна – почалася двісті років тому і триває до наших днів. У ній вирішальну роль також відіграли зміни в організації людських груп» [4, с. 21].

Також слід відзначити, що постсучасне суспільство організовується не за принципом ієрархії (як-от суспільства епохи модернізації), а за принципом різомі. Акцентуємо увагу на тому, що соціальна структура суспільства епохи постмодерну суттєво змінює систему політичного представництва, поєднуючи архаїчне лідерство та «нові племена» з новими технологіями мережі інтернет.

Солідаризуємось із думкою М. Мафессолі: «...коли ми кажемо про постмодернізм суспільний, то... йдеться про комуні, спільноти, які я ще називаю неоплеменами, що повертають собі пам'ять про те, хто вони такі, і власні традиції... Час, у якому ми нині живемо, – це синергія архаїчного та розвинених технологій, таке собі динамічне укорінення. Постмодерний соціальний лад можна описати такими термінами, як «громади», «комунікація», «етичність», на противагу моралізму... Тим інструментом, що творить сучасні племена, є інтернет. Адже в соціальних мережах люди об'єднуються за низкою показників. Водночас це зовсім не означає, що суспільство повертається до нового Середньовіччя... Яких форм це набуває? Візьмімо взаємодопомогу, яка є в інтернеті, щось на кшталт BlaBlaCar або інших ініціатив, коли люди разом винаймають житло, організуються задля спільної мети. Оце і є політика, якої можна торкнутися: брати разом з іншими участь у розвитку загального блага. Вертикалізована політика більше не діє. Сили набирає інша – низова й горизонтальна... Відбувається примноження та розростання кількості різних благодійних організацій... Тобто насамперед об'єднання близьких за духом, ідеями осіб. Коли казати про державні інституції, що опікуються медициною, освітою, профспілки, політичні партії, то вони припиняють працювати так, як це було передбачено в часи їхнього створення, тобто у XIX столітті. Оті маленькі асоціації взаємодопомоги набувають більшої ваги та обертів і потроху замінюють звичні нам інституції» [5].

У сучасних умовах найбільшу політичну активність проявляють групи, які належать до середнього класу, а традиційна «буржуазія» перетворюється на креативний клас.

Погодимось: «креативний клас – це чергова «маска» середнього класу на сучасному історичному етапі. Маска політично активних громадян, які за об'єктивними (рівень доходу, сфера зайнятості) та суб'єктивними (самоідентифікація) маркерами становлять окремий соціальний клас, політичні цінності та інтереси якого є протилежними щодо олігархії та найбідніших верств. Якщо середній клас під маскою креативного класу буде спроможний нарешті собі забезпечити повноцінне політичне представництво та сформувати більшість у парламенті, то це буде означати перемогу політичної та економічної демократії в Україні» [6, с. 104].

По-третє, одним із важливих чинників став феномен політичного лідерства, який використовував не стільки силу інститутів, скільки народний мандат довіри для політичного представництва інтересів груп та спільнот. Дилема вибору моделі політичного представництва між лідером («харизматичним» чи «раціональним») та інститутами присутня не лише у демократичних суспільствах. Вона характеризує авторитарні політичні режими. Демократизація, як процес переходу від авторитарних суспільств закритого типу до відкритих суспільств (К. Поппер), або «суспільств відкритого доступу» (Д. Норт) потребує балансу між лідерством та інституційним виміром політичного представництва. Зокрема, слід погодитись із Ю. Древалем у тому, що «Правові засади формування та діяльності нового у радянській історії представницького органу – Верховної Ради СРСР та Верховної Ради УРСР – були закладені конституантою 1936-1937 рр. Конституція СРСР від 5 грудня 1936 р. проголошувала перемогу соціалізму, а УРСР відтоді вважалася соціалістичною державою, де вся влада належить робітникам і селянам у вигляді Рад депутатів трудящих. Водночас скасовувалася система з'їздів і запроваджувався так званий «однорусний» орган народного представництва» [2, с. 3]. Ідеологічне та політичне протистояння суспільств відкритого та закритого типу після Другої світової війни дозволило визначити маркери (критерії) розрізнення демократичної та авторитарної моделей політичного представництва. Погодимось із наступними критеріями: «контроль суспільства/дослідження розвитку (бажання проконтролювати та направити історичний процес/використання наукових методів для прогнозування спадів та підйомів у різних сферах та варіантів реагування на зміни); авторитарний інтелектуалізм / свобода думки і слова; неконтрольований суверенітет / обмеження влади; етика сильного / мораль власної совісті (відповідальності за свої дії); жорсткий традиціоналізм / гнучкість щодо розвитку чи зміни традицій; утопічна інженерія /

соціальна інженерія (створення єдиного щастя / поетапне вирішення нагальних проблем); принцип безгрішності / принцип спроб і помилок (у втіленні державної політики)» [3, с. 103].

По-четверте, зміни у інформаційній сфері та просторі соціальних комунікацій, які призвели до переходу від моделі друкованих медіа до аудіовізуальної медіа-системи, а згодом – до панування мережевої організації інтернет-комунікацій. Технологічні новації, з одного боку, полегшують та покращують зворотній зв'язок між владою та громадянами, а з іншого боку – нівелюють роль інститутів політичного представництва, сприяючи становленню прямої демократії. Лідери думок (блогери, політичні лідери) за допомогою соціальних мереж звертаються за підтримкою безпосередньо до громадян, досить часто ігноруючи традиційні інститути політичного представництва.

Література:

1. Воробійов В. А. Політичне представництво із соціального хаосу: партії між олігархією та самоорганізацією. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 33. С. 88–92. DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i33.1049>
2. Древаль Ю. Д. Радянська модель політичного представництва. *Державне будівництво*. 2012. № 2. С. 3–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_3
3. Ніколенко Г. Концепція «відкритого» суспільства в сучасних суспільних теоріях. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Випуск 30. С. 102–108. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/30_2020/16.pdf
4. Норт Д., Волліс Дж., Вайнгест Б. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. / пер. з англ. Т. Цимбал. Київ: Наш формат, 2017. 352 с.
5. Трегуб Г. Мішель Маффесолі: «Різноманіття та коріння – два слова, що описують постмодернізм». *Український тиждень*. 22 грудня 2018 року. URL: <https://tyzhden.ua/mishel-maffesoliriznomanittia-ta-korinnia-dva-slova-shcho-opysuiut-postmodernizm/>
6. Яковлев Д. В. Креативний клас – феномен інформаційного суспільства. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру* : матер. III Всеукр. наук.-практич. конф., (22 березня 2024 р.). Львів – Торунь, 2024. С. 100–104. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-27>

СТРУКТУРИЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ: ТОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Лізан Олександр Володимирович

*студент III курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Структуризація соціального простору інтерпретується як процес динамічних трансформацій суспільства, які обумовлені відносинами між індивідами та соціальними групами. Топологічний підхід визначає суспільство як багатовимірний простір («систему координат») де індивіди взаємодіють завдяки наявності певних ресурсів.

Визначимо ключові поняття топологічного підходу: «топос» та «соціальна стратифікація». Ключовим поняттям у процесі дослідження структуризації соціального простору виступає «топос».

Погодимось: «Топоси як універсальні концепти встановлюються за допомогою принципів подібності та відмінності в процедурах номінації (іменування), організації діалогу, пошуку перетину смислів... в їх інваріантності закладено теоретичний потенціал для дослідження змін у соціальній реальності, тому що універсальні за формою процедури наповнюються новим змістом у відмінних соціокультурних умовах. Практичне значення топосів полягає в тому, що залежно від специфіки соціального і фізичного простору вони використовуються для визначення позицій, побудови діалогу між представниками різних культур і формування загального міжкультурного дискурсу» [3, с. 358].

Соціальна стратифікація відображає ієрархію індивідів та груп у процесі структуризації соціального простору.

Відзначимо: «соціальна стратифікація» відображає ієрархічно організовані такі структури соціальної нерівності, як статусні групи, що існують в будь-якому суспільстві. Соціальна стратифікація забезпечує виокремлення впорядкованої сукупності соціальних верств, соціальних груп за суспільними критеріями: характером власності, обсягом матеріальних ресурсів, влади, престижем професії» [4, с. 28–29].

Топологічний підхід став відповіддю на методологічну кризу соціальних наук, обумовлену постмодерною критикою. Водночас, теорія соціальної топології є «методологічною парасолькою», яка об'єднує декілька соціологічних теорій – від системної до інституційної та комунікативної (комунікативний простір).

Слід погодитись із тим, що «В умовах прискорення соціокультурних змін у сучасному світі наявні методології вивчення соціальних просторів і формування соціальних практик засвідчують свою неефективність. Потрібен новий методологічний інструментарій для дослідження мінливої соціальної реальності, множинних соціальних об'єктів... Актуальним стає розвиток такого способу мислення, в якому соціальна реальність задається не як статична сукупність окремих соціальних об'єктів, а як відкритий рухомий простір соціальних взаємодій. У цьому контексті соціальна топологія стає затребуваною філософською методологією, яка уможливує виявлення констант у безперервній змінюваності сучасного соціуму. Логіка топологічних моделей дозволяє розглядати соціальні явища в семантичному просторі значущих зв'язків і відносин, суміщень і перехрещень, морфологічних перетворень; оприявнює нові підстави для вибудовування практичних схем міжкультурного спілкування» [3, с. 22–23].

Наявність ресурсів (капіталу) відрізняються ролі індивідів у процесі структуризації соціального простору – наявністю певного капіталу. Зокрема, у політичній структуризації є індивіди, які голосують; інші ухвалюють важливі рішення у публічній політиці, треті – беруть активну участь у громадській активності та протестних рухах.

Солідаризуємось із наступною думкою: «Як динамічна структура соціального простору топологія відображає трансформацію суспільних процесів, подій, явищ. Соціальна топологія, з одного боку, вивчає інваріантні соціальні властивості індивідуальних і колективних агентів, з іншого – постає структурою, у якій виявляється сукупність цих властивостей. Іншими словами, соціальна топологія дає змогу встановити розміщення, структуру, напрямок, спосіб розгортання соціальних явищ шляхом виявлення соціальних відмінностей, властивостей соціальних позицій, характеру практик та практичних схем. Індивіди, групи, інституції як агенти дії визначаються відповідно до позиції у соціальній системі» [1, с. 71].

У термінах представників школи соціальної топології (П. Бурдьє, П. Шампань, ін.) ресурс – це капітал, який може бути культурним, політичним, економічним тощо. Відповідний капітал надає владу у процесі структуризації соціального простору, поєднуючи макро- (суспільство) та мікро- (індивіда) рівні соціологічної теорії. Погодимось: «Розгляд соціального поля як поля влади дає... розуміння динаміки його перетворень. Влада структурує та ієрархізує соціальне поле. Специфічні владні стосунки оформлюються у вигляді суб'єктивності – явища формування Я через визначення власної ролі, ставлення до самого себе серед силових полів» [2].

Структуризація соціального простору українського суспільства відбувається під впливом багатьох чинників. Безумовно, одним із

головних чинників у процесі структуризації соціального простору сучасного українського суспільства є російсько-українська війна.

Якщо до категорії «простору» (топос) у дослідженні структуризації українського суспільства додати «час» (хронос), то воєнний час визначає трансформації соціального простору. У сучасному українському суспільстві посилюються позиції військових та представників спецслужб, які поступово займають найвпливовіші позиції в управлінні, політичному полі, отримуючи довіру суспільства та трансформуючи її у символічний капітал (авторитет, престиж). Також серед чинників структуризації соціального простору слід відзначити масові переміщення українців усередині країни («внутрішньо переміщені особи») та за кордон, волонтерський рух, вплив масмедіа (особливо слід відзначити медіа-скандали), цифровізацію соціальних відносин, процес європейської інтеграції тощо.

Погодимось із наступним: «Соціальна динаміка українського суспільства у процесі європейської інтеграції потребує, передусім, визначення «агентів змін», тобто інститутів чи акторів, які, власне, і стануть дійовими особами перетворень, «антикризовими менеджерами». У сучасних умовах також йдеться про визначення певного політичного простору, у якому лідери будуть визначати проблеми, обговорювати їх та шукати оптимальні раціональні рішення. На наш погляд, це – комунікативний простір. Сучасність – це час розвитку мережевих комунікацій, які здатні кратно, порівняно із традиційними медіа, посилити пропагандистський ефект інформаційних повідомлень. Відзначимо тренд віртуалізації політичного простору та соціального часу» [5, с. 381].

Відтак, соціальний простір не є фізичним простором, він представляє собою систему координат. Позиція індивідів та груп у процесі структуризації соціального простору визначається їх капіталом.

Література:

1. Борецько Ю., Федотова Т. Політичний простір у вимірах соціальної топології. Перспективи. *Соціально-політичний журнал*. 2022. № 1. С. 71–77. URL: http://perspektyvy.pdpu.od.ua/1_2022/10.pdf
2. Валенса Г. А. Аналогії тілесного та соціального у просторово-часових експлікаціях людського існування. *Сучасна молодь і проблема життєвих цінностей: філософські та етно-культурологічні виміри*. 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/379375482_ANALOGII_TILESNOGO_TA_SOCIALNOGO_U_PROSTOROVO-CASOVIH_EKSPLIKACIAH_LUDSKOGO_ISNUVANNA
3. Колінько М. В. Топологія міжкультурної комунікації : дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03. Вінниця, Київ, 2019. 401 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32162/>

4. Кузьмук О. Соціальна стратифікація суспільства: теоретична та емпірична інтерпретація поняття. *Соціологічні студії*. 2018. № 1(12). С. 27–31. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-27-31>

5. Яковлев Д. В. Політична пропаганда та соціальний час: міфологія майбутнього. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2025. Т. 2. С. 380–383. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30721>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-8>

ФІЗИЧНА НЕДОСТУПНІСТЬ МЕРЕЖІ ЯК ЧИННИКИ ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ

Махінько Єлизавета Анатоліївна

*студентка IV курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Цифрова нерівність є складним соціально-економічним феноменом, що відображає нерівні умови доступу різних груп населення до інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових ресурсів та можливостей їх ефективного використання. У сучасному науковому дискурсі дане поняття охоплює не лише наявність або відсутність доступу до мережі Інтернет, але й рівень цифрових навичок, якість підключення, а також спроможність осіб використовувати цифрові технології для задоволення освітніх, професійних та соціальних потреб [1, с. 45].

Особливої актуальності проблема цифрової нерівності набуває в Україні, де зберігається суттєва різниця між міськими та сільськими територіями щодо доступу до якісного інтернет-покриття та цифрових сервісів. Регіональні диспропорції у розвитку цифрової інфраструктури призводять до обмеження доступу населення до дистанційної освіти, електронних державних послуг та сучасних форм зайнятості, що негативно впливає на соціально-економічний розвиток територій [3].

Сучасні підходи до вивчення цифрової нерівності передбачають її багатовимірний характер. Зокрема, дослідники виокремлюють рівень фізичного доступу до цифрової інфраструктури, рівень цифрових компетентностей та рівень фактичного використання цифрових технологій у повсякденному житті. Такий підхід дозволяє розглядати цифрову нерівність не як одноразове явище, а як динамічний процес,

що змінюється під впливом технологічного прогресу та соціальних трансформацій [1].

Одним із найбільш поширених підходів є поділ цифрової нерівності на первинний, вторинний та третинний рівні. Первинний рівень пов'язаний із фізичним доступом до цифрової інфраструктури, зокрема до мережі Інтернет, технічних засобів та каналів зв'язку. Саме на цьому рівні проявляються інфраструктурні та територіальні відмінності, які визначають можливість включення індивідів і соціальних груп у цифрові процеси [3, с. 115].

Вторинний рівень цифрової нерівності стосується відмінностей у цифрових навичках, компетентностях і рівні цифрової грамотності. Навіть за умови формального доступу до мережі частина населення залишається обмеженою у можливостях використання цифрових технологій через недостатній рівень освіти, вікові особливості або соціально-культурні бар'єри. У соціологічному вимірі цей рівень пов'язаний із поняттям «цифрового виключення», коли індивіди не можуть повноцінно інтегруватися в цифрове середовище [2].

Третинний рівень цифрової нерівності характеризує відмінності у соціальних і економічних результатах використання цифрових технологій. Йдеться про нерівний доступ до вигод цифровізації, зокрема можливостей дистанційної зайнятості, електронної освіти, онлайн-підприємництва та участі в електронному врядуванні. У цьому контексті цифрова нерівність виступає механізмом відтворення соціальної стратифікації, оскільки більш ресурсозабезпечені групи отримують значно більші переваги від цифрового розвитку [1].

Окремі дослідники пропонують класифікувати цифрову нерівність за соціальними ознаками, виокремлюючи вікову, гендерну, освітню, професійну та територіальну нерівність. Такий підхід дозволяє глибше проаналізувати, яким чином цифрові технології по-різному впливають на соціальні групи та які структурні фактори обмежують або, навпаки, розширюють їхні цифрові можливості [2].

Таким чином, соціологічні підходи до класифікації цифрової нерівності підкреслюють її багаторівневий та структурний характер. Це дає змогу розглядати фізичну недоступність мережі не ізольовано, а як базовий рівень цифрової нерівності, що взаємодіє з освітніми, соціальними та економічними чинниками та визначає масштаби цифрового включення населення.

Фізична недоступність мережі Інтернет є одним із базових і водночас найбільш критичних проявів цифрової нерівності, оскільки саме вона визначає можливість первинного включення індивідів та соціальних груп у цифрове середовище. У соціологічному розумінні фізична недоступність охоплює відсутність або недостатній рівень розвитку цифрової інфраструктури, низьку якість інтернет-з'єднання, обмежене

покриття мережі, а також технічні бар'єри, що унеможливають регулярне користування цифровими сервісами [4].

Дослідники зазначають, що фізична недоступність мережі має чітко виражений територіальний характер і найчастіше проявляється у сільських, віддалених та малозаселених районах. У таких умовах цифрова нерівність набуває ознак просторової соціальної нерівності, коли місце проживання безпосередньо впливає на доступ до інформації, освіти, ринку праці та державних послуг. Відсутність стабільного інтернет-покриття обмежує можливості соціальної мобільності та сприяє закріпленню периферійного статусу окремих територій і спільнот [5].

У соціологічному контексті фізична недоступність мережі розглядається не лише як технічна проблема, а як фактор соціального виключення. Особи та групи, позбавлені доступу до цифрової інфраструктури, опиняються у нерівних умовах порівняно з тими, хто має можливість користуватися онлайн-освітою, електронними адміністративними послугами, дистанційною зайнятістю та цифровими каналами соціальної взаємодії. Таким чином, фізична недоступність мережі посилює вже існуючі соціально-економічні нерівності [4, с. 18].

Окремої уваги заслуговує взаємозв'язок фізичної недоступності мережі з іншими рівнями цифрової нерівності. Відсутність або нестабільність доступу до Інтернету унеможливує формування цифрових навичок та обмежує практичний досвід використання цифрових технологій, що, у свою чергу, призводить до вторинної та третинної цифрової нерівності. У цьому сенсі фізична недоступність виступає базовим структурним чинником, який запускає ланцюг цифрового виключення [5, с. 70].

Фізична доступність Інтернету безпосередньо залежить від рівня розвитку цифрової інфраструктури. До основних інфраструктурних обмежень відносять недостатнє покриття широкопasmового Інтернету, низьку пропускну здатність мереж, обмежену доступність сучасних технологій зв'язку (3G, 4G, оптоволоконні мережі) та високі витрати на підключення.

У соціологічному контексті такі обмеження мають важливе значення, оскільки вони визначають первинний рівень цифрового включення населення. За відсутності базової цифрової інфраструктури люди втрачають доступ не лише до інформаційних ресурсів, а й до сучасних освітніх і економічних можливостей, що створює умови для посилення соціальної нерівності.

Дослідження показують, що регіональні та територіальні диспропорції у розвитку цифрової інфраструктури призводять до значних відмінностей у доступі до Інтернету між міськими та сільськими районами. У малозаселених територіях фізична недоступність мережі виступає одночасно як економічна та соціальна проблема, оскільки

обмежує участь населення у цифровому суспільстві і перешкоджає соціальній мобільності [6].

Подолання фізичної недоступності мережі Інтернет вимагає активної державної політики, спрямованої на розвиток цифрової інфраструктури та створення рівних умов доступу для всіх громадян. В Україні Міністерство цифрової трансформації реалізує програми з розширення широкопasmового Інтернет-покриття, розвиток оптоволоконних мереж і впровадження 4G/5G технологій у сільській місцевості та малих містах [2]. Такі заходи дозволяють зменшити територіальні диспропорції у доступі до цифрових ресурсів і створюють умови для рівного включення населення у цифрове суспільство.

Фізична недоступність мережі Інтернет виступає одним із ключових чинників цифрової нерівності, що визначає початкові умови цифрового включення населення. Вона має чітко виражений територіальний і соціально-економічний характер, оскільки віддалені та сільські території значно відстають за рівнем доступу до сучасних цифрових технологій. Фізична недоступність мережі не лише ускладнює отримання інформації та цифрових навичок, а й сприяє відтворенню соціальної нерівності, закріплюючи існуючі диспропорції між різними групами населення.

Вплив фізичної недоступності мережі проявляється в освіті, професійному розвитку, цифровій економіці та електронному урядуванні. Подолання цього явища вимагає комплексного підходу, який поєднує розвиток цифрової інфраструктури, державну підтримку, стимулювання приватних інвестицій та підвищення цифрової грамотності населення. Лише така інтегрована стратегія дозволяє зменшити соціальні та територіальні диспропорції, забезпечити рівний доступ до цифрових можливостей для всіх громадян і сприяти повноцінній інтеграції населення у сучасне цифрове суспільство.

Література:

1. Черних Г. Соціологія інформаційного суспільства : навчальний посібник. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2024. 256 с.
2. Кравченко О. В. Цифрова нерівність як соціальна проблема сучасного суспільства. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2023. № 98. С. 45–52.
3. Мельник Л. М., Савчук О. П. Цифрова нерівність в Україні: регіональний вимір. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2022. Вип. 18. С. 112–120.
4. Міністерство цифрової трансформації України. Цифрова нерівність в Україні: аналітичний звіт. Київ, 2021. 52 с.

5. Бойко О. І. Територіальна цифрова нерівність як чинник соціального виключення населення. Український соціологічний журнал. 2020. № 1–2. С. 67–74.

6. Державна служба статистики України. Інформаційно-комунікаційні технології в Україні 2022: статистичний звіт. Київ, 2023. 84 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-9>

КРИТИЧНИЙ РАЦІОНАЛІЗМ ЩОДО СОЦІОЛОГІЧНИХ ПАРАДИГМ: КРИТИКА АБО КОНСЕНСУС

Меньшов Андрій Олегович

*студент I курсу магістратури факультету психології,
політології та соціології*

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Головна ідея теорії К. Поппера, яка отримала назву «критичний раціоналізм» полягає у пріоритетності критики та фальсифікації (доведення можливості спростування) над консенсусом наукової спільноти (на чому наполягав Т. Кун) у наукових парадигмах. Визнання певної парадигми «прийнятною» та навіть «мейнстримною» обґрунтовується у науці не через домовленість більшості вчених, а завдяки тому, що, незважаючи на критику, парадигма залишається актуальною для дослідження соціальних феноменів.

Слід безумовно погодитись із тим, що «...наука не передбачає остаточної відповіді на будь-яке питання, а задовольняється спробами *спростувати* твердження. Як стверджують попперіанці, наука – це невблаганна машина для розвінчання неправди... Поппер писав, що процес науки полягав у висуванні гіпотез та наступних спробах їх спростувати... в цьому полягає велика різниця між наукою та псевдонаукою: остання намагається захистити себе від спростування через довільні зміни своїх теорій. А наука – це все або нічого, зроби або помри» [1].

Замість верифікації наукових парадигм критичний раціоналізм запропонував фальсифікацію: у науці використовуються лише ті парадигми, які можуть бути перевірені та спростовані. Відповідно, головне завдання представника наукового поля – висувати сміливі гіпотези у публічний простір для критики та подальшого спростування.

Саме так відбувається еволюція наукових парадигм. Погодимось із наступним визначенням: «Парадигма – це загальне світобачення, поділяючи яке, розмежовані на початкових етапах дослідження, вчені утворюють згуртовану групу – наукову співдружність. На думку американського соціолога Дж. Рітцера, існує п'ять основних парадигм – початкових концептуальних схем, пояснювальних моделей, на які спираються різні концепції. Вони відрізняються залежно від того, як автори тлумачать соціальну реальність [2].

Натомість, відповідно до критичного раціоналізму типологія, у якій визначено п'ять соціологічних парадигм, не є і не може бути єдиною.

Серед соціологічних парадигм виокремлюють також чотири (Р. Коллінз) основні традиції: конфліктну, раціональну, традицію солідарності (Е. Дюркгейма), мікроінтеракціоністську традицію.

А. Согорін виокремлює дванадцять парадигм: структурний функціоналізм (Т. Парсонс, Р. Мертон), історичний матеріалізм (К. Маркс, Ф. Енгельс), критична теорія (М. Хоркхаймер, Г. Маркузе, Т. Адорно), теорія соціального обміну (Дж. Хоманс, П. Блау), теорія раціонального вибору (Дж. Коулмен), символічний інтеракціонізм (Г. Блумер, І. Гоффман), феноменологічна соціологія та етнометодологія (П. Бергер, Т. Лукман, Г. Гарфінкель), теорія комунікативної дії (Ю. Хабермас), теорії структуризації (Е. Гідденс), конструктивістський структуралізм (П. Бурдьє), теорія самореферентних соціальних систем (Н. Луман), постмодерністська соціальна теорія (М. Фуко, Ж. Бодрійяр) [2]. В. Чекалюк зауважує, що окремі парадигми визначають не лише загальну соціологію, а й характеризують галузеві соціології. Наприклад, парадигми соціології масових комунікацій.

Солідаризуємось із тим, що «парадигми соціології масових комунікацій виступають як комплексний інструмент аналізу процесів, що визначають формування державного іміджу. Вони охоплюють широкий спектр теоретичних концепцій і методологічних підходів, починаючи від класичних

моделей адженда-сетінгу та фреймінгу і закінчуючи сучасними інструментами цифрової аналітики та штучного інтелекту. Наукове осмислення цих парадигм дозволяє зрозуміти минулі тенденції, й прогнозувати майбутній розвиток інформаційного простору, що набуває особливої актуальності у періоди кризових явищ» [3].

Критичний раціоналізм визначив одне із головних питань розвитку наукового знання. Йдеться про моральну відповідальність у відносинах між наукою та політикою, науковцями та владою. З одного боку, критичний раціоналізм пропонує модель, де науковець зосереджується на пошуку істини, критиці наявних наукових парадигм та наукових новаціях. З іншого боку, теорія фальсифікації нібито звільняє науковця

від моральної відповідальності через увагу до істини, а не до морального вибору.

Три аргументи щодо наявності політичної складової у критичному раціоналізмі (підйому неолібералізму завдяки теорії К. Поппера) наводить Ш. Слей.

По-перше, вільна критика можлива лише у ліберальному суспільстві. Погодимось: «Справжні вчені, в попперівському розумінні, відмовлялися від будь-якої політики, заперечували існування всякої істини. Вони не намагалися пізнати атом, а тим паче – виграти війни. Вони просто намагалися спростувати твердження. Натомість наука була особливим прикладом загальних ліберальних цінностей, які можна плекати лише за відсутності тиранії» [1].

По-друге, у критичному раціоналізмі наука інтерпретується за аналогією із доктриною «вільного ринку». Наука – це вільний ринок ідей. «Аналогія між наукою та відкритим ринком суттєво змінює наше розуміння діяльності вчених. Уявлення про те, що наукові теорії розробляють в умовах відкритої конкуренції, не враховує той факт, що дослідницькі амбіції та вибір фінансування визначають як велика, так і мала політика. Існує причина, чому більший науковий прогрес був досягнутий у винайденні ліків проти хвороб багатих, ніж у лікуванні бідних» [1].

По-третє, конкуренція та критика як головний принцип у діяльності науковця руйнують довіру як всередині наукової спільноти, так і до усіх науковців з боку суспільства. «Уявлення про те, що наука означає фальсифікацію, завдало великої шкоди не тільки науці, але й добробуту людства. Воно нормалізувало недовіру як основну умову створення знань, одночасно встановивши недосяжні та нереалістичні стандарти заняття наукою» [1].

Відтак, у процесі формування та змін наукових парадигм визначено два підходи: критика та фальсифікація наукового знання (К. Поппер) та консенсус наукової спільноти (Т. Кун). Щодо критичного раціоналізму, то його перевагами є наголос на функції критики та спростування наукових тверджень, пошуку кращого аргументу. Водночас, на думку деяких дослідників, критичний раціоналізм оминає проблему моральної відповідальності вченого, а його застосування призводить до руйнування довіри всередині наукової спільноти.

Література:

1. Слей Ш. Як теорія фальсифікації Карла Поппера сприяла підйому неолібералізму. *Спільне*. 23 березня 2021 року. URL: <https://commons.com.ua/uk/yak-teoriya-falsifikaciyi-karla-poppera-spriyala-pidjomu-neoliberalizmu/>

2. Согорін А. А. Соціологічні парадигми реклами та рекламного впливу. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2015, Вип. 67–68. С. 29–37. URL: <https://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2015/67-68/5.pdf>

3. Чекалюк В. В. Парадигми соціології масових комунікацій у формуванні державного іміджу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 52. С. 197–202. URL: https://apfs.nuoua.od.ua/archive/52_2025/34.pdf

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-10>

ЗМІНА ФОРМ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІД ВПЛИВОМ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Оставненко Олександра Олександрівна

*студентка III курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Формат комунікації, побудови і підтримки соціальних зв'язків дещо видозмінився під впливом соціальних мереж. Особливо це простежується в молодіжному середовищі, представленому поколінням Z (народжені з 1995 по 2010 рік), класифікацію якого пов'язують із розвитком цифрових технологій та поширенням Інтернету. У зв'язку з цим дане покоління часто визначають «цифровим корінним народом». Поколінню часто характерна цифрова залежність, котру обумовлює інша назва – «завжди клікаюче покоління» [1, с. 3]. Саме тому ця вікова когорта є доцільною для аналізу процесів трансформації форм соціальних зв'язків. У межах покоління Z такі зміни проявляються найбільш виразно, а їх дослідження також дає змогу здійснити порівняння з представниками попереднього покоління – міленіалами (покоління Y, народжені з 1980 по 1994), з метою зіставлення різних форматів комунікації, та виявлення труднощів, що виникають.

За результатами дослідження, проведеного компаніями Millennial Branding та Randstad, представники покоління Z у меншій мірі орієнтуються на гроші порівняно з поколінням Y [3]. Крім того, у дослідженні Т. Френсіс та Ф. Хофель зазначається, що близько 66 % представників покоління Z утворюють соціальні спільноти навколо спільних інтересів і проблем, не керуючись соціально-економічним статусом чи освітою, таким чином уникаючи стигматизації [7].

Це наштовхує на розуміння того, який підхід обирає молодь при формуванні соціальних зв'язків. Покоління Z обирає мобільність, котру їм надає цифровий простір, в тому числі і соціальні мережі. Вони не обмежують власний простір комунікації територією проживання, статусом, рівнем доходу тощо, а надають перевагу індивідуальності, та експериментам з власною ідентичністю.

Але можливості в даному контексті породжують і певні проблеми. Гербер, досліджуючи покоління Z, охарактеризував його представників як таких, що мають слабо розвинені навички офлайн-комунікації, є недостатньо уважними слухачами, часто нездатні підтримувати змістовну та тривалу розмову, а також відчують труднощі з проявом емпатії до інших. У зв'язку з цим іноді проводяться паралелі з так званим «мовчазним поколінням», яке відрізняється від інших тим, що онлайн-контакти можуть узагалі не переходити у реальне життя, попри їхню міцність і тривалість. Варто також зазначити, що суттєвої різниці між контактами, які формуються онлайн, та тими, що виникають у реальному житті, представники покоління Z часто не відчують [2, с. 55].

Такі форми взаємодії, як знайомство, дружба чи романтичні стосунки, можуть формуватися в онлайн-мережах, не переходячи у безпосередню офлайн-комунікацію, проте водночас набувати тривалого та достатньо стійкого характеру. Подібна модель формування і підтримання соціальних зв'язків певною мірою суперечить традиційним уявленням попередніх поколінь про природу міжособистісної взаємодії.

Якщо проаналізувати фактор виконання базових функцій, що покладаються на соціальні контакти, а саме ступінь задоволення різних соціальних і психологічних потреб, виникають певні суперечності. Доцільно розглянути категорії «знайомства» та «дружби» у контексті функціонування онлайн-мереж. Можна стверджувати, що такі контакти спрямовані на забезпечення відчуття залученості до соціального середовища, підтримання інтенсивності міжособистісної взаємодії та отримання емоційної підтримки. На практиці ці функції справді можуть відтворюватися навіть без переходу взаємодії у реальне життя, залишаючись виключно у межах цифрового простору. Водночас категорія «стосунків», окрім перелічених функцій, традиційно передбачає також орієнтацію на більш довгострокові соціальні перспективи, зокрема створення сім'ї та продовження роду, що в умовах суто онлайн-комунікації може набувати більш умовного або відкладеного характеру.

Найбільш виразно трансформацію соціальних зв'язків можна спостерігати серед підлітків, оскільки вони народилися в період найширшого поширення цифрового середовища. На відміну від старших

представників покоління Z, які застали етап становлення соціальних мереж, для підлітків цифрові платформи вже стали звичною частиною повсякденного життя. У зв'язку з цим вони, як правило, більш активно залучені до віртуальних взаємодій, ніж до безпосереднього спілкування з родиною, однолітками чи найближчим соціальним оточенням. Подібна тенденція може негативно впливати на якість соціальних зв'язків у реальному житті, сприяти зниженню інтересу до особистих контактів, а також провокувати виникнення конфліктів, зокрема через поширення іронічного або негативного контенту та коментарів у мережевому середовищі [6].

Загалом всі відомі нам маркери поведінки індивідів в соціальних мережах, це дії сформовані під впливом власних специфічних соціальних норм. Що у свою чергу виступають певним стандартом і правилом, що спрямовує або обмежує поведінку групи – колективні норми, чи індивіда – суб'єктивні норми, транлюють інтерпретацію колективних норм.

На практиці, це має такий вигляд: «виглядати цікавим», «виглядати фізично привабливим» – норми самопрезентації в Instagram [4, с. 3]. Таким чином, під впливом сформованих стандартів, користувачі найчастіше публікують вдалі та привабливі фотографії, загалом демонструють найкращий образ себе, витісняючи показ негативних аспектів, які можуть викликати суперечливу реакцію аудиторії: емоцій, власних вчинків, поглядів і т.д. У більшості випадків це не про створення хибного образу себе, а про фільтрацію інформації, за для успішної самопрезентації. Існуючі норми, що стосуються самопрезентації в соціальних мережах, породжують певні патерни поведінки. Наприклад, за результатами глибинного інтерв'ю, що проводилося серед дівчат-підлітків в Сінгапурі, було виявлено, що створенню селфі передують ретельна підготовка, а після його створення, фотографія підлягає обробці за допомогою фільтрів, і тільки потім публікується. Після чого автор очікує на сприятливу реакцію від аудиторії, котра має підтвердити успішність процесу самовираження і самопрезентації [5]. Інший приклад демонструє аналогічні результати, та описує типові практики за допомогою таких формулювань: «перш ніж я опублікую/ поділюся фотографіями чи відео в Instagram/Snapchat, я планую кожен деталь», «щоб добре виглядати, я редагую свої фотографії чи відео за допомогою фільтрів», «я позую на своїх фотографіях або відео» [4, с. 6].

Цікавим елементом серед практик є «щоб показати, коли мені щось зовсім не подобається, я відписуюся від/видаляю з друзів» [4, с. 6], що демонструє своєрідну форму санкціонування, неприйняття через публічну дію. У межах цифрового простору соціальних мереж така поведінка виконує функцію соціальної санкції, оскільки порушення

очікуваних норм взаємодії або самопрезентації тягне за собою символічне виключення з кола взаємності.

Отже, розвиток соціальних мереж суттєво трансформував способи формування та підтримки соціальних зв'язків, особливо серед покоління Z. Цифровий простір надає молоді нові можливості для комунікації, самовираження та об'єднання за інтересами, водночас змінюючи традиційні уявлення про міжособистісну взаємодію. Разом із цим виникають і певні виклики, зокрема послаблення навичок офлайн-спілкування, вплив норм самопрезентації та зміна характеру соціальних контактів. Таким чином, соціальні мережі виступають важливим середовищем формування нових моделей соціальної поведінки та взаємодії сучасної молоді.

Література:

1. Alruthaya A., Nguyen T.-T., Lokuge S. The Application of Digital Technology and the Learning Characteristics of Generation Z in Higher Education. *Australasian Conference on Information Systems*. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/356159470_The_Application_of_Digital_Technology_and_the_Learning_Characteristics_of_Generation_Z_in_Higher_Education (дата звернення: 07.03.2026).

2. Cazan I.-R. GENERATION Z AND THEIR PERSONAL RELATIONSHIPS. *Cactus Tourism Journal*. 2024. Т. 6, вип. 1. С. 54–64. ISSN 2247-3297. URL: <https://cactus-journal-of-tourism.ase.ro/wp-content/uploads/2024/07/III-Cazan.pdf> (дата звернення: 07.03.2026).

3. Millenial Branding. Gen Z | Millennial Branding – Gen-Y Research & Management Consulting Firm. *Bayt.com*. URL: <https://specialties.bayt.com/en/specialties/a/5150/gen-z-millennial-branding-gen-y-research-amp-management-consulting-firm/> (дата звернення: 07.03.2026).

4. Francis T., Hoefel F. ‘True Gen’: Generation Z and its implications for companies. *McKinsey&Company*. 2018. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/true-gen-generation-z-and-its-implications-for-companies> (дата звернення: 07.03.2026).

5. Zillich A. F., Wunderlich A. The Impact of Social Norms on Adolescents’ Self-Presentation Practices on Social Media. *SAGE Publications*. 2024. Т. 10, вип. 4. ISSN 2056–3051. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/20563051241299829> (дата звернення: 07.03.2026).

6. Chua T. H. H., Chang L. Follow me and like my beautiful selfies: Singapore teenage girls’ engagement in self-presentation and peer comparison on social media. *Computers in Human Behavior*. 2016. Т. 55. С. 190–197. URL: https://www.researchgate.net/publication/283097087_

Follow_me_and_like_my_beautiful_selfies_Singapore_teenage_girls'_engagement_in_self-presentation_and_peer_comparison_on_social_media (дата звернення: 07.03.2026).

7. Nabila T. Y., Ismail I. TikTok's Impact on Generation Z's Mental Health and Social Relationships. *Journal of General Education and Humanities*. 2025. Т. 4, вип. 3. С. 1313–1326. ISSN 2963-7147. URL: https://www.researchgate.net/publication/394583047_TikTok's_Impact_on_Generation_Z's_Mental_Health_and_Social_Relationships (дата звернення: 07.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-11>

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Піковець Анна Олександрівна

*студентка I курсу факультет психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Що є найважливішим для майбутнього будь якої держави? Складова яку можна вважати одним з найважливіших факторів процвітання, але яку не можна придбати? Відповіддю на дані питання безсумнівно є молодь. Ця соціально-демографічна група відзначається не тільки віковим діапазоном, але й особистісними характеристиками що рухають суспільство, такі як інноваційне мислення, відкритість думки, бажання самоствердитись та самореалізуватись, що в свою чергу є двигуном трансформації суспільства.

Соціологи вирізняють молодь як окрему соціально-демографічну групу, що знаходиться на межі дитинства та дорослого життя, адже саме в цей період у людини формуються моральні цінності, світогляд та починається період професійного самовизначення. Як зазначає О. Каретна, це тягне за собою неймовірну кількість викликів – від спроб інтеграції у сучасний ринок праці до остаточної сепарації від батьків та початку самостійної організації побуту [4]. Загалом такі виклики можна поділити на культурні, соціальні та матеріальні, що можуть виникати в залежності від життєвої ситуації людини, погіршуючи сприйняття своєї країни як місця для будівництва майбутнього. Якщо брати Україну як приклад, то наразі безробіття,

низькі заробітні плати, відсутність конкретних перспектив, ускладнена самореалізація, не кажучи вже про небезпечні умови проживання, та багато інших факторів спонукають молодих чоловіків та жінок виїжджати за межі країни.

Стверджувати, що активні міграційні процеси в Україні почалися одночасно з повномасштабним вторгненням було б помилково. Після відкриття кордонів у 90-х витік молоді з країни так само мав великі обсяги, проте на той час заробітчанами було вигідно повертатись, адже вони бачили перспективи на майбутнє [6]. У наш час в державний ринок праці демонструє відсутність належного оцінювання кваліфікованої праці, надаючи перевагу практичному досвіду, що в свою чергу створює відтік кваліфікованих кадрів, які бажають ліпшого життя, з вищими зарплатами, кращим рівнем соціального забезпечення та перспективами [8]. Варто також відзначити, що наша економіка тривалий час не наголошувала на потребі у висококваліфікованих спеціалістах, що призвело до зниження якості вітчизняної освіти та незацікавленості молоді у отриманні вищої освіти в Україні. Насправді можна визначити позитивні наслідки міграції, у випадку якщо після отримання якіснішої вищої освіти, професійного та культурного досвіду молодь повертається додому, то їх досвід може перетворитись на важливий ресурс для розвитку країни [3]. Проте, варто визнати, що така активна молодь повертається рідко, що послаблює потенціал держави, адже саме вони могли б просувати країну спонукаючи інновації та модернізуючи суспільство [1].

До війни міграція найчастіше була саме трудовою та освітньою, і мігранти кожен рік поповнювали бюджет України значними сумами, які були важливими для економіки держави та складали 8% ВВП. Наприклад Національний банк України зазначає у звітній документації, що протягом 2018-2021 рр. трудові мігранти поповнили держбюджет на 54 млрд доларів [2]. Після нападу Російської Федерації і знищення великої кількості інфраструктури почала превалювати вимушена міграція. З лютого 2022 р. по січень 2023 р. ООН нарахувала понад 7,9 млн біженців тільки у країнах Євросоюзу [10], і молодь займає велику частку цього числа. Євростат підрахував що на період квітня 2024 року, кількість біженців віком 14 – 35 років майже становила 1,4 мільйони осіб, а дослідження 2024 року, організоване за ініціативою Міністерства молоді та спорту України продемонструвало, що 58% молоді бажає покинути Україну.[9; 5, с. 41]. Стосовно молоді що вже перебуває за кордоном можна сказати, що навіть ті, хто висловлює бажання повернутися, не будуть цього робити найближчим часом, тож залишається лише очікувати на можливу зміну думки цих людей [5, с. 45–46].

Якщо порівнювати тенденції міграції до та після початку війни, то можна відзначити той факт, що причини міграційних процесів, як проблеми в економічній сфері, не утворились, а доповнилися ризиком для життя та втратою осель. У наслідку масової міграції спричиненою цими факторами Україна зіштовхнулася з серйозними демографічними проблемами та похідними від них.

Щоб глибше зрозуміти проблематику міграції молоді та досвід який вона набуває у цьому процесі, було проведено анонімні глибинні інтерв'ю з наступним аналізом якісних даних. Це дослідження підтвердило, що війна, бажання економічної та соціальної стабільності, а також пошук кращих можливостей – основні чинники, що спонукають до міграції. І не дивлячись на значну кількість переваг, що опитані отримали від міграції, такі як поліпшення перспектив у навчанні та роботі, вони все ж наголосили і на великій кількості недоліків та проблем, як мовний бар'єр, проблематична інтеграція в суспільство, дискримінацією, погіршенням психологічного стану та, з іншого боку, страх половини респондентів повертатись в Україну через побоювання за своє життя та майбутнє [7].

Загалом можна зробити висновки, що у питанні міграції молоді наша держава має робити величезні кроки для заохочення повернення людей, якщо бажає створювати майбутнє та розвиватись. Варто враховувати багатогранність цього питання і пробувати всебічно поліпшувати міграційну політику, враховуючи потреби молодих людей у питаннях та організації післявоєнної відбудови. Створення комфортних для життя умов варто зазначити найголовнішим двигуном стимулювання молоді для повернення в Україну: більше залучення молоді у розвиток суспільства, надання потребуючим всебічної допомоги, від психологічної до питань працевлаштування та житла. Ці дії можуть закласти перші кроки у трансформацію міграції з проблеми, на можливість відновлення та розвитку України з допомогою освіченої та цілеспрямованої молоді.

Література:

1. Генералова Ю. В. Вплив міграційних процесів на економічне зростання України. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 4 (58). С. 181–185.

2. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_q.pdf

3. Западнюк С. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку. Київ : Академперіодика, 2011. 240 с. URL : <https://igu.org.ua/sites/default/files/igu-files/mono/human-migrations.pdf>

4. Каретна О. О. Специфіка та основні характеристики молоді в сучасному суспільстві. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. Одеса : Фенікс, 2011. Вип. 43. С. 187–192. URL: <http://hdl.handle.net/11300/1397>.

5. Костюченко Т., Волосевич І. Вплив війни на молодь в Україні: дослідження. Київ : Info Sapiens, 2024. 84 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini-2024#>

6. Майданік І. П. Українська молодь на ринках праці зарубіжних держав. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. 206 с. URL: <https://idss.org.ua/monografii/Majdanik.rar>

7. Піковець А. О. Міграція української молоді в умовах війни: шанси і ризики. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2025. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11699>

8. Якубова А. С. Система принципів реалізації права молоді на працю. *Актуальні проблеми права: теорія і практика* : збірник наукових праць. 2012. № 25. С. 630–637. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2012_25_80

9. Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_asytpsm__custom_13491076/default/table?lang=en

10. Ukraine Refugee Situation. Operation Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

Разніцина Віолета Олександрівна

студентка IV курсу факультет психології, політології та соціології,

*Науковий керівник: **Калашнікова Людмила Володимирівна***

доктор соціологічних наук, професор,

професор кафедри соціології

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Згідно з планами Міністерства освіти і науки України та Міністерства цифрової трансформації на період до 2031 р. стратегічні пріоритети цифровізації вищої освіти спрямовані на розбудову стійкої та гнучкої системи, в якій впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, підпорядковане потребамі запитам учасників освітнього процесу [2]. У сучасних умовах доступ до знань розглядається крізь призму права на самостійне мислення й когнітивну автономію, при цьому цифрові інструменти виступають не заміником інтелектуальної праці здобувачів, а засобом її інтенсифікації та підтримки.

Сучасні підходи до рівного доступу до знань вимагають переосмислення класичних гуманістичних цінностей у контексті технологічного розриву та глобальних криз. Рівність у сфері інтелектуального капіталу сьогодні означає не лише формальне скасування обмежень на навчання, а створення системи можливостей, яка гарантує кожній людині право на розвиток незалежно від її місця проживання, соціального становища чи фізичних особливостей. У глобальному вимірі доступ до знань стає ключовим фактором виживання та основою для побудови стійкого, інтелектуально забезпеченого суспільства.

По-перше, йдеться про створення інтегрованих сервісів, зокрема ініціатива «Цифровий університет», що об'єднує ресурси закладів освіти та забезпечує віртуальну мобільність здобувачів освіти. Важливою складовою цієї трансформації є розвиток Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО) як модернізованої екосистеми для автоматизованого управління ЗВО та збору даних без зайвого бюрократичного навантаження.

По-друге, знання більше не сприймається як статичний обсяг інформації для запам'ятовування – воно стає безперервним процесом оновлення. Відтак, університети мають розвивати відкриті цифрові

середовища, де здобувачі освіти можуть не лише отримувати інформацію, а й долучатися до її перевірки та вдосконалення. Завдяки цифровій прозорості й інструментам верифікації знань, стає можливим безперешкодне визнання результатів навчання, що перетворює освіту на безперервний і гармонійний процес (концепція навчання протягом життя) [1].

Сучасна модернізація освіти виходить за межі технічного оснащення – це системне оновлення педагогічних процесів у нових просторово-часових вимірах. Ідея навчання впродовж життя сьогодні набуває нового змісту: цифрове середовище робить безперервне оновлення знань обов'язковою умовою особистісної реалізації. Як викладачі, так і здобувачі системно вдосконалюють цифрові компетенції, опановуючи технології змішаного навчання, інструменти ШІ, навички кібергігієни. Йдеться про формування готовності до нових форматів діяльності не лише серед молоді, а й серед представників різних вікових груп. Важливо, що цифрові перетворення стосуються не тільки технологічного оновлення, а й зміни змісту освіти, структури управління та організації освітнього процесу. Це потребує переосмислення традиційних педагогічних підходів та їх адаптації до реалій цифрового освітнього середовища [1].

По-третє, використання засобів навчальної аналітики на основі Big Data уможливує раннє виявлення труднощів, а відтак і надання адресної підтримки, що сприяє вирівнюванню освітніх можливостей. Адже здобувач з невеличкого містечка або сільської місцевості отримує доступ до лекцій провідних професорів країни та світу, так само як і його однолітки зі столичних ЗВО. З іншого боку, індивідуалізація навчання дозволяє гнучко регулювати інтенсивність опанування матеріалу, зважаючи на необхідність поєднання освіти з роботою, або ж особливості доступу до Інтернету з огляду на стабілізаційні відключення електроенергії. Особливої уваги заслуговує впровадження мікрокваліфікацій – визнання результатів короткострокового навчання (зокрема, курси на платформах Coursera, Udemy, EdX, Prometheus ін.), що дозволяє здобувачам гнучко накопичувати компетенції та швидше адаптуватися до стрімких змін сучасного ринку праці.

По-четверте, пріоритетним є забезпечення інклюзивності та освіти без бар'єрів. Цифровізація виступає засобом подолання розривів, спричинених війною та географічним розташуванням. Це передбачає не лише технічне забезпечення девайсами учасників освітнього процесу у прифронтових регіонах, а й створення адаптивного освітнього контенту. Розробка матеріалів із використанням субтитрування, екранних читців та інтуїтивних інтерфейсів робить вищу освіту доступною для людей з особливими освітніми потребами, гарантуючи

рівні права на професійний розвиток незалежно від фізичних обмежень чи безпекової ситуації.

По-п'яте, стратегічного значення набувають інновації та впровадження штучного інтелекту. Це передбачає не лише використання генеративного ШІ як персоналізованого асистента для досліджень, а й розвиток цифрових лабораторій. Створення віртуальних (VR) та доповнених (AR) середовищ дозволяє проводити складні практичні заняття у технічних та медичних галузях без ризиків та значних матеріальних витрат, забезпечуючи високу якість підготовки фахівців навіть в умовах дистанційного навчання.

По-шосте, критичним пріоритетом є цифрова стійкість, безпека та етичне регулювання. В умовах глобальних викликів цифровізація має базуватися на захищеності персональних даних та стійкості інфраструктури до кіберзагроз. Цифрова доступність стикається з низкою серйозних викликів, що виходять за межі технічного забезпечення і стосуються розвитку особистості в безпечному цифровому середовищі. Опір змінам серед частини академічної спільноти часто зумовлений страхом перед невідомим або недостатнім розумінням того, як цифрові інструменти можуть полегшувати навчальний і дослідницький процес, а не додавати додаткові зобов'язання. Для ефективної масштабної цифровізації необхідно подолати цей психологічний бар'єр шляхом формування культури довіри до технологій та усвідомлення їхньої ролі у забезпеченні стабільності та безпеки освітнього процесу.

У рамках реалізації стратегії розвитку вищої освіти України на 2021–2031 рр., технології визнаються не метою, а ключовим механізмом забезпечення якості та рівного доступу до знань. Проте реалізація ідеї знання як суспільного блага стикається з викликом цифрової нерівності, яка створює нові форми соціальної стратифікації. Рівність у сфері інтелектуального капіталу сьогодні означає не просто формальне право на навчання, а створення дієвої системи можливостей, яка нівелює вплив місця проживання, соціального стану чи фізичних особливостей людини [3, с. 33].

Таким чином, перехід до людиноцентричної цифровізації перетворює університети на відкриті інтелектуальні простори. Реалізація цих принципів забезпечує не лише технологічне оновлення, а й глибоку гуманітарну трансформацію вищої освіти, де цифрові інструменти підтримують когнітивну автономію особистості та формують стійке, інтелектуально незалежне суспільство, готове до викликів цифрової епохи.

Література:

1. Боренков А. Цифровізація українських закладів освіти: готовність, інструменти, ШІ та бар'єри. BDO Україна. 05.08.2025. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2025/digital-shift-in-ukrainian-education-preparedness-technologies-ai-and-hurdles>
2. Стратегія розвитку вищої освіти України на 2021-2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/news/u-mon-startovala-rozrobka-proektu-strategii-rozvitku-vishchoi-osviti-na-2021-2031-rr-doluchitis-mozhut-usi-okhochi>
3. Дослідження сфери освіти в Україні: до більшої результативності, справедливості та ефективності (резюме). World Bank Group, 2019. С. 33. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-13>

РОЛЬ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УМОВАХ СЕК'ЮРИТИЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН У СУСПІЛЬСТВІ РИЗИКУ

Роговенко Анжела Володимирівна

*студентка I курсу магістратури факультету психології,
політології та соціології*

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

У сучасному світі актуалізуються дослідження соціальних відносин з точки зору теорії «суспільства ризику». Це пов'язано із новими викликами безпеки у глобальному вимірі, спричиненими російсько-українською війною, зіткненням геополітичних інтересів таких глобальних потуг, як КНР, США, ЄС, Сполучене Королівство тощо.

Відбувається пошук нових безпекових форматів та перерозподіл сил між полюсами геополітичного впливу. Змінюється баланс сил.

Вперше після 1945 року «суспільство ризику» набуває глобального виміру, охоплює усі сфери життя людини – політику, економіку, культуру, мораль, релігію тощо. Соціальні відносини різного рівня та масштабу потребують уваги до безпеки – від глобального та регіонального (нагадаємо популярне гасло «Європа регіонів») до локального та місцевого. Соціальні відносини зазнають сек'юритизації, яка

обумовлена не лише війною, а й іншими викликами – тероризмом, міграцією, хворобами та бідністю.

Нову інтерпретацію безпеки для суспільства ризику запропонували представники Копенгагенської школи безпеки. Вони наголошували, що безпека – це соціальний та політичний феномен, який не обмежується поліцейськими чи військовими заходами. Погодимось: «...першими, хто надав безпеці нового, ширшого визначення, були дослідники Копенгагенської школи безпеки, зокрема, її найяскравіші представники Барі Бузан (Barry Buzan), Оле Вейвер (Ole Wæver) та Яап де Вільде (Jaap de Wilde). Саме ці науковці підкреслили пріоритетність політичного розвитку та відокремили його від безпекового. Внаслідок цього, безпека стає продовженням політики з використанням надмірних засобів, свого роду екстремальна версія політизації, що знаходиться таким чином за межами політичних правил гри... Окрім того, вони почали застосовувати термін сек'юритизація (securitization), що є особливо використовуваним в останнє десятиріччя» [2, с. 52].

Сек'юритизація передбачає увагу до широкого кола питань – від екології та енергетики до ідентичності, медіа та освіти.

Відзначимо: «В той час, коли неореалізм тлумачить безпеку як сталий феномен, який характеризується певними фіксованими категоріями, наприклад, балансом сил, розподілом військової сили, загрозою територіальній цілісності, сек'юритизація є процесом трансформації певного питання в питання безпеки. При цьому Копенгагенська школа розрізняє декілька елементів безпеки: політичний, військовий, екологічний, економічний та суспільний, наголошуючи, що кожна сфера життя може бути «сек'юритизована». Головним чином, це пов'язано із визнанням важливості інших, окрім державних, акторів міжнародним відносин» [2, с. 52].

Українська внутрішня політика у сучасних умовах характеризується інтернаціоналізацією. Відзначимо: «Інтернаціоналізована внутрішня політика – новий феномен, зумовлений, з одного боку, різким збільшенням кількості, типів, масштабів і ресурсів акторів з міжнародним базуванням, а з іншого – впливом глобалізації, що супроводжується розвитком комунікацій, продажами національних активів іноземцям, лібералізацією світової торгівлі і загальним зниженням контролю національними державами за власною соціальною організацією і виробництвом» [1].

Продовжуючи тему взаємного впливу екзогенних та ендегенних факторів, які впливають на демократизацію політичних інститутів як чинника зовнішньополітичного вибору України, слід відзначити роль публічної дипломатії та зростаючу вагу органів місцевого самоврядування. Адже внаслідок децентралізації значно підвищилась значення місцевого самоврядування та недержавних акторів у процесі

демократизації політичних інститутів. Публічна дипломатія дозволяє більш широко поглянути на процес зовнішньополітичного вибору.

Сучасний етап міжнародних відносин характеризується новими формами дипломатії. Це обумовлено потребою у встановленні та розвитку політичних, економічних, культурних відносин на різних рівнях – від урядів до NGO, від регіонів та міст до бізнесу та університетів. У процесі реалізації раціонального зовнішньополітичного вибору України збільшується вага «нової публічної дипломатії» – взаємодії індивідів, громадських організацій, регіонального співробітництва та місцевих ініціатив. Конструктивні відносини, які ґрунтуються на спільних цінностях та «комунікативній раціональності» є фундаментом європейської інтеграції. Ми є свідками розвитку «дипломатії без дипломатів» (П. Солдатос [5]). Одним із важливих напрямків розвитку публічної дипломатії стала дипломатія відомих осіб («celebrity diplomacy»). В якості прикладу слід відзначити візити в Україну Анджеліни Джолі, Шона Пенна та інших зірок. На особливу увагу заслуговують два напрямки розвитку публічної дипломатії у «суспільстві ризику»: 1) соціальні мережі, які сприяють розвитку «цифрової дипломатії» (е-дипломатії); 2) паралельна дипломатія (парадипломатія), яка зосереджується на розвитку «...комплексу зовнішніх відносин між країнами на регіональному та місцевому рівні» [3]. У «суспільстві ризику» саме створення горизонтальних зв'язків на рівні місцевого самоврядування дозволяє вирішувати економічні та господарські проблеми регіонів, створювати систему стійкості на рівні громад.

Слід безумовно погодитись із тим, що «Здатність вести дипломатичні відносини, як правило, вважається винятковим атрибутом суверенних держав, але участь місцевих та регіональних органів влади у міжнародних відносинах набуває все більшого значення у всьому світі. Це явище, також відоме як «парадипломатія», має важливі історичні передумови, але за останні десятиліття набуло нової популярності внаслідок транснаціоналізації глобальної економіки» [4].

Відтак, у суспільстві ризику публічна дипломатія дипломатії в умовах сек'юритизації соціальних відносин розвивається за такими напрямками, як дипломатія відомих осіб, цифрова дипломатія, паралельна дипломатія тощо.

Література:

1. Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні. Збірник наукових праць / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 432 с.

2. Хельберг У. Теоретичні підходи до розуміння європейської безпеки. *Політичний менеджмент*. 2011. № 5. С. 51–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2011_5_9.

3. Denmark R. A., Thomas K. P. The Brenner-Wallerstein Debate. *International Studies Quarterly*. 1988. Vol. 32(1). P. 47–65

4. Lecours A. Paradiplomacy: Reflections on the Foreign Policy and International Relations of Regions. *International Negotiation*. 2002. Vol. 7. Iss. 1. P. 91–114. URL: <https://doi.org/10.1163/157180602401262456>

5. Soldatos P. Cascading subnational paradiplomacy in an interdependent and transnational world. *States and provinces in the international economy*. 1993. P. 45–64

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-14>

СЕСУАЛЬНА ПРОСВІТА: ЇЇ СУТНІСНИЙ ЗМІСТ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ

Щіпанська Діана Олегівна

студентка ІV курсу факультет психології, політології та соціології

Науковий керівник: Калашнікова Людмила Володимирівна

доктор соціологічних наук, професор,

професор кафедри соціології

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

В умовах сучасних суспільних змін сексуальна просвіта виступає не лише елементом освітньої політики, а й важливим соціальним інструментом регулювання поведінки молодих людей. Її значення зростає через трансформацію моделей соціалізації, розширення доступу до інформації, вплив цифрових технологій та посилення ролі медіа у формуванні світогляду підлітків. Дані міжнародного дослідження здоров'я та поведінкових орієнтацій учнівської молоді (HBSC) свідчать про тенденції до більш раннього початку статевого життя, недостатнє використання контрацептивів та вагомий вплив однолітків на рішення у сфері інтимних стосунків. А не менш важливим є формування паралельного інституту сексуальної соціалізації у межах Інтернет-простору, який часто випереджає школу і родину [1, с. 94]. Усе це підкреслює необхідність комплексного, науково обґрунтованого підходу до виховання відповідальної сексуальної поведінки.

У сучасній науковій думці сексуальна просвіта трактується як цілісний процес формування знань, ціннісних орієнтацій та поведінкових навичок, що забезпечують усвідомлене й відповідальне ставлення до власної сексуальності та репродуктивного здоров'я [2, с. 5]. Згідно з дослідженнями О. Байдарової та О. Бобрик, вона не обмежується лише біологічними аспектами, а інтегрує когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти [2, с. 8–9]. Це дозволяє молодій особі не просто володіти інформацією, а розвивати емпатію, повагу до кордонів інших та формувати навички безпечної поведінки.

Важливою рисою сучасної сексуальної просвіти є відповідність «Стандартам сексуальної освіти в Європі», що передбачає перехід від моделі залякування до моделі розширення можливостей. Сьогодні реалізація сексуальної просвіти в Україні включає не лише інформування про фізіологічні процеси, а охоплює теми гендерної рівності та подолання стереотипів, культури згоди й розпізнавання ознак насильства, принципи відповідального батьківства, психологічні засади міжособистісної комунікації, медіагієни та критичного сприйняття цифрового контенту [6; 7].

Сексуальна соціалізація сьогодні відбувається в умовах конкуренції між інститутами сім'ї, школи та медіапростору, будучи важливою частиною процесу соціалізації. Як зазначає Л. Калашнікова, за відсутності системної державної політики, первинна соціалізація в родині часто програє цифровій реальності. Соціальні мережі та Інтернет-платформи стають основними конструктами підліткової сексуальності, пропонуючи фрагментарні або викривлені сценарії інтимної поведінки [5, с. 92–97].

У дослідженнях Р. Моїсеєнко висвітлено медико-соціальні аспекти стану репродуктивного здоров'я населення України й доведено наявність тісного зв'язку між рівнем поінформованості та показниками сексуальної поведінки, збереження здоров'я та якості життя молодих українців [8]. Авторкою визначено, що чим вищим є рівень поінформованості про методи контрацепції і засоби профілактики інфекцій, що передаються статевим шляхом, тим нижчими є показники небажаних вагітностей і захворюваності серед підлітків. Отже, сексуальна просвіта має не лише культурно-виховне, а й важливе демографічне значення.

Особливої уваги потребує аналіз впливу порнографічного контенту на формування сексуальних девіацій. Міжнародні дослідження свідчать, що неконтрольований доступ до порнографії формує у підлітків хибні очікування від інтимної близькості, підвищує толерантність до агресивних практик та знижує рівень критичного сприйняття сексуальної поведінки інших [9; 10]. За таких умов

сексуальна просвіта має виконувати функцію фільтра, розвиваючи у молоді навички медіаграмотності, рефлексії та критичного аналізу інформаційних матеріалів.

Соціологічний аналіз сексуальної просвіти здійснюється в межах різних теоретичних концепцій, кожна з яких висвітлює окремі аспекти цього феномена. Зокрема, структурно-функціональний підхід розглядає сексуальну просвіту як складову соціальної системи, що забезпечує її стабільність і відтворення соціального порядку. Відтак, формує нормативні моделі поведінки й сприяє зменшенню проявів девіантної поведінки, будучи інструментом профілактики сексуальних девіацій [3; 4].

Представники конструктивістського підходу зазначають, що сексуальна поведінка не є суто біологічно детермінованою, а формується під впливом сексуальних сценаріїв, запозичених з культури. У цьому контексті сексуальна просвіта виступає інструментом деконструкції шкідливих міфів і рефлексивного вибору власних життєвих стратегій.

Натомість гендерний підхід дозволяє аналізувати сексуальну просвіту крізь призму владних відносин та нерівності, означаючи, згідно з яким вона спрямована на подолання подвійних стандартів та формування етики згоди. Це перетворює сексуальну просвіту на засіб емансипації, що дає змогу протистояти гендерно зумовленому насильству та об'єктивації людського тіла.

У межах інституційного підходу науковці зосереджують увагу на необхідності актуалізації ролі сім'ї і школи як агентів соціалізації, що транслюють знання, вивченні бар'єрів (релігійних, культурних, політичних), які перешкоджають ефективності впровадження комплексних освітніх програм [6].

Узагальнюючи зауважимо, що сексуальна просвіта переросла межі суто медичного та біологічного інформування, будучи сьогодні складним соціопедагогічним механізмом, який інтегрує питання прав людини, психології стосунків та цифрової безпеки. Впровадження комплексної сексуальної просвіти є стратегічним кроком для держави, оскільки безпосередньо корелює із зниженням рівня соціальних патологій, покращенням репродуктивного здоров'я та зміцнення відповідального батьківства. Таким чином, реагуючи на виклики часу, вона здатна превентивно формувати культуру взаємної поваги та безпеки у суспільстві.

Література:

1. Аналітичний звіт за результатами опитування українських підлітків у 2022/2023 роках «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» в межах міжнародного проекту ВООЗ «Healthbehaviour-schoolagechildren» (HBSC). Київ : ГО «Український інститут соціальних

досліджень ім. О. Яременка» 2024, С. 94. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/51006/file/Health%20Behaviour%20in%20School-Aged%20Children%20study_Ua%201.pdf.pdf

2. Байдарова О., Бобрик О. Зміст і передумови впровадження комплексної сексуальної освіти в Україні. *Вісник : Соціальна робота*. 2022. № 1 (8). С. 5–12. URL: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/1>

3. Дилян А. В., Борінштейн Є. Р. Сексуальні девіації в українському суспільстві. *Освіта та соціалізація особистості* : матеріали XI Інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених. (Одеса, 20–21 квітня 2023 р.) / оргком. : А.В. Красножон, О.А. Копусь, Г.В. Музиченко, Є.В. Борінштейн. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 40–43. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/17604/1/Dylian%2c%20Borinshteyn.pdf>

4. Калашнікова Л. В. Місце і роль соціології у вивченні проблем поширення сексуальних девіацій у підлітковому середовищі. *Габітус: науковий журнал*. 2025. № 74. С. 57–62. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2025/74-2025/11.pdf>

5. Калашнікова Л. В. Причинно-наслідкові зв'язки формування соціальних конструктів підліткової сексуальності: соціологічні візії. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 54. С. 92–97. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/54_2025/16.pdf

6. Кислова О. М., Ніколаєвська А. М. Підліткова сексуальність та проблеми сексуальної освіти в Україні. *Український соціум*. 2023. № 2. С. 190–206. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2023.02.190>

7. Кравець В., Кравець С. Проблеми сексуальної соціалізації учнівської молоді України в світлі «Стандартів сексуальної освіти в Європі». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2022. № 1(2). С. 161–170. URL: <https://doi.org/10.25128/2415-3605.21.2.21>

8. Моїсеєнко Р., Жилка Н., Гойда Н., Дудіна О., Голубчиков М., Октисюк Ж. Стан репродуктивного здоров'я жінок України. *Україна. Здоров'я нації*. 2023. № 1. С. 51–59. URL: <https://journals.uzhnu.uz.ua/index.php/health/article/view/737/869>.

9. Gassó A.M., Bruch-Granados A. Psychological and Forensic Challenges Regarding Youth Consumption of Pornography: A Narrative Review. *Adolescents*. 2021. Vol. 1. P. 108–122. URL: <https://doi.org/10.3390/adolescents1020009>.

10. Yunengsih W, Setiawan A. Contribution of Pornographic Exposure and Addiction to Risky Sexual Behavior in Adolescents. *Journal of Public Health Research*. 2021. Vol. 10 (1). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.4081/jphr.2021.2333>

СЕКЦІЯ 2. ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-15>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЕГІТИМНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Виговська Вероніка Юрійвна

*студентка I курсу магістратури факультету психології,
політології та соціології*

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується інтенсивним поширенням цифрових технологій, унаслідок чого процеси цифровізації постають одним із провідних чинників трансформації соціально-політичних систем. Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, стрімке поширення соціальних мереж, інструментів електронного врядування та різноманітних цифрових платформ суттєво модифікують характер взаємодії між державою та громадянами, формуючи нові канали політичної комунікації та участі. З огляду на це, формування цифрового суспільства зумовлює суттєві трансформації у механізмах функціонування політичної влади, зокрема у способах її легітимації та відтворення. Інтернет-комунікації, цифрові платформи, алгоритмічні системи управління (*algorithmic governance, platform state, data-driven governance*), а також масове використання інформаційних технологій формують нову конфігурацію політичного простору, у межах якої традиційні моделі взаємодії між владними інститутами та громадянським суспільством зазнають суттєвої трансформації. Зважаючи на це, проблема легітимності політичної влади набуває нового змісту, а дослідження проблематики легітимності політичної влади є актуальним, оскільки легітимність влади виступає важливою передумовою стабільності політичної системи, ефективного функціонування державних інститутів та визначає ступінь довіри між державою та громадянами.

У загальному розумінні легітимність політичної влади операціоналізується через рівень довіри суспільства до державних інституцій, зокрема до готовності громадян підкорятися прийнятим політичним рішенням. Класичне визначення даного феномену влади було

сформульоване у працях відомого німецького дослідника М. Вебера, який зацентрував увагу на дослідженні проблематики легітимності політичної влади та виокремив три типи легітимності, які є фундаментальними у політичній науці: традиційний (спирається на звичаї, історичні соціальні практики, традиції), харизматичний (ґрунтується на авторитеті та суспільному визнанні лідера), раціонально-правовий (ґрунтується на системі формалізованих правових норм, процедур та інституціональній складовій) [4]. У сучасних демократичних державах раціонально-правова модель є домінантною, оскільки легітимність влади забезпечується через виборчі механізми, конституційні та інституційні процеси. Однак, поряд із класичними вимірами почали з'являтися нові механізми, пов'язані із цифровізацією політичного простору, зокрема із цифровими інструментами управління, відкритістю держави та рівнем доступу громадян до інформації.

У сучасному науковому дискурсі трансформація механізмів легітимності політичної влади в умовах цифровізації розглядається крізь призму концепцій цифрової демократії, електронного врядування та мережевого суспільства, розроблених у працях таких дослідників, як М. Кастельс, який у тритомній праці *The Information Age: Economy, Society and Culture* обґрунтував формування мережевого суспільства, де інформаційні потоки та цифрові комунікації стають ключовими чинниками політичної взаємодії [3]. Серед дослідників також варто виокремити Ю. Габермаса, автора концепції публічної сфери, викладеної у праці *The Structural Transformation of the Public Sphere*, який наголошував на значенні комунікативної раціональності та публічного дискурсу як основи легітимності влади [2].

У рамках даної тематики, окрему увагу варто звернути на нові концептуальні підходи щодо легітимності політичної влади, серед яких *Algorithmic governance* (алгоритмічне врядування), *Platform state* (платформна держава) та *Data-driven governance* (врядування на основі даних). Вони пояснюють трансформацію політичних інститутів і розкривають нові механізми функціонування державної влади в умовах цифрової трансформації суспільства. Зокрема, алгоритмічне врядування передбачає використання алгоритмів, систем штучного інтелекту та автоматизованого аналізу даних у процесах прийняття управлінських рішень, тоді як концепція платформної держави орієнтована на інтеграцію державних сервісів у межах єдиних цифрових екосистем, що забезпечують ефективнішу взаємодію між державою, громадянами та бізнесом. Водночас підхід врядування на основі даних акцентує на застосуванні великих масивів даних для аналізу соціально-економічних процесів, прогнозування розвитку суспільних систем та підвищення обґрунтованості державної політики, що загалом сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень, але водночас

актуалізує питання прозорості, підзвітності та легітимності влади у цифровому середовищі [1].

У контексті цифрової трансформації ці підходи набувають нового змісту, оскільки розвиток інтернету, соціальних мереж і цифрових платформ змінює структуру політичної комунікації, розширює можливості громадянської участі та сприяє формуванню нових інструментів електронної демократії й електронного врядування. Варто зважати, що цифровізація також створює нові виклики, пов'язані з захистом персональних даних, етичними аспектами використання інформації та забезпеченням прозорості алгоритмів аналізу даних.

Досвід світових держав демонструє, що цифрові технології можуть суттєво змінювати механізми формування легітимності політичної влади. У багатьох країнах цифровізація державного управління стала інструментом підвищення прозорості влади, розширення участі громадян у політичних процесах та формування нових моделей довіри між державою і суспільством.

Успішним кейсом розбудови цифрового урядування та цифрової держави є Естонія. Після відновлення незалежності у 1991 році уряд взяв курс на цифрову трансформацію державного управління. В результаті впровадження державних політик, в країні створили інтегровану цифрову інфраструктуру. Вона складається із розширеного комплексу державних цифрових послуг, системи електронної ідентифікації громадян та платформи обміну даними – X-Road. Окрім того, Естонія стала першою країною, де запровадили електронне голосування на виборах. Починаючи з 2005 року громадяни можуть голосувати онлайн, через систему електронної ідентифікації. За рахунок цього зросла політична участь та підвищилась довіра до державних інститутів, оскільки цифрові технології забезпечили доступність і прозорість виборчих процедур.

Ще одним успішним кейсом розбудови цифрової держави є Сінгапур. Уряд країни реалізує програму Smart Nation. У межах даної програми держава активно використовує цифрові технології, щоб оптимізувати управлінські процеси за рахунок розвитку електронних сервісів та використання великих даних під час прийняття управлінських рішень. За рахунок цифровізації державних послуг вдалося підвищити ефективність державного управління та сформувати нову модель легітимності влади, засновану на результативності та якості публічних послуг.

Таким чином, міжнародний досвід свідчить про те, що цифровізація державного управління може виступати важливим чинником підвищення легітимності політичної влади. Водночас цей процес потребує розвитку цифрової інфраструктури, забезпечення кібербезпеки та підтримки високого рівня довіри громадян до цифрових інститутів.

Україна також демонструє значний прогрес у розвитку цифрового державного управління. Починаючи з 2019 року цифрова трансформація стала одним із пріоритетних напрямів державної політики. Створення Міністерства цифрової трансформації та запуск екосистеми цифрових сервісів стали важливими етапами модернізації системи державного управління.

Ключовим інструментом цифрової трансформації стала платформа «Дія», яка об'єднала мобільний застосунок і веб-портал державних послуг.

У мирний період ця платформа була спрямована насамперед на спрощення доступу громадян до адміністративних послуг, однак під час війни вона набула нового значення як інструмент забезпечення безперервності державного управління. Зокрема, через платформу «Дія» було реалізовано низку державних програм підтримки населення. Однією з таких програм стала «Підтримка», що передбачала надання фінансової допомоги громадянам у період війни. Іншим важливим інструментом стала програма «Відновлення», яка дозволяє громадянам подавати заявки на компенсацію за зруйноване або пошкоджене житло. Завдяки цифровим технологіям процес подання заявок і перевірки даних значно спростилися та став більш прозорим. Важливу роль відіграє також використання цифрових документів. У мобільному застосунку «Дія» громадяни можуть користуватися цифровими версіями паспорта, водійського посвідчення та інших документів. У воєнний період це стало особливо актуальним для внутрішньо переміщених осіб, які могли втратити паперові документи під час евакуації або бойових дій.

Аналіз міжнародного досвіду та практики України свідчить про те, що цифрові технології дедалі більше впливають на механізми формування легітимності політичної влади. У цифровому суспільстві довіра громадян до держави формується не лише через демократичні процедури, але й через ефективність публічних сервісів, прозорість управління та здатність держави оперативно реагувати на кризові ситуації [6].

Література:

1. Beer D. The Social Power of Algorithms. *Information, Communication & Society*. 2017. Vol. 20(1). P. 1–13.
2. Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. Cambridge : Polity Press, 1991. 301 p.
3. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. 1: *The Rise of the Network Society*. Oxford : Blackwell Publishers. 2010. P. 28–76.

4. Weber M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley : University of California Press, 1978. 1643 p.

5. Стороженко Л. Нетократизація публічного управління: тренди інформаційного суспільства. *Публічно-управлінські та цифрові практики*. 2025. Вип. 1(4). С. 100–110.

6. Яковлева Л. І. Феномен легітимності політичної влади в інформаційну епоху. *Society, Politics, Administration in Central Europe* : електронний науково-практичний журнал. 2017. Вип. 2. С. 63–67.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-16>

НЕЙТРАЛІТЕТ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЙ

Вискребець Олександра Андріївна

*студентка IV курсу факультету психології, політології та соціології,
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

В умовах сучасних збройних конфліктів принцип нейтралітету Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ) зазнає безпрецедентних випробувань через гостру суперечність між юридичною природою організації та її суспільним сприйняттям.

Метою дослідження є аналіз нейтралітету МКЧХ як об'єкта політичної дискусії та виявлення дисонансу між його гуманітарним мандатом і очікуваннями суспільства.

З одного боку, нейтральний статус дозволяє МКЧХ виступати унікальним посередником. З іншого, абсолютна конфіденційність та відсутність публічного осуду агресора провокують в Україні глибоку кризу довіри, яка посилюється проблемами з доступом до військово-полонених і цивільних на тимчасово окупованих територіях [8, с. 404]. У політологічному вимірі цей парадокс пояснюється дихотомією легітимності та легальності: діяльність МКЧХ є легальною (формально відповідає законам), але втрачає легітимність (соціальну прийнятність та підтримку) [7, с. 4]. Відповідно до теорії політичного дискурсу, інституція, якій не довіряють, не може бути повною мірою легітимною, навіть за умови збереження її юридичної законності [11, с. 28].

Міжнародний Комітет Червоного Хреста традиційно функціонує як неупереджена, нейтральна та незалежна організація, винятковою метою якої є захист жертв збройних конфліктів та надання їм гуманітарної

допомоги [6, с. 94]. Варто зазначити, що МКЧХ володіє правосуб'єктивністю особливого роду (*sui generis*), поєднуючи у собі елементи юридичної природи як міжурядової, так і неурядової організації [5, с. 643; 8, с. 402]. На території нашої держави його правовий статус чітко регламентується Договором між Урядом України і МКЧХ про відкриття Місії від 1995 року, який наділяє організацію правами юридичної особи [8, с. 402].

Для ефективного виконання цієї місії критично важливо, щоб організація була прийнята всіма учасниками конфлікту, що вимагає від неї підтримання діалогу з усіма сторонами та суворого збереження нейтралітету [1, с. 158]. Саме тому у разі фіксації серйозних порушень міжнародного гуманітарного права МКЧХ свідомо відмовляється від ролі арбітра та уникає публічних звинувачень, оскільки така поведінка вважається антиподом принципів нейтралітету та неупередженості [6, с. 96].

У системі сучасного гуманітарного урядування (*humanitarian governance*) та нормативної сили права ця позиція базується на тому, що принцип незалежності означає повну автономність гуманітарних цілей від політичних, економічних, військових або інших завдань, що часто не збігається з емоційним запитом суспільства [2, с. 493].

Головна стратегія Комітету спирається на інструменти «тихої дипломатії» – приватного роз'яснення правил ведення війни ворогуючим сторонам без звернення до засобів масової інформації, оскільки гучні публічні заяви, за логікою організації, можуть призвести до втрати доступу до постраждалих [10]. Однак у реаліях російсько-української війни такий підхід зіткнувся з гострою кризою легітимності в очах громадськості. Політика суворої конфіденційності, яка є фундаментальним елементом мандата організації, піддається жорсткій критиці та часто трактується суспільством як «мовчазна згода» на воєнні злочини [9, с. 284]. Відданість принципу конфіденційності іноді призводить до відсутності публічного осуду порушень міжнародного гуманітарного права, що створює враження недостатньої реакції на серйозні зловживання [8, с. 404]. Дипломатичні кроки, такі як візит керівництва МКЧХ до Москви, викликали масове засудження та нерозуміння в Україні [10]. У цьому контексті нейтралітет та «тиха дипломатія» виступають специфічними інструментами «м'якої сили» (*soft power*) організації. У міжнародних відносинах «м'яка сила» полягає у здатності досягати цілей шляхом залучення та переконання без застосування сили чи примусу [4, с. 184]. Проте, цей інструмент безпосередньо залежить від впливу громадської думки, тому масове незадоволення блокує діяльність недержавних суб'єктів та нівелує їхній моральний авторитет [4, с. 184–185].

Гуманітарна діяльність суттєво ускладнюється новітніми викликами епохи інформаційних війн. Організація зіштовхується з високим рівнем цифрової дезінформації, цілеспрямованими маніпулятивними кампаніями проти своїх місій та системним блокуванням доступу до військовополонених [9, с. 288]. Проти МКЧХ розгортаються скоординовані інформаційні атаки, метою яких є дискредитація його роботи та руйнування довіри до гуманітарних операцій [10]. Попри ці виклики, МКЧХ продовжує реалізовувати свої ключові функції, що поділяються на допомогу, захист та превентивну діяльність [5, с. 644]. Масштаб цієї роботи є колосальним: лише за даними 2024 року в бюро Центрального агентства з розшуку МКЧХ було зареєстровано 43 000 відкритих заявок стосовно зниклих безвісти, при цьому понад 10 800 сімей змогли дізнатися про долю своїх близьких [8, с. 402–403].

Незважаючи на потужний репутаційний тиск, саме непохитне дотримання принципу нейтральності залишається тим чинником, що дозволяє МКЧХ здобувати безпрецедентний доступ до місць утримання полонених і зон активних бойових дій [9, с. 284]. В умовах тотальної недовіри та відсутності прямих дипломатичних каналів між воюючими сторонами цей статус перетворює організацію на єдиного міжнародного суб'єкта, який визнається обома сторонами як легітимний «нейтральний оператор» для супроводу обмінів військовополоненими та проведення пошуку зниклих безвісти [9, с. 285–286]. Попри об'єктивні перешкоди, діяльність місії суттєво підсилює ефективність механізмів захисту цивільного населення та військовополонених в умовах збройного конфлікту [8, с. 404].

Проведений аналіз дохволяє зробити висновки, що принцип нейтралітету МКЧХ в умовах сучасної війни постає як глибоко амбівалентний феномен. З одного боку, він залишається єдиним дієвим ресурсом для збереження фізичного доступу до постраждалих та виконання гуманітарного мандата. З іншого, в умовах очевидної неспровокованої агресії цей самий нейтралітет виступає потужним фактором суспільної делегітимації організації. Політична дискусія навколо діяльності гуманітарних інституцій є неминучим наслідком еволюції сучасних конфліктів, що актуалізує критичну потребу в переосмисленні комунікаційної стратегії МКЧХ. Організація постає перед викликом: знайти баланс між суворим дотриманням міжнародного права та відповіддю на суспільний запит щодо моральної прозорості.

Література:

1. Othman A. H. The role of the international committee of the red cross in resolving international conflicts. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. Vol. 28, no. 3. P. 154–161. URL: [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(3\).2021.154-161](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(3).2021.154-161)

2. Беседін І. Принципи гуманітарної допомоги. *Аналітична та порівняльна юриспруденція*. 2025. № 2. С. 491–496. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.72>

3. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навчально- методичний посібник за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, професора О. В. Бігняка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.

4. Жеребятникова І. В., Горбачов А. В., Кравченко О. В. «М'яка сила» як стратегічний ресурс і інструмент впливу на міжнародні процеси: досвід США. *Міжнародні та політичні студії*. 2024. № 38. С. 183–192. URL: <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.14>

5. Іванов А. Г., Уварова М. В. Деякі аспекти діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий та електронний журнал*. 2022. № 5. С. 642–645. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/155>

6. Лозінська С., Кірик А. Внесок Міжнародного комітету Червоного Хреста у розвиток і впровадження міжнародного гуманітарного права. *Економіка. Фінанси. Закон*. 2023. Т. 6, С. 94–98. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.6.18>

7. Мозолюк-Боднар Л. Концепція та правовий характер легітимності та законності державної влади. *Юридичний журнал Донбасу*. 2025. № 2(91). С. 3–8. URL: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-91-3-8>

8. Татарінова К. В., Денисенко С. І. Роль Міжнародного комітету Червоного Хреста у захисті цивільних в Україні: правові та практичні аспекти. *Аналітична та порівняльна юриспруденція*. 2025. Т. 3, № 3. С. 400–404. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.62>

9. Трегубенко С. Роль Міжнародного комітету Червоного Хреста як нейтрального посередника у збройних конфліктах та захист прав військовополонених. *Вісник кримінального правосуддя*. 2025. № 1–2. С. 281–291. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.1-2/281-291>

10. Фоулкс І. Червоний Хрест і скандали. Чому організація має зберегти нейтралітет у війні в Україні. *BBC News*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60929721>

11. Яковлева Л. І. Паритет легітимності та легальності: концептуальні засади політико-правового дискурсу. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. № 2. С. 25–30. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616/2020-2-25-30>

**ВІД КРИТИЧНОЇ МАСИ ДО КРИТИЧНИХ АКТОРІВ:
ТЕОРЕТИЧНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КІЛЬКІСНИХ КРИТЕРІЇВ
ЖІНОЧОГО ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА**

Гербут Надія Анатоліївна

*кандидатка політичних наук, доцентка,
доцентка кафедри політичних наук та історії*

Локшук Дарія Володимирівна

*студентка IV курсу факультету урбаністики
та просторового планування
Київський національний університет будівництва і архітектури
м. Київ, Україна*

Глобальне поширення гендерних виборчих квот поставило на порядок денний питання: яким чином зростання кількості жінок у парламентах впливає на зміст політичних рішень? Протягом трьох десятиліть основою для осмислення цього зв'язку була теорія критичної маси, згідно з якою якісні зміни у політиці відбуваються лише після того, як частка жінок у парламенті сягне певного порогу. Проте емпіричні дослідження останніх років поставили під сумнів обґрунтованість цієї теорії та запропонували альтернативний підхід – концепцію критичних акторів. Мета дослідження – здійснити критичний аналіз теоретичного зсуву від парадигми критичної маси до парадигми критичних акторів та з'ясувати його значення для оцінки дієвості гендерних квот.

Теорія критичної маси була запозичена з фізики ядерних реакцій та соціології організацій й адаптована до дослідження гендеру та політики Д. Далеруп у 1988 році. Спираючись на організаційну теорію Р. М. Кантер (1977), яка встановила, що меншість має становити щонайменше 15% для подолання «токенізму», Д. Далеруп стверджувала, що досягнення жінками 30-відсоткового порогу в парламенті є передумовою якісних змін у порядку денному [1]. Ця теза швидко набула статусу загальноприйнятого положення як в академічному середовищі, так і серед міжнародних організацій та рухів за впровадження квот [2].

Проте емпіричні дослідження виявили суттєві обмеження теорії критичної маси. По-перше, фіксований числовий поріг (30%) виявився ненадійним показником змістового представництва жіночих інтересів. Порівняльні дослідження засвідчили, що в одних країнах ініціативи

щодо гендерної рівності з'являлися ще до досягнення 30-відсоткового порогу, тоді як в інших – навіть його перевищення не призводило до очікуваних змін [3]. По-друге, як зазначила сама Д. Далеруп у пізнішому критичному перегляді, науковці значною мірою спростили її початковий аргумент 1988 року до гіпотези «30% жінок = якісна зміна політики», тоді як вона наголошувала на якісних змінах в інституційній культурі та реакціях на зростаючу присутність жінок, а не на простому кількісному порозі [4].

Відповіддю на ці обмеження стала концепція критичних акторів, запропонована С. Чайлдс та М. Л. Крук у 2009 році. Авторки визначили «критичних акторів» як осіб, які «ініціюють політичні пропозиції самостійно та/або вживають дії для мобілізації підтримки» гендерно значущої політики, незалежно від того, чи належать вони до «критичної маси» [5, с. 138]. Ця концептуальна новація принципово змінила дослідницьке питання: замість «Коли жінки становлять достатню частку?» (питання кількості) – «Хто діє від імені жінок і яким чином?» (питання дієвості). Такий підхід дозволив подолати детерміністичне припущення про те, що кількість автоматично перетворюється на якість.

Емпіричні дослідження підтвердили наукову та практичну цінність концепції критичних акторів. Порівняльне дослідження у десяти європейських країнах виявило важливу групу менш очевидних критичних акторів: депутатів правоцентристських партій, жінок-парламентарів, які не ідентифікують себе як феміністки, та чоловіків-депутатів, які просували гендерно значущу політику з різних мотивів – від стратегічного позиціонування до ціннісних переконань [6]. Шведський досвід є особливо показовим: Л. Венгнеруд перевірила теорію «політики присутності» А. Філіпс на матеріалі шведського Ріксадагу встановила, що жінки-парламентарії справді інакше визначають пріоритети, проте цей ефект опосередковується партійною належністю та інституційними стимулами, а не лише кількісним складом парламенту [7]. Водночас бельгійське дослідження запропонувало переосмислити саму методологію, замінивши питання «Чи представляють жінки жінок?» на точніші: «Хто бере на себе роль представника жіночих інтересів?», «Де і коли ці вимоги формулюються?» [8].

Зсув від критичної маси до критичних акторів має глибокі наслідки для теоретичного обґрунтування гендерних виборчих квот. Теорія критичної маси підтримує логіку так званих вхідних квот (input quotas) – механізмів, що регулюють кількісний склад кандидатів. Якщо числовий поріг є достатньою умовою змістових змін, то достатньо забезпечити 30% жінок у списках. Натомість концепція критичних акторів зосереджує увагу на якості інституційного середовища – на процедурах висунування кандидатів у партіях, на доступі жінок

до посад у парламентських комітетах та до ресурсів виборчих кампаній, на інституційній культурі парламенту загалом [9]. Це переносить увагу від формального порогу квот до сукупності чинників, що визначають, чи зможуть обрані жінки (або інші критичні актори) дієво відстоювати жіночі інтереси.

Важливим теоретичним надбанням є також типологія представництва Г. Ф. Піткін, яка розрізняє дескриптивне (присутність у складі органу) та субстантивне (діяльність від імені певної групи) представництво [10]. Теорія критичної маси неявно припускає лінійний зв'язок між цими двома вимірами: більше жінок у парламенті – більше гендерно чутливих рішень. Концепція критичних акторів розриває цей автоматизм, визнаючи, що змістове представництво залежить від складної інституційної конфігурації – партійної дисципліни, структури комітетів, розподілу виконавчої влади, неформальних мереж та прихованого спротиву з боку осіб, які контролюють відбір кандидатів у партіях» (gatekeepers) [11].

Для українського контексту цей теоретичний зсув має безпосереднє практичне значення. Виборчий кодекс 2019 року запровадив 40-відсоткову гендерну квоту для партійних списків, що забезпечило дескриптивне представництво на рівні кандидатів. Проте з погляду концепції критичних акторів не менш важливим є питання про те, чи зможуть обрані жінки (а також чоловіки – прихильники гендерної рівності) дієво просувати відповідну політику за умов інституційного середовища, сформованого посткомуністичним спадком, воєнним контекстом та переважанням неформальних практик у партійному житті. Посткомуністична стигматизація квот як «нав'язаного зверху обмеження» додатково ускладнює визнання їхньої легітимності [12].

Таким чином, теоретичний зсув від критичної маси до критичних акторів є парадигмальною зміною у дослідженнях гендеру та політики. Ця зміна не заперечує значення кількісного представництва жінок, а радше засвідчує, що числовий поріг є необхідною, але недостатньою умовою змістових змін. Для подальшого розвитку системи гендерних квот – як у країнах ЄС, так і в Україні – принципово важливо доповнити кількісні вимоги (дескриптивне представництво) інституційними реформами, що створять умови для дієвої роботи критичних акторів: забезпечення доступу до керівних посад у комітетах, належне ресурсне забезпечення, формування інституційної культури гендерної чутливості та протидія неформальним практикам обмеження доступу жінок до реальних важелів впливу.

Літэратура:

1. Dahlerup D. From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics. *Scandinavian Political Studies*. 1988. Vol. 11(4). P. 275–298.
2. Kanter R. M. Men and Women of the Corporation. New York : Basic Books, 1977. 390 p.
3. Beckwith K., Cowell-Meyers K. Sheer Numbers: Critical Representation Thresholds and Women's Political Representation. *Perspectives on Politics*. 2007. Vol. 5(3). P. 553–565.
4. Dahlerup D. About Quotas. The 30 Percent Idea Seems to Have a Life of Its Own, Despite All Disclaimers. Quotaproject.org. 2011. URL: <https://www.quotaproject.org/aboutQuotas.cfm> (дата звернення: 10.01.2026).
5. Childs S., Krook M. L. Analysing Women's Substantive Representation: From Critical Mass to Critical Actors. *Government and Opposition*. 2009. Vol. 44(2). P. 125–145.
6. Celis K., Childs S. Good Representatives and Good Representation. *PS: Political Science & Politics*. 2018. Vol. 51(2). P. 314–317.
7. Wängnerud L. Testing the Politics of Presence: Women's Representation in the Swedish Riksdag. *Scandinavian Political Studies*. 2000. Vol. 23(1). P. 67–91.
8. Celis K., Childs S., Kantola J., Krook M. L. Rethinking Women's Substantive Representation. *Representation*. 2008. Vol. 44(2). P. 99–110.
9. Krook M. L. Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide. New York : Oxford University Press, 2009. 304 p.
10. Pitkin H. F. The Concept of Representation. Berkeley : University of California Press, 1967. 323 p.
11. Bjarnegård E. Gender, Informal Institutions and Political Recruitment: Explaining Male Dominance in Parliamentary Representation. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2013. 208 p.
12. Saxonberg S. Gendering Post-Communist Welfare: Legacies and EU Accession. *Gender and Transition in Eastern and Central Europe*. 2000. P. 175–194.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКІ МЕХАНІЗМИ ІДЕОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Денисова Єлизавета Олексіївна

здобувачка IV курсу факультету психології, політології та соціології

Науковий керівник: Мамонтова Елла Вікторівна

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри політичних теорій

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Сучасні міжнародні конфлікти характеризуються активним використанням інформаційного простору як інструменту політичного впливу. Поряд із військовими діями держави застосовують інформаційно-пропагандистські технології, спрямовані на формування суспільної думки, зміну політичних установок населення та легітимацію власних політичних рішень. У контексті російсько-української війни інформаційна складова стала одним із ключових елементів гібридного протистояння. РФ активно використовує пропаганду, дезінформацію та маніпулятивні комунікаційні практики для впливу на політичну свідомість населення, зокрема на тимчасово окупованих територіях України.

Метою дослідження є аналіз інформаційно-пропагандистських механізмів ідеологічного впливу, які використовуються Росією на тимчасово окупованих територіях України, а також визначення основних інструментів формування пропагандистських наративів та їх впливу на суспільну свідомість населення.

Інформаційно-пропагандистський вплив на тимчасово окупованих територіях України здійснюється через комплекс взаємопов'язаних механізмів, серед яких значну роль відіграють засоби масової інформації, цифрові платформи та контроль інформаційного простору.

Значну роль у поширенні пропаганди відіграють медіа. Через телевізійні канали, інтернет-сайти та соціальні мережі поширюється інформація, яка підтримує російські політичні наративи. У результаті населення отримує інформацію переважно з контрольованих джерел, що впливає на формування громадської думки.

Одним із ключових елементів інформаційного впливу є створення пропагандистських наративів, які поступово закріплюються

у суспільній свідомості та впливають на процес формування політичних переконань населення. У межах інформаційної війни активно використовуються символи, емоційно забарвлені повідомлення та маніпуляції значеннями політичних понять, що дозволяє створювати викривлене сприйняття подій і політичних процесів.

У російському інформаційному просторі активно використовувалися штучно створені політичні конструкти, зокрема «Новоросія», «ввічливі люди» (бойовики з автоматами) або «народні губернатори». Одночасно застосовувалися пропагандистські маркери, такі як «фашисти», «хунта» або «карателі», які використовувалися для формування негативного образу української влади. Подібні інформаційні конструкції сприяють формуванню викривленого сприйняття подій та легітимації російської агресії [1, с. 39–40].

Поширеним методом інформаційного впливу на тимчасово окупованих територіях є так зване «інформаційне голодування», коли обмежується повний вільний доступ населення до джерел інформації (газет, інтернету та інших інформаційних ресурсів). У таких умовах залишаються переважно підконтрольні окупаційній владі медіа, у яких активно поширюються звинувачення на адресу української влади та формуються негативні інформаційні наративи. При обмеженому доступі до альтернативної інформації цей метод вважається одним із найбільш ефективних інструментів пропагандистського впливу.

Також використовується метод переконання, який є одним із ключових прийомів впливу на аудиторію і часто застосовується у поєднанні з інформаційним «голодуванням». Його метою є переконати населення у певних цінностях, нормах та моделях поведінки, що поширюються засобами пропаганди. У таких випадках часто використовуються узагальнені або так звані «пишні» фрази, які мають загальноприйнятне змістове наповнення та самі по собі створюють переконливий ефект [3, с. 51–52].

Окремим аспектом інформаційно-пропагандистської діяльності Російської Федерації є значні фінансові ресурси, які спрямовуються на розвиток медійної інфраструктури та інформаційних кампаній. За наявними оцінками, щорічні витрати Росії на пропаганду становлять понад мільярд доларів. Зокрема, у 2022 році ці витрати оцінювалися приблизно у 1,7 млрд доларів, у 2023 році – 1,4 млрд доларів, а у 2024 році – 1,3 млрд доларів. У подальші роки спостерігається зростання фінансування, яке у 2025–2026 роках становить близько 1,6 млрд доларів щорічно. (рис. 1) [2].

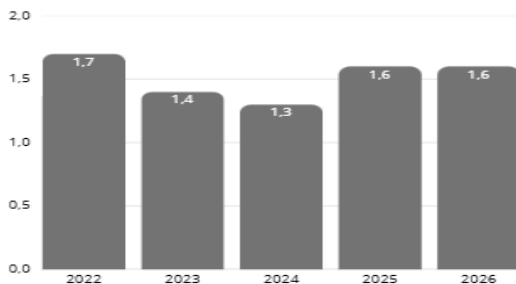

Рис. 1. Динаміка фінансування пропагандистських медіа Російської Федерації (млрд дол. США)

Важливим напрямом ідеологічного впливу на тимчасово окупованих територіях є робота з молоддю та освітнім середовищем. Діти та підлітки є особливо вразливою аудиторією для інформаційно-психологічного впливу, що робить освітні установи одним із ключових інструментів пропаганди. У багатьох навчальних закладах на окупованих територіях освітній процес супроводжується заходами так званого «патріотичного виховання», які спрямовані на формування лояльності до Російської Федерації та її політичних нарративів.

У межах таких практик у школах проводяться пропагандистські заходи, під час яких учнів залучають до символічної підтримки російських військових, організовують акції з написання листів та збору допомоги для військових підрозділів. У деяких школах на тимчасово окупованих територіях запроваджуються регулярні церемонії підняття російського прапора та виконання державного гімну РФ. Подібні заходи спрямовані на формування у молоді відповідних політичних орієнтацій та зміни їхньої ідентичності.

Водночас пропагандистські кампанії використовують резонансні події для формування необхідних інформаційних нарративів. Зокрема, після теракту в концертному залі «Крокус Сіті Хол» на тимчасово окупованих територіях проводилися масові інформаційні та пропагандистські заходи, спрямовані на формування у населення уявлення про нібито причетність України до цієї події. До таких заходів залучалися працівники бюджетної сфери та учні навчальних закладів, що свідчить про використання адміністративного ресурсу в інформаційних кампаніях. [4]

Можна зробити висновок, що інформаційно-пропагандистські механізми відіграють важливу роль у здійсненні ідеологічного впливу

Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України. Через контроль медіапростору, поширення пропагандистських наративів, обмеження доступу до альтернативних джерел інформації та використання освітнього середовища формується цілісна система інформаційного впливу на населення. Це свідчить про системний характер інформаційної політики Російської Федерації, спрямованої на формування лояльності до окупаційної влади та трансформацію суспільних настроїв на тимчасово окупованих територіях.

Література:

1. Горбенко С. Р. Пропаганда в умовах війни: засоби та механізми ведення : магістерська робота. Миколаїв, 2023. 103 с.

2. Інформаційна війна Кремля: скільки грошей рф витрачає на державну пропаганду. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/10/20/infografika/suspilstvo/informaczijna-vijnakremlya-skilky-hroshej-rf-vytrachaye-derzhavnu-propahandu> (дата звернення: 04.03.2026).

3. Корчига Є. Інформаційна пропаганда та медіа-маніпуляції на тимчасово окупованих територіях України. II науково-практична конференція, м. м. Ужгород, 24 жовт. 2024 р. С. 51–52.

4. Як діє кремлівська пропаганда на окупованих територіях України. центр протидії дезінформації. URL: <http://cpd.gov.ua/main/yak-diye-kremlivska-propaganda-na-okupovanyh-terytoriyah>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-19>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Матяж Христина Олексіївна

*студентка IV курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Повномасштабна російська агресія кардинально змінила архітектуру безпеки європейського континенту, перетворивши процес розширення ЄС на ключовий механізм стримування. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах війни європейська інтеграція України набула принципово нової якості, вийшовши за межі стандартних бюрократичних процедур. Сьогодні цей процес вимагає комплексного наукового осмислення, адже він відбувається на тлі

безпрецедентних викликів для держави. Метою дослідження є аналіз особливостей трансформації євроінтеграційного курсу України в умовах війни у політико-правовій, економічній та культурній площинах.

Трансформація політико-правових відносин між Києвом та Брюсселем набула безпрецедентної динаміки після початку повномасштабного вторгнення. Єва Патюк прямо стверджує: «Україна перейшла від політики сусідства, подолавши "резервацію" Східного партнерства, до політики розширення» [3, с. 57]. Згідно з дослідженням Надії Бурейко, акторність України у відносинах з ЄС сягнула свого найвищого рівня саме після 2022 року. До 2014 року зовнішня політика щодо ЄС характеризувалася як повільна та хаотична, сьогодні ж вона є проактивною, стратегічною та керується національними інтересами [2]. Здобуття статусу кандидата на членство вимагає масштабних інституційних змін. Дослідники Евангелія Петриченко, Алла Сидорчук та Аніш Трічіна констатують, що 23 червня 2022 року лідери європейських держав офіційно затвердили цей статус, поклавши край тривалому періоду перебування держави у ролі своєї рідної буферної зони [1, с. 9]. Війна стала безпрецедентним викликом і каталізатором процесу водночас: Україна отримала статус кандидата багато в чому через необхідність стабілізації європейської безпекової ситуації [2]. Для досягнення повної відповідності Копенгагенським критеріям необхідно реалізувати глибинні реформи. Такі дослідники як Олександр Петришин та Катерина Рагуліна визначають адаптацію вітчизняного законодавства до норм європейського права як безальтернативний інструмент утвердження стабільних демократичних інституцій та посилення колективної безпеки на континенті, зазначаючи, що російська агресія «поставила під загрозу безпеку всього європейського континенту» [4, с. 52]. Основними перешкодами на цьому шляху залишаються війна з Росією та пошкоджена економіка, на що вказують 72,5% опитаних експертів, а також недостатній темп внутрішніх реформ – 40% [2].

Війна не лише прискорила надання Україні статусу кандидата, а й змінила саму логіку розширення ЄС, перетворивши її з технократичного процесу на потужний інструмент геополітичної стабілізації. Європейський Союз також зазнав глибоких внутрішніх трансформацій, формуючи нову модель геополітичного Союзу. Розширення стало першочерговим безпековим інструментом, оскільки європейські інституції усвідомили катастрофічність залишення держави у сирій зоні. Це змусило Брюссель діяти нестандартно, адаптуючи власні стратегії до нових реалій глобального протистояння.

Суспільна підтримка євроінтеграційного курсу демонструє стрімке зростання, формуючи міцний фундамент для державних перетворень. Михайло Пашков у своїй роботі наводить результати соціологічних

досліджень Центру Разумкова, які фіксують масову вестернізацію свідомості населення див. мал. 2 [6, с. 2]. Більшість експертів (80%) розглядають ці європейські прагнення як свідомий цивілізаційний вибір. Головним рушієм і двигуном європейської інтеграції виступає українське громадянське суспільство (47,5%), яке діє в ефективній синергії з органами державної влади (45,0%) див. рис. 1.

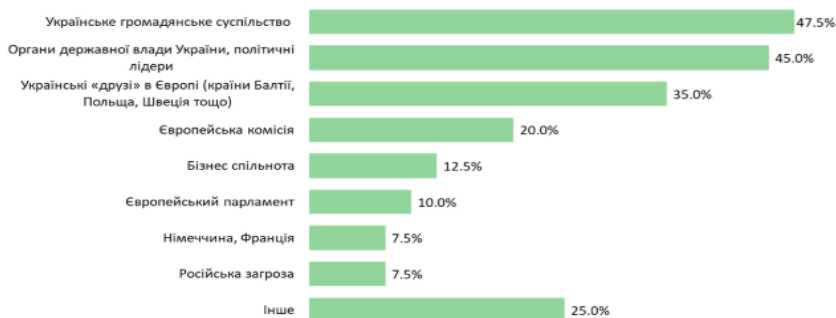

Рис. 1. Хто є ключовими акторами, які сприяють європейській інтеграції України?

Зміна настроїв суспільства відображена у наступній діаграмі:

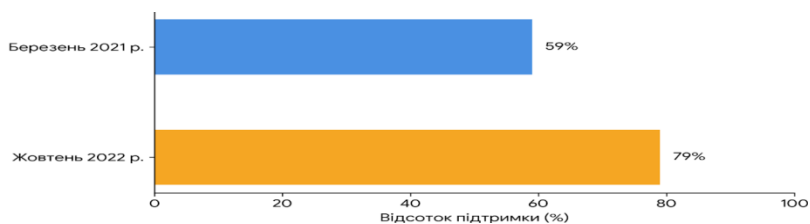

Рис. 2. Динаміка підтримки вступу України до ЄС серед громадян

Дослідниця Єва Патюк доповнює ці дані показниками Київського міжнародного інституту соціології, згідно з якими 82% респондентів пов'язували майбутнє вільної країни саме з членством у Європейському Союзі [3, с. 55]. Відбувається процес глибокої ціннісної самоідентифікації. Пашков у своїй роботі фіксує, що 63% громадян відкрито ідентифікують себе європейцями та відчують належність до відповідного культурного простору [6, с. 2].

Економічна площина інтеграції характеризується тенденціями поглиблення співпраці на тлі руйнівних наслідків військових дій. Науковець Сергій Юдов наводить статистичні дані щодо загального

товарообороту, який збільшився з 32,1 млрд дол. США у 2010 році до 55,9 млрд дол. США у 2023 році [7, с. 46]. У перший рік повномасштабної агресії частка торгівлі товарами з країнами Європи перевищила 50% загального обсягу, замінивши стабільний довоєнний показник у 40% [7, с. 44]. Війна перетворила державу на довгострокового реципієнта міжнародної допомоги. Політолог Пашков зауважує, що іноземні фінансові надходження покривають близько третини усіх витрат державного бюджету [6, с. 4]. Для повноцінної реконструкції інфраструктури необхідний прямий доступ до внутрішнього європейського ринку та інвестиційних фондів, що є частиною переговорного процесу [3, с. 56].

Культурна політика в умовах збройного конфлікту трансформувалася в інструмент опору та формування нової ідентичності. Сергій Русаков у своїй роботі розглядає цю сферу як ключовий простір символічної взаємодії з європейськими інституціями [5, с. 463]. Європейський Союз розгорнув комплексні механізми підтримки українських діячів. Програми «Creative Europe», ініціативи «ZMINA: Rebuilding», «Culture Helps» та «U-RE-HERIT» слугують практичними прикладами переходу від застарілих регулятивних моделей до сучасного проєктного формату управління [3, с. 464]. Залучення грантового фінансування підсилює мобільність фахівців та допомагає документувати злочини проти спадщини. Культура перестала розглядатися як другорядна галузь, вона виконує вирішальну функцію у збереженні суспільної єдності та захисті національної самобутності [5, с. 466].

Таким чином можна констатувати, що війна спричинила комплексну трансформацію європейської інтеграції України. Політичний вимір набув геополітичного характеру, правовий – інтенсивної гармонізації в умовах воєнного стану, економічний – переорієнтації на європейський ринок, а культурний – функції інструменту національної стійкості. Інтеграція перестала бути виключно зовнішньополітичним курсом і перетворилася на механізм забезпечення державного виживання та стратегічної безпеки. Війна виступила не фактором гальмування, а каталізатором якісної зміни формату взаємодії між Києвом і Брюсселем.

Література:

1. Petrychenko E., Sydorchuk A., Trichina A. Ukraine's European Integration in the Context of War. *Foreign Affairs*. 2022. P. 8–15. URL: [https://doi.org/10.46493/2663-2675.32\(6\).2022.8-15](https://doi.org/10.46493/2663-2675.32(6).2022.8-15)
2. Бурейко Н. Акторність України щодо Європейського Союзу у часи війни: експертні сприйняття. *Українська призма: Рада*

зовнішньої політики. 2024. URL: <https://prismua.org/ukraines-actorness-in-relation-to-the-eu-in-times-of-war-expert-perceptions-and-insights/>

3. Патюк Е. Трансформація України до європейських та євроатлантичних стандартів у контексті російсько-української війни. *Бюлетень Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Національна безпека*. 2024. Т. 2, № 2. С. 55–61. URL: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-9/11>

4. Петришин О. О., Рахуліна К. А. Європейська інтеграція України на тлі повномасштабного вторгнення: регуляторна база, проблеми та перспективи. *Юридичний науковий та електронний журнал*. 2023. № 7. С. 52–56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/10>

5. Русаков С. С. Європейська інтеграція як ціннісно-культурний виклик воєнного часу. *Culturological almanac*. 2025. № 2. С. 463–470. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.56>

6. Центр Разумкова. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи. *Аналітична доповідь*. Київ, 2022. 9 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf>

7. Юдов, С. С. Проблеми і перспективи європейської інтеграції України в умовах війни : кваліфікаційна магістерська робота : спец. 292 «Міжнародні економічні відносини». наук. кер. В. В. Подплетній ; Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький : ЦНТУ, 2024. 89 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-20>

ТАЙВАНСЬКЕ ПИТАННЯ В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОТИСТОЯННІ США ТА КНР

Осіпішина Олена Олександрівна

*студентка IV курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Тайванське питання розглядається як одне з ключових при аналізі суперництва США та КНР в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Пекін розглядає встановлення контролю над островом як ключовий етап «національного відродження» та завершення процесу об'єднання територій. Для Вашингтона Тайвань має стратегічне значення як демократичний партнер і важливий елемент «першого ланцюга островів», що стримує розширення військового впливу Китаю в океані. Напру-

женість навколо острова визначає стан сучасної системи міжнародної безпеки. Крім політичних розбіжностей, конфлікт має глибоке економічне підґрунтя: Тайвань є світовим лідером у виробництві передових напівпровідників, що робить його критично важливим для глобальних технологічних ланцюгів. Будь-яка зміна чинного статусу-кво силовими методами загрожує руйнацією міжнародного правопорядку та масштабною кризою світової торгівлі. [4, с. 379–380]

Фундаментом державної стратегії Пекіна залишається принцип одного Китаю, що заперечує будь-яку можливість суверенного існування острова. Дослідниця А. Гриценко акцентує на тому, що лідер КНР Сі Цзіньпін розглядає розв'язання цієї проблеми як ключовий етап національного відродження, перетворюючи питання на особисту історичну місію та інструмент легітимізації влади КПК. [2]. Пекін оперує концепцією «червоних ліній», перетин яких – наприклад, офіційне проголошення незалежності або розміщення іноземних військових баз на острові – запустить механізм закону про протидію розколу держави. Для тиску на республіку материкова влада активно застосовує інструменти сірої зони, де кібервтручання, дезінформація та економічний шантаж поєднуються з демонстративною активністю флотських з'єднань і авіації в протоці. Попри декларативну відданість ідеї мирного злиття, Пекін відкрито нарощує десантні спроможності, готуючись до потенційної блокади або повномасштабного вторгнення. [2].

Вашингтон утримує стабільність у регіоні через складну концепцію стратегічної двозначності, яка дозволяє балансувати між дипломатичним визнанням Пекіна та глибокою військовою співпрацею з Тайбеєм. Сполучені Штати сприймають безпеку цієї території як лакмусовий папірець надійності своїх оборонних зобов'язань перед усіма партнерами в Індо-Тихоокеанській зоні, включаючи Японію та Південну Корею. [1] Американська лінія спрямована на стримування КНР через закон про відносини з Тайванем, який зобов'язує США забезпечувати острів сучасними оборонними технологіями. Це дозволяє мінімізувати ризик фронтального зіткнення, одночасно гарантуючи захист критичних технологічних ресурсів і вільне судноплавство. Будь-який тиск на демократичний устрій республіки оцінюється американською адміністрацією як загроза національним інтересам і всьому міжнародному правопорядку [2].

Керівництво Тайваню виходить із позиції, що держава вже володіє фактичною суб'єктністю під офіційною назвою Республіка Китай. Дослідники І. Климчук та О. Устінов стверджують, що досвід Гонконгу остаточно дискредитував формулу «одна країна дві системи» в очах місцевого суспільства, зробивши будь-які компроміси щодо автономії політично неможливими. Сучасна доктрина Тайбея, яку підтримує Демократична прогресивна партія, базується на концепції міцної

оборони та багатшарового стримування. Основна увага зосереджена на асиметричних методах ведення війни, що мають перетворити острів на неприступну фортецю, захоплення якої коштуватиме агресору неприйнятної ціни. Одночасно уряд докладає зусиль для диверсифікації економіки та інвестицій у Кремнієвий щит, намагаючись подолати фінансову залежність від материка та зміцнити статус критично важливого ланцюга в глобальній цифровій безпеці. [3, с. 146–148]

Усередині республіки спостерігається кристалізація окремої національної ідентичності, що, за спостереженнями дослідниці А. Гриценко, суттєво обмежує простір для маневрів Пекіна, оскільки молоді покоління тайванців не відчують культурного чи політичного зв'язку з материком. Попри конкуренцію між Демократичною прогресивною партією та Гомінданом щодо методів діалогу з КНР, на острові існує міцний національний консенсус щодо збереження демократичних свобод і права на самовизначення. О. Шевчук зазначив, що в контексті глобального суперництва Тайвань перетворився на форпост, де успіх захисту автономії є рівнозначним збереженню стабільності всього ліберального світу в Азії. Це перетворює локальну територіальну суперечку на екзистенційне протистояння двох світоглядних систем, результати якого визначають вектор розвитку світової політики на наступні десятиліття. [5, с. 48–50]

Підсумовуючи аналіз поточної ситуації, варто наголосити, що тайванське питання остаточно перетворилося з локального територіального спору на центральний вузол глобального протистояння між провідними світовими гравцями. Цей конфлікт фактично є зіткненням двох фундаментально різних моделей світоустрою: ліберально-демократичної та авторитарної. Острів відіграє роль критичного геополітичного запобіжника, оскільки будь-яка зміна його статусу силовим шляхом означатиме не лише руйнацію оборонного бар'єра у вигляді першого ланцюга островів, а й пряму загрозу для всієї архітектури міжнародної безпеки в Тихому океані. Економічний вимір протистояння, заснований на унікальній ролі острова у виробництві передових напівпровідників, робить будь-яку військову ескалацію надзвичайно ризикованою для світової стабільності. Наявність так званого кремнієвого щита змушує великі держави діяти обережно, адже повномасштабна війна або тривала морська блокада протоки призвели б до миттєвого глобального технологічного колапсу. Водночас постійне застосування методів сірої зони та планомірне нарощування військової присутності створюють умови, за яких навіть випадковий інцидент може спровокувати неконтрольовану реакцію з катастрофічними наслідками для світової економіки. Основними сценаріями майбутнього залишаються збереження напруженого статус-кво або перехід до відкритої конфронтації. Варіант мирної інтеграції за принципом «одна

країна, дві системи» практично втратив актуальність через трансформацію ідентичності місцевого суспільства та його категоричне неприйняття авторитарних методів управління. Високою залишається ймовірність реалізації стратегії виснаження, де через економічну ізоляцію та постійний психологічний тиск Тайбей намагатиметься примусити до політичних поступок. У підсумку, подальша доля острова визначатиме, чи збережеться чинний міжнародний правопорядок, чи світ остаточно перейде до нової ери жорсткої біполярної конфронтації.

Література:

1. Ганоцький А. Тайванська криза: три сценарії розвитку подій. ADASTRA. 28.01.2022. URL: <https://adastra.org.ua/blog/tajvanska-kriza-tri-scenariyi-rozvitku-podij>.

2. Гриценко А. Перспективи протистояння США та Китаю: вплив на геополітичні процеси і розвиток ситуації навколо Тайваню. Аналітичний портал Зовнішня політика України. 05.07.2025. URL: <https://analytics.intsecurity.org/protystoiannia-ssha-kytai-taiwan-geopolityka-analiz/>

3. Климчук І., Устінов О. «Тайванське питання» у міжнародних відносинах: сучасні реалії та можливі сценарії розвитку. *Регіональні студії*. 2023. С. 146–148.

4. Комарницький М. АМЕРИКАНО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ У ХХІ СТОЛІТТІ. *Вісник Львівського університету: Серія філос.-політолог.* Випуск 52. 2024. С. 379–380.

5. Шевчук О. «Тайванська проблема» в контексті дестабілізації системи міжнародних відносин російсько-українською війною". *Acta de Historia & Politica : Saeculum XXI*. 2022. С. 48–51.

ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЯ МЕДІА У ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ НА ФОНІ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Поплавський Сергій Юрійович

*аспірант кафедри Національної безпеки та політології
Національний університет «Острозька академія»
м. Острог, Україна*

Уже більше чотирьох років триває повномасштабне російське вторгнення на територію України. У цій виснажливій боротьбі українцям дуже важливо мати підтримку. А оскільки Республіка Польща, яка сама нерідко потерпала від агресивних дій Росії, є найближчим союзником України, варто дослідити, які чинники мають найбільший вплив на становлення стосунків між цими державами. Одним із найважливіших чинників в сучасних умовах є ЗМІ.

Саме інформаційне висвітлення війни в сучасному світі відіграє вирішальну роль у формуванні громадської свідомості та сприйнятті подій, що відбуваються, зокрема в контексті війни в Україні, де інформаційний простір стає важливим інструментом для комунікації, маніпулювання та впливу на громадську думку як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. У цьому контексті аналіз і порівняльне вивчення інформаційного висвітлення війни в українських та іноземних медіа набуває виняткової актуальності. Особливу увагу привертають польські медіаплатформи, де відображення війни в Україні є різноманітним і багатошаровим. Польські медіа висвітлюють військові події через призму історичних, культурних та політичних зв'язків між двома народами, пов'язуючи їх з внутрішньополітичними процесами у Польщі. Це робить польський інформаційний простір важливим джерелом для розуміння міжнародного контексту конфлікту, допомагає зрозуміти, де правда, а де вигадки російської пропаганди.

Інформаційне висвітлення подій в ЗМІ має значний вплив на уявлення громадян про війну та формування їхніх поглядів на політичні та соціальні питання, пов'язані з нею. Так медійне висвітлення війни може вплинути на формування громадської думки про причини, хід та наслідки цих подій. Залежно від того, які аспекти конфлікту акцентуються у медіа, громадяни можуть розвивати певні уявлення та погляди на ситуацію. Наприклад, позитивне висвітлення військових дій та підкреслення значення захисту національних інтересів сприяє мобілізації громадської підтримки для військових операцій і навпаки. Медійна інформація впливає на політичні погляди громадян, формує

їхнє розуміння ситуації. Висвітлення війни може впливати на підтримку нашої держави союзниками та партнерами, бачення соціальних питань, таких як гуманітарна допомога, статус біженців тощо.

Водночас, під час війни ЗМІ стикаються з унікальними викликами та особливостями, які впливають на їхню роботу та впровадження інформації. Зокрема війна створює складні умови для збору та перевірки достовірності інформації. Непереверена, а тим більше, фейкова інформація, може спричинити паніку, викликати негативні наслідки, тому достовірність інформації в умовах війни стає критично важливою. ЗМІ повинні мати надійні джерела інформації та проводити ретельну перевірку кожного факту перед публікацією.

Польща – один з основних майданчиків боротьби росії за громадську думку в контексті російсько-української війни. Кремль вкладає величезні ресурси у створення напруження між польським і українським суспільствами, намагаючись їх розколоти. Можна простежити, як за останні роки дезінформація вдосконалювалася, відповідно її дедалі складніше розпізнавати. Росія має величезний досвід у створенні пропаганди, який формувався століттями. Та й напрямок цієї пропаганди залишається незмінним.

Вплив російської пропаганди на відносини між Україною та Польщею є суттєвим і багатовимірним. Кремль активно використовує дезінформацію, фейки та маніпуляції, аби посіяти недовіру між українцями та поляками, загострити історичні суперечності та послабити спільний фронт підтримки України в її боротьбі проти російської агресії. Російська пропаганда акцентує увагу на болючих сторінках спільної історії: Волинська трагедія, дії УПА, переселення українців у рамках операції «Вісла» тощо. Вона намагається маніпулювати цими темами, підштовхуючи польське суспільство до антагонізму та формування образу українців як «небезпечних націоналістів».

Проте українська та польська преса готова до протидії, російської пропаганди. Так колишній прем'єрміністр Польщі Матеуш Моравецький, під час виступу у селі Плужники Тернопільської області (на сьогодні не існуючому), де проводяться пошуково-ексгумаційні роботи на місці поховання польських жертв Волинської трагедії заявив: «Маємо усвідомлювати, що поки не буде до кінця встановлено і записано історію Волинського злочину, Росія завжди використовуватиме «волинську карту», аби вбити клин між поляками й українцями» [4].

І все-таки завдяки діям російських медіа, ставлення поляків до українців з початку повномасштабної війни дещо погіршилося.

Результати дослідження соціологічної лабораторії ARC Rynek і Opinia свідчать, що за 2024 рік кількість громадян Польщі, які негативно ставляться до українців, зросла з 27% до 30%, а частина тих, хто ставиться добре, зменшилася з 25% до 23% [1]. Про це свідчать

і результати інших соціологічних опитувань. Так відповідно до опитування, проведеного 20–21.09.2025 року United Surveys у вересні 2025 року позитивно оцінювали присутність українців у країні та їхню інтеграцію 52,7% жителів Польщі, тоді як у січні 2025 року – 55,3%, а у вересні 2023 року українців схвально оцінювали 64,4% поляків [6].

Спочатку переважали солідарність і підтримка, та з часом на суспільні настрої почали негативно впливати різні чинники. Після початку повномасштабного вторгнення мільйони українців виїхали до Польщі. Російські медіа поширюють наративи про те, що українські біженці «обтяжують» польську економіку, «вимагають надмірних прав» і «витісняють поляків з ринку праці». Це створює напругу серед польського населення. Однак польська преса вказує, що Польща вважається ворогом Росії переважно тому, що підтримує український суверенітет, але є ще одна причина – трудова міграція українців, перевагами з якої до 2024 року користувалися росіяни» [3].

Російська пропаганда стверджує, що Польща нібито використовує війну, щоб реалізувати свої імперські амбіції – анексувати частину Західної України або контролювати її політично. Ці наративи поширюються як серед українців, так і серед поляків, щоб зруйнувати довіру між сусідніми народами.

Представники польської преси, зокрема портал **Wirtualna Polska** насправді бачать, хто є справжнім агресором. Портал опублікував інтерв'ю з колишнім командувачем американських військ у Європі генералом Беном Годжесом, який не вірить у швидкий мир і вважає, що «поки путін живий, він буде прагнути знищити Україну як державу... Росіяни не зацікавлені стійким миром і, звісно, не таким, за якого Україна залишиться вільною державою в союзі із Заходом. Вони поважають лише силу і погодяться на припинення вогню лише перед лицем сили, яка зможе змусити їх це зробити». Як бачимо, ніякої підтримки російській агресії тут немає [2].

В результаті російської пропаганди, спостерігаємо, зокрема, такі наслідки:

- тимчасові напруження в українському та польському суспільстві;
- зростання недовіри у частини населення обох країн;
- спроби зруйнувати підтримку Польщею України щодо вступу в НАТО та ЄС. Однак попри усі зусилля кремля, більшість поляків продовжують підтримувати Україну, а польська влада й далі надає військову та гуманітарну допомогу. Обидві країни також працюють над збереженням діалогу та протидією дезінформації;
- дискредитація співпраці Україна – Польща. ЗМІ РФ намагаються зобразити спільні військові чи гуманітарні ініціативи як «корисливі», «нешірі». Створюється враження, що партнерство є штучним і тимча-

совим. Так, окремі факти свідчать про те, що непорозуміння між Польщею та Україною є, і представники преси не оминають цього.

Українська журналістка Ольга Попович у своїй статті для порталу для українці у Польщі «Наш вибір» наголошує: «Якщо Польща і Україна хочуть справді будувати партнерські відносини, в яких диктати чи ультиматуми відійдуть на маргінес, то кожна зі сторін зможе почути одна одну. Партнерські відносини будуються на виконанні взятих обіцянок та повазі, а поки ми бачимо, що образи і комплекси (з обох сторін, хоч такі частіше вони артикулюються польською стороною) перманентно домінують у наших стосунках. Україна, стримуючи російські війська, боронить не лише себе, але і Польщу. Бо якщо впаде Україна, то і Польща постане перед такою ж загрозою» [5];

- підживлення політичного популізму. Російські медіа цитують або посилюють меседжі проросійських або крайніх правих політиків у Польщі, які виступають проти підтримки України, розповсюджують фейкові листівки з образами президента України Володимира Зеленського в Польщі тощо;

- фейкові відео про ставлення польських дітей до українських школярів. Російські пропагандисти розповсюдили фейкове відео, нібито випущене ВВС, де стверджувалося, що польські діти не хочуть навчатися разом з українськими.

Ці приклади демонструють, як російські медіа використовують фальшиві матеріали для створення напруженості між Україною та Польщею. Важливо бути обізнаними щодо таких маніпуляцій та перевіряти інформацію з надійних джерел.

Україні та Польщі слід вживати заходів для боротьби з російською пропагандою, наприклад: (1) Проводити активні інформаційні кампанії, які роз'яснюють правду про події, що відбуваються, та спростовують фейки; (2) Співпрацювати в створенні спільних медіа-проектів, які висвітлюють позитивні аспекти їхніх відносин і спільні досягнення; (3) Підвищувати рівень медіаграмотності серед населення, що допоможе людям краще розуміти, як розпізнавати пропаганду та фейки; (4) Здійснювати моніторинг інформаційного простору і вчасно реагувати на дезінформацію; (5) Підтримувати незалежні ЗМІ, які дотримуються етичних стандартів журналістики. Це сприятиме об'єктивному висвітленню подій; (6) Міжнародна співпраця для спільної боротьби з дезінформацією та пропагандою.

Ці заходи можуть допомогти зміцнити інформаційну безпеку та зменшити вплив російської пропаганди на суспільство.

Література:

1. Бовсуновська К. Серед молоді Польщі погіршилось ставлення до українських біженців, – опитування Уніан. URL: <https://www.unian.ua/>

world/ukrajinski-bizhenci-v-polshchi-polyaki-pochali-girshe-stavitis-do-ukrajinciv-12905646.html. (дата звернення 22.02.2026).

2. Війна Росії в Україні: що пишуть польські медіа 24.03.2025. Огляд польських тижневиків і порталів за 24 березня. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7858/ARTYKUL/3500649> (дата звернення 15.02.2026).

3. Війна Росії в Україні: що пишуть польські медіа. Огляд за 31 березня 2025. URL: <https://www.google.com/search?q=%D0%92%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%97%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96:%20%D1%89%D0%BE%20%D0%BF%D0%B8%D1%88%D1%83%D1%82%D1%8C%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0.%20%D0%9E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%20%D0%B7%D0%B0%2031%20%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D1%8F>. (дата звернення 15.02.2026);

4. Моравецький: Росія розігруватиме «волинську карту», поки не буде з'ясовано все про трагедію.Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3732902-rosia-rozigruvatime-volinsku-kartu-poki-ne-bude-zasovano-vse-pro-tragediu-moraveckij.html> (дата звернення 22.02.2026).

5. Попович О. Лиш побудова партнерських відносин здатна зміцнити безпеку для Польщі та України. Що стоїть цьому на заваді? URL: <https://naszwybir.pl/parnterski-vidnosynu-polshha-ukrayina/> (дата звернення 22.02.2026).

6. Шостак К. Ставлення поляків до українців змінюється: оприлюднено свіжі дані. URL: <https://tsn.ua/svit/stavlennia-poliakiv-do-ukrayintsiv-zminiuyetsia-opryliudneno-svizi-dani-2918195.html> (дата звернення 22.02.2026).

СЕКЦІЯ 3. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-22>

ПОВЕДІНКОВІ ОБМЕЖЕННЯ В УПРАВЛІННІ РИЗИКАМИ БІОЛОГІЧНИХ ЗАГРОЗ

Щеховська Лариса Миколаївна

доктор філософії з публічного управління та адміністрування,

доцент кафедри логістики

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

м. Київ, Україна

Управління ризиками біологічних загроз традиційно будується на засадах раціональної моделі прийняття рішень, яка передбачає наявність повної та достовірної інформації, чітко визначених цілей і здатності особи, що приймає рішення, обрати оптимальний варіант дій. Ця модель лежить в основі більшості нормативно-правових актів у сфері біобезпеки, планів реагування на надзвичайні ситуації та міжнародних стандартів управління пандемічними ризиками. Проте практика реагування на біологічні кризи – від спалаху атипової пневмонії у 2003 році до пандемії COVID-19 – переконливо свідчить про системний розрив між нормативною моделлю та реальною поведінкою осіб, які приймають рішення (ОПР) в умовах невизначеності та часового тиску. Цей розрив є не випадковим відхиленням, а закономірним наслідком когнітивної архітектури людського мислення, яку публічне управління досі переважно ігнорує.

Теоретичним підґрунтям для аналізу зазначеного розриву слугує двосистемна модель мислення Д. Канемана. Система 1 – швидка, інтуїтивна, евристична – домінує в умовах стресу, дефіциту часу та інформаційної перевантаженості, тобто саме в тих умовах, які є типовими для біологічних криз. Система 2 – повільна, аналітична, раціональна – вимагає когнітивних ресурсів, яких в умовах кризи катастрофічно бракує [1]. Отже, раціональна модель управління ризиками апелює до Системи 2 у середовищі, де фактично домінує Система 1. Це означає, що поведінкові обмеження ОПР є не індивідуальними вадами конкретних посадовців, а системним явищем, зумовленим природою людського пізнання в умовах невизначеності.

Серед когнітивних упереджень, що найбільш суттєво впливають на управлінські рішення у сфері біобезпеки, особливого значення набувають кілька. Упередженість оптимізму спонукає ОПР систематично недооцінювати ймовірність негативних сценаріїв і переоцінювати власну готовність до них – саме цим пояснюється хронічна недостатність інвестицій у системи раннього попередження та стратегічні запаси медичних ресурсів у більшості країн до пандемії COVID-19. Ефект доступності змушує ОПР оцінювати ймовірність загрози на основі того, наскільки легко вони можуть пригадати аналогічні події: відтак загрози, що не мали прецеденту в недавньому досвіді, систематично недооцінюються, тоді як добре знайомі ризики – переоцінюються. Нехтування базовою частотою проявляється у схильності ігнорувати статистичні дані на користь яскравих одиничних прикладів, що є особливо небезпечним під час оцінювання епідеміологічних ризиків. Зазначені упередження посилюються в колегіальних органах прийняття рішень через ефект групового мислення: прагнення до консенсусу й уникнення конфліктів пригнічує критичне обговорення альтернативних сценаріїв, що може призвести до колективного самозаспокоєння перед лицем наростаючої загрози.

Окремим чинником є тунельний зір в умовах гострої кризи: надмірна концентрація уваги ОПР на одній домінуючій зазрозі або одному сценарію розвитку подій за рахунок ігнорування суміжних ризиків. В умовах збройного конфлікту, коли ресурси уваги і так вичерпані, цей ефект набуває особливої небезпеки: біологічні загрози, що не є безпосередньо пов'язаними з військовими діями, можуть систематично виключатися з порядку денного управлінської уваги. Поряд із суто когнітивними чинниками діють і інституційні: бюрократична інерція уповільнює визнання нових зазроз, фрагментація відповідальності між відомствами ускладнює координацію, а короткостроковий горизонт планування, характерний для виборних посадовців, знижує стимули до превентивних інвестицій у біобезпеку, вигоди від яких матеріалізуються в невизначеному майбутньому [5].

Емпіричним підтвердженням зазначених механізмів слугує аналіз реагування урядів на пандемію COVID-19. Попри наявність детальних пандемічних планів у більшості розвинених країн, чимало урядів продемонстрували характерну затримку у визнанні масштабів загрози – затримку, яку важко пояснити лише браком інформації, але яка добре вписується в логіку оптимістичного упередження та ефекту нормалізації. Надмірна довіра до усталених моделей і сценаріїв призвела до того, що «чорний лебідь» [2] пандемії фактично проігнорував більшість планів реагування, розроблених для більш передбачуваних ситуацій. Водночас країни, що мали нещодавній досвід спалахів SARS

або MERS, реагували значно швидше, що прямо підтверджує роль ефекту доступності у формуванні управлінської пильності [3].

Усвідомлення системного характеру поведінкових обмежень відкриває шлях до розробки інституційних інструментів їхнього подолання. Одним із найбільш обґрунтованих є метод «червоних команд» – спеціально призначених груп, завданням яких є оскарження домінуючих оцінок і сценаріїв, пошук аргументів на користь альтернативних або найгірших варіантів розвитку подій. Близьким за логікою є прийом «передбаченого аналізу» (pre-mortem), запропонований Г. Кляйном: ОПР пропонується уявити, що рішення вже прийнято і призвело до провалу, та описати найбільш імовірні причини цього провалу [4]. Такий підхід знижує вплив оптимістичного упередження і групового мислення, оскільки легітимізує артикуляцію негативних сценаріїв. Поряд із цим стандартизовані протоколи реагування на біологічні загрози виконують функцію когнітивного розвантаження: вони дозволяють ОПР в умовах стресу покладатися на заздалегідь перевірені алгоритми, а не на ситуативні евристики Системи 1. Нарешті, поведінковий аудит управлінських рішень у сфері біобезпеки – систематичний аналіз того, які упередження могли вплинути на ключові рішення, може слугувати інструментом інституційного навчання та підвищення якості майбутніх рішень.

Для України зазначені міркування набувають особливої актуальності в контексті збройного конфлікту. Зруйнована інфраструктура, переміщення населення, порушення санітарно-епідеміологічного контролю та потенційні загрози навмисного використання біологічних агентів формують середовище підвищеного біобезпекового ризику, яке водночас є середовищем максимального когнітивного навантаження на ОПР. За таких умов поведінкові обмеження не послаблюються, а посилюються, що робить їхнє інституційне врахування не академічним питанням, а практичною управлінською необхідністю. Інтеграція інструментів поведінкового підходу – червоних команд, pre-mortem аналізу, стандартизованих протоколів – у систему управління біологічними ризиками здатна суттєво підвищити її стійкість і адаптивність.

Отже, поведінкові обмеження осіб, які приймають рішення у сфері біобезпеки, є системним явищем, зумовленим когнітивною природою людського мислення в умовах невизначеності та кризи. Раціональна модель управління ризиками залишається необхідним нормативним орієнтиром, проте є недостатньою без урахування реального механізму прийняття рішень. Публічне управління у сфері біобезпеки потребує інституційного дизайну, який свідомо компенсує поведінкові обмеження ОПР, а не ігнорує їх як виняток із раціональної норми.

Література:

1. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011. 499 p.
2. Талеб Н. Н. Антикрихкість. Про (не)вразливе у реальному житті. Київ : Наш Формат, 2019. 792 с.
3. Nuzzo J. B. et al. What Makes Health Systems Resilient Against Infectious Disease Outbreaks and Natural Hazards? *BMJ Global Health*. 2019. Vol. 4. DOI: 10.1186/s12889-019-7707-z
4. Klein G. The Power of Intuition. New York : Currency/Doubleday, 2003. 352 p.
5. Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло : монографія / кол. авт.: Г. Зеленько (кер., наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025. 480 с.

СЕКЦІЯ 4. ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-23>

ЕМОЦІЙНЕ ПРИГНІЧЕННЯ ЯК ФОРМА АДАПТАЦІЇ ДО СТРЕСУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ТА ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Котова Христина Олександрівна

студентка II курсу факультету психології, політології та соціології

*науковий керівник: **Будяченко Ольга Миколаївна***

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Емоційне пригнічення як форма адаптації до стресу в умовах сучасних соціальних та воєнних викликів виступає однією з поширених стратегій психологічної регуляції, до яких людина вдається з метою збереження психічної стабільності в екстремальних обставинах. У сучасному світі, де економічна нестабільність поєднується з воєнними конфліктами та соціальними трансформаціями, індивіди нерідко змушені стримувати власні емоції для підтримання здатності функціонувати у повсякденному житті. У цьому контексті емоційне пригнічення можна розглядати як психологічний механізм, що дозволяє тимчасово відкласти емоційне переживання та зосередитися на виживанні актуальних життєвих завдань.

В умовах тривалого соціального стресу, зумовленого економічними кризами або змінами суспільних норм, людина може пригнічувати почуття тривоги чи гніву для збереження професійної ефективності або стабільності сімейних відносин. Зокрема, у воєнних умовах відкрите вираження страху чи розпачу може сприйматися як фактор, що знижує бойовий дух підрозділу, тому військовослужбовці часто стримують негативні емоції. Така стратегія може сприяти збереженню функціональності у критичній ситуації, проте в подальшому інколи призводить до психологічних проблем [3, с. 98].

Зазначений механізм пов'язаний із загальними принципами емоційної регуляції, у межах яких пригнічення емоцій розглядається як одна зі стратегій модифікації реакції на стресор. У контексті сучасних

соціальних змін, зокрема швидкого технологічного розвитку, соціальної мобільності та урбанізаційних процесів, емоційне пригнічення може допомагати людині підтримувати соціальні взаємини та уникати конфліктів, не допускаючи руйнівного впливу негативних емоцій на міжособистісні стосунки.

Водночас у воєнних умовах цей механізм набуває більш вираженого характеру. Особи, які пережили травматичні події (обстріли, втрату близьких, вимушене переселення), нерідко вдаються до пригнічення емоцій, мобілізуючи внутрішні ресурси для здійснення практичних дій – допомоги іншим, організації евакуації чи вирішення нагальних життєвих проблем.

У воєнному контексті емоційне пригнічення часто поєднується із симптомами посттравматичного стресового розладу, виконуючи функцію своєрідного психологічного захисного бар'єра. Зокрема, волонтери, які працюють у зонах бойових дій та постійно контактують із травматичними подіями, зазнають значного психоемоційного навантаження. У таких умовах вони можуть використовувати різні стратегії емоційної регуляції, зокрема уникнення або пригнічення емоційних переживань, що дозволяє їм продовжувати свою діяльність і зберігати функціональність у складних ситуаціях [1, с. 3].

У соціальному вимірі, за умов економічної нестабільності та міграційних процесів, пригнічення емоцій може сприяти збереженню соціальної ролі людини, однак водночас створює ризик формування хронічного психоемоційного напруження, що здатне посилювати прояви тривоги чи депресії. У сучасних психологічних дослідженнях зазначається, що в українських реаліях, де воєнні події поєднуються із соціальними трансформаціями, емоційне пригнічення набуває масового характеру, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб. У таких ситуаціях воно допомагає впоратися з втратами та труднощами адаптації, однак водночас може ускладнювати процес психологічного відновлення [2, с. 223].

Емоційне пригнічення доцільно розглядати у взаємозв'язку з іншими способами подолання стресу. У кризових ситуаціях воно часто поєднується з тимчасовим уникненням болісних переживань: людина свідомо відкладає їх осмислення до моменту, коли з'явиться відчуття більшої безпеки. Водночас тривале ігнорування власних емоцій може мати негативні наслідки. Невиражені переживання іноді проявляються у вигляді раптових емоційних реакцій, різких змін настрою або психосоматичних симптомів. Практика психологічної допомоги свідчить, що для підтримання психічної стійкості важливо поєднувати вимушене стримування емоцій із можливістю їх подальшого усвідомлення та опрацювання – зокрема в процесі психологічного консультування або через підтримку близького соціального оточення.

Отже, емоційне пригнічення, як форма адаптації до стресу в сучасних соціальних та воєнних викликах, забезпечує виживання та функціонування в кризі, але вимагає уважного моніторингу, аби не перетворитися на джерело довгострокових психологічних проблем. У світі, де виклики стають все складнішими, розуміння цього механізму відкриває шлях до кращої психологічної підтримки, дозволяючи людям не лише виживати, але й відновлюватися з новою силою, перетворюючи травму на зростання.

Варто зазначити, що здатність людини конструктивно пережити та переосмислити стрес значною мірою залежить від умов, у яких вона живе, від загального ставлення суспільства до психологічних труднощів і від того, чи має вона можливість отримати фахову допомогу. У ситуації тривалих воєнних подій і соціальної нестабільності особливо важливо навчатися краще розуміти свої емоції, помічати зміни у власному стані та вчасно реагувати на них. Це допомагає відрізнити тимчасове стримування почуттів, необхідне для зосередження та дій, від їх повного пригнічення, яке може завдати шкоди. Окрім цього, велике значення має поширення психологічних знань і створення програм підтримки в навчальних закладах, на роботі та в громадах. Коли в суспільстві відкрито говорять про емоції та труднощі, люди менше соромляться звертатися по допомогу. У країні, що переживає спільну травму, важливо визнавати, що страх, тривога, сум чи злість є природною реакцією на складні обставини, а не ознакою слабкості. Такий підхід дає можливість безпечно виражати свої почуття й запобігає їх накопиченню, яке з часом може призвести до серйозніших проблем.

Література:

1. Асеева Ю. О., Плахотний О. А. Ментальне здоров'я волонтерів у воєнний період: посттравматичні симптоми та вигорання. *Ментальне здоров'я*. № 2. 2025. С. 3–8. URL: <https://journals.oneu.od.ua/index.php/mh/article/view/62/59>

2. Недоступ І. С., Ган Р. З., Кочерга З. Р., Лотовська Т. В., Глов'як В. Г., Федішин Л. Л., Терешкун Н. М. Стрес у дітей внутрішньо переміщених осіб та шляхи його подолання (огляд літератури). *Art of Medicine*. № 4 (28). 2023. С. 223–229. URL: <https://dspace.ifnmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ecabafe1-6fdd-493b-8b36-ed0a497c3823/content>

3. Особистість в умовах війни: психологічна діагностика та допомога : навч. посіб. / Наталія Євдокимова, Валерій Злишков, Світлана Лукомська, Олена Котух. Київ, 2025. 198 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746822/1/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-24>

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Кучеренко Анжеліка Едуардівна

*студентка IV курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Психологія управлінської діяльності визначає етапи ухвалення рішень керівником. До них відносяться: 1) визначення проблеми, яка потребує вирішення; 2) формулювання альтернатив вирішення проблеми; 3) вибір однієї із альтернатив; 4) реалізація вибору. На кожному з етапів психологічний вимір стає одним із найважливіших, адже управлінська діяльність відбувається в умовах невизначеності. В умовах невизначеності креативність як складник управлінської діяльності перетворюється з «бажаного» фактору на визначальний. Креативність стає стратегічною перевагою компанії у процесі управління. В умовах невизначеності, коли старі, звичні алгоритми не працюють, керівник має діяти як «творець» сенсів, «архітектор» нових рішень.

На необхідність креативності у дослідженнях держави і права звертають увагу автори монографії «Креативність загальнотеоретичної юриспруденції»: «Необхідність творчого начала в дослідженнях права і держави робить креативність надзвичайною рисою сучасної юриспруденції. Сьогодні нетривіальне і дотепне вирішення виникаючих питань визначає не тільки розвиток сфер економіки і політики, що стрімко змінюються: для права і держави так само актуальною є здатність до опору тим стереотипам, які склались, важливим є бачення суті проблеми, висунення нових ідей і здійснення їх розробки. Не випадково, що українська юриспруденція наповнюється все новими оригінальними дослідженнями, які стосуються різних рівнів існування правового і державного буття. У цьому творчому пориві досить характерним виступає дослідницький запал учених Одеської школи права» [3]. Ю. Оборотов визначає креативність як «звільнення від догматизованості стереотипів мислення, безпосереднє звернення

до традицій, норм та інститутів правової спадщини та їх творче використання в умовах нового часу, відстоювання власної (української) правової ідентичності, державної цілісності і самоуправлінського місцевого різноманіття» [3].

Серед основних граней взаємодії креативності та управлінської діяльності слід відзначити наступні.

По-перше, завданням керівника в умовах невизначеності стає творення «порядку з хаосу» (І. Пригожин), пошук нових можливостей, які відкриваються у процесі управлінської діяльності. Там, де інші бачать проблему та загрози, креативний менеджер шукає можливості та середовище для інновацій. Сучасного керівника характеризує мислення, спрямоване на перетворення кризи на джерело інновацій.

По-друге, якщо традиційні моделі управління передбачали пошук раціонального рішення на основі повної інформації, то у сучасних моделях головним стає здатність керівника генерувати різні сценарії на основі неповної інформації. Погодимось: «Окреслення альтернатив у процесі управління є дієвим механізмом подолання невизначеності. Дослідження вибору, як ситуації, в якій невизначеність долається, або пом'якшується визначенням альтернатив, їх порівнянням, зведення до двох та вибором однієї з них (у виборі з двох альтернатив полягає «раціональний вибір»), відкриває нові теоретичні горизонти та практичні можливості задля підвищення ефективності як конкретного управлінського рішення, так і процесу управління загалом» [5]. Йдеться про «обмежену раціональність», яка компенсується креативністю. Саме креативність дозволяє генерувати реальні альтернативи замість пошуку одного «ідеального» варіанту дій. Дивергентне мислення є невід'ємною рисою сучасного креативного менеджера.

По-третє, сучасна управлінська діяльність передбачає, що креативність доповнюється гнучкістю та адаптивністю до мінливих умов. Це означає акцент не на вертикальну ієрархію, а увагу до побудови горизонтальних адаптивних структур – креативність означає раціональний розподіл ресурсів задля підвищення ефективності управлінської діяльності. Солідаризуємось із тим, що «...на відміну від класичної, поведінкова модель має такі основні характеристики: особа, яка ухвалює рішення, не має повної інформації щодо ситуації ухвалення рішення; особа, яка ухвалює рішення, не має повної інформації щодо всіх можливих альтернатив; особа, яка ухвалює рішення, не здатна або не схильна (або і те, і інше) передбачити наслідки реалізації кожної можливої альтернативи» [1, с. 91].

По-четверте, креативність управлінської діяльності сприяє психологічній стійкості усієї команди. Креативність керівника зменшує рівень стресу колективу. Коли керівник захоплює ідеї та експерименти, страх перед помилкою замінюється азартом дослідника. Це створює

середовище психологічної безпеки, де люди пропонують нестандартні виходи зі складних ситуацій. Слід безумовно погодитись із тим, що «Креативність притаманна кожному. Немає людей, в яких не було б креативної частки. І питання лише в тому, наскільки вона може бути реалізована. Отже, креативна людина – це та, що у своїй роботі створює якісь нові форми (неважливо, великі чи малі), які мають зміст для неї і для суспільства... найвищий рівень усвідомлення себе як представника цього класу – це не лише бути креативним, а й мати громадянські навички і відповідальність, долучатися до творення чи зміни суспільних систем... У креативному класі головне не технології, а цінності, які потім перетворюються в ідеї, інноваційні проекти... для креативної революції в Україні потрібен загальний курс на розвиток креативної економіки, необхідна підтримка на законодавчому рівні. Паралельно нам потрібно працювати зі своїм менталітетом, міняти «совкову систему», яка досі присутня в суспільстві і є однією з ключових проблем» [4].

По-п'яте, в умовах невизначеності креативність часто проявляється як «експертна інтуїція», тобто здатність мозку миттєво поєднувати розрізнені факти в цілісну картину без тривалого аналізу. Принагідно слід згадати твір Д. Канемана «Мислення швидко й повільне» у якому визначено «Систему 1» (швидке мислення, яке засноване на інтуїції) та «Систему 2» (повільне мислення, яке ґрунтується на раціональності) [2].

Відтак, креативність в управлінні полягає у здатності перетворювати опір середовища (ситуацію невизначеності) на енергію для руху вперед. Це єдиний інструмент, який дозволяє не просто виживати в умовах невизначеності, а створювати новий контекст самостійно.

Література:

1. Дудар А. В. Осипенко І. М. Моделі прийняття рішень в управлінні. *Бізнесінформ*. 2011. No 5(2). С. 90–91. URL: https://www.businessinform.net/export_pdf/business-inform-2011-5_2-pages-90_91.pdf
2. Канеман Д. Мислення швидко й повільне / пер. з англ. Максим Яковлев. Київ : Наш формат, 2017. 480 с.
3. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.] ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.
4. Творці майбутнього: як створити креативний клас в Україні. KMBS Kyiv-mohyla business school. 31 липня 2018. URL: <https://kmbs.ua/index.php/ua/article/creative>
5. Яковлев Д. В., Цільмак О. М. Психологія вибору: ухвалення рішень як складник процесу управління. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 4. С. 257–253 <https://journals.oneu.od.ua/index.php/mh/article/view/157/148>

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОПІНГ-РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПЕРМАНЕНТНОЇ ТРИВОЖНОСТІ СТУДЕНТСТВА

Левицька Вікторія Ігорівна

*студентка IV курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Мінливість сучасного соціуму генерує безперервні стресові ситуації, з якими людина не завжди здатна впоратися конструктивно [5, с. 50]. Тривалі кризи виснажують адаптаційні можливості студентської молоді, перетворюючи ситуативний стрес на хронічний стан. Спираючись на концепцію Ч. Спілбергера, у цьому контексті варто чітко розмежовувати реактивну (ситуативну) тривогу як тимчасовий емоційний стан та особистісну тривожність як стійку рису. Механізм хроніфікації полягає в тому, що під дією пролонгованих криз тривога набуває стабільного характеру та інтегрується у структуру особистості. Це зумовлює постійну мобілізацію психофізіологічних систем і формування когнітивної ригідності. Оскільки здатність долати складні обставини є критичною для збереження психічного здоров'я [4, с. 135], дослідження копінг-стратегій, ресурсного потенціалу та локусу контролю як механізмів стабілізації психіки набуває особливої актуальності.

Для розуміння механізмів подолання тривожності варто звернутися до феномену копінгу, який концептуально охоплює три основні поняття: копінг-поведінку, копінг-ресурс та копінг-стратегію [7, с. 95].

Структура копінг-стратегій містить когнітивний компонент (пошук інформації, логічне пояснення ситуації), емоційний компонент (емоційне реагування, самозвинувачення) та поведінковий компонент (конкретні дії, уникання або активний пошук допомоги) [7, с. 95].

У межах трансактної моделі стресу дослідники Р. Лазарус та С. Фолкман виділяють базові стратегії подолання: вирішення проблем, пошук соціальної підтримки та уникнення [4, с. 136]. В цей час психоаналітичний підхід (представлений Г. Фрейдом та Н. Хаан) розмежовує свідомі, гнучкі процеси подолання та несвідомі захисні механізми, які часто не вирішують реальну проблему, а спрямовані лише на тимчасове опанування тривоги [4, с. 135]. Якщо у трансактній моделі стрес розглядається насамперед крізь призму когнітивної оцінки, то в межах ресурсного підходу акцент переноситься на

об'єктивну наявність або втрату ресурсів як визначальний фактор формування тривожності.

С. Хобфоллом стверджує, що головною причиною стресу та тривоги є не стільки когнітивне оцінювання ситуації, скільки реальна або уявна втрата ресурсів [3, с. 137]. Для протистояння тривозі студенти спираються на наявний потенціал, який О. Сергієнко поділяє на зовнішні ресурси (соціальне середовище, фінанси, час) та внутрішні (фізіологічні властивості, когнітивний контроль, стійкість) [4, с. 137].

Дослідник Д. Леонт'єв виокремлює специфічні "метаресурси", до яких належать психологічні ресурси саморегуляції, зокрема толерантність до невизначеності – критично важлива якість у період криз [4, с. 138]. Внутрішнє переконання студента у власній спроможності подолати кризу (конструкт самоефективності А. Бандури) також виступає потужним ресурсом, що спрямовує на вибір адаптивних копінг-стратегій [4, с. 137].

Саме тут розкривається механізм трансформації копінг-ресурсів. За умов тривалого стресу відбувається їхнє поступове виснаження: якщо на початкових етапах кризи у студентів домінують адаптивні, проблемно-орієнтовані стратегії, то з часом вони змінюються емоційно-орієнтованими або унікальними формами реагування. Хронічний стрес знижує гнучкість поведінки, формує ригідність копіngu, зменшує толерантність до невизначеності та підвищує екстернальність, що у підсумку сприяє закріпленню стійкої тривожності.

Свою чергою, концепція життестійкості, запропонована С. Мадді та С. Кобайс, розглядає цей феномен як глибокий резервуар психічної енергії, що створює буферний ефект та знижує нервові напруження під час стресу [3, с. 7]. За результатами емпіричного дослідження В. Предко та М. Бондара (N=174), майже 38% досліджуваних (66 осіб) продемонстрували низький рівень життестійкості [3, с. 7, 8], що має статистично значущий зворотний взаємозв'язок ($r=-0,461$) із вибором стратегії «Уникнення проблем» [3, с. 10]. Відповідно, особи з низькою життестійкістю достовірно частіше вдаються до цієї деструктивної стратегії, що супроводжується інфантильним запереченням труднощів і, як наслідок, призводить до посилення емоційного дискомфорту та тривоги [3, с. 10, 11]. Ці емпіричні дані свідчать про те, що життестійкість виконує не лише буферну, а й глибинну регулятивну функцію у свідомому виборі копінг-поведінки.

Поряд із життестійкістю, особливої ваги в подоланні хронічної тривожності набуває феномен резильєнтності. У сучасній психології він розуміється у трьох площинах: як риса чи здатність особистості долати стрес, як процес копіngu, та як адаптаційно-захисний механізм [6, с. 62, 64]. Резильєнтність має біопсихосоціальну природу і трактується як динамічна система, що формується у взаємодії між

особистістю та середовищем, інтегруючи індивідуальні, соціальні та культурні ресурси [8, с. 164].

Значення цього феномену для ефективного зниження рівня тривожності полягає в тому, що, на відміну від звичайної адаптації, здатність до резильєнтності передбачає вміння відновитися до «достресового» стану після травмувальних ситуацій без втрат для фізичного та психічного здоров'я, що в підсумку створює міцну основу для подальшого посттравматичного зростання особистості [2, с. 199, 202].

Значну роль у формуванні або пом'якшенні тривожних станів відіграє локус контролю особистості (за концепцією Дж. Роттера), який поділяється на внутрішній (інтернальний) та зовнішній (екстернальний) [5, с. 96]. За результатами емпіричного дослідження Л. А. Ільницької (N=58), математично доведено позитивну кореляцію загального рівня інтернальності з такими конструктивними стратегіями, як «пошук соціальної підтримки» ($r=0,394$), «прийняття відповідальності» ($r=0,273$), «планування вирішення проблеми» ($r=0,409$) та «позитивна переоцінка» ($r=0,326$ при $p \leq 0,01-0,05$) [1, с. 147]. Спираючись на ці дані, можна стверджувати: студенти з внутрішнім локусом контролю, стикаючись із труднощами, вдаються до стратегій, що передбачають активне особисте включення у розв'язання проблемної ситуації, пошук емоційної чи інформаційної підтримки та взяття на себе провідної ролі у вирішенні кризи [1, с. 147, 148]. Це доводить, що інтернальність є не просто світоглядною установкою, а дієвим інструментом антикризової саморегуляції.

Таким чином можна констатувати, що постійна тривожність у студентів під час тривалих кризових подій формується як закономірний наслідок виснаження внутрішніх та зовнішніх копінг-ресурсів, а також домінування дезадаптивних копінг-стратегій (зокрема, емоційного та поведінкового уникнення). Ключовими психологічними чинниками, що здатні знизити рівень тривожності та сприяти конструктивному подоланню криз, є розвинена життєстійкість, наявність внутрішнього локусу контролю (інтернальності) та здатність до толерантності до невизначеності. Для сучасного студентства, яке проходить етап професійного становлення в умовах пролонгованої нестабільності, цілеспрямоване збереження та розвиток цих копінг-ресурсів виступає критичною умовою збереження психологічного здоров'я, успішної соціальної адаптації та запобігання довготривалим наслідкам хронічного стресу.

Література:

1. Ilnytska L. A. Individual characteristics of the coping behavior in persons with different levels of internality. *Habitus*. 2022. No. 39. P. 145–149. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.39.26>

2. Melnyk O. A. Resilience: main conceptual stages of formation, essence and perspectives. *Psychology and social work*. 2024. No. 1. P. 196–207. URL: <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.17>

3. Predko V., Bondar M. Psychological features of the interrelation of hardiness and behavior coping strategies of the personality. *Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. психологія*. 2022. No. 2. P. 5–13. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2022.2.1>

4. Sadchikova O. H. Theoretical approaches to the study of coping behavior and coping resources. *Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law*. 2021. No. 2. P. 134–138. URL: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.2.24>

5. Tkachyshyna O. R. Personal potential as the basis of forming constructive coping strategies. *Scientific notes of taurida national V.I. Vernadsky university, series psychology*. 2022. No. 4. P. 50–54. URL: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.4/09>

6. Грішин Е. Резилієнтність особистості: сутність феномену, психо-діагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди "Психологія"*. 2021. № 64. С. 62–81. URL: <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04>

7. Новікова, Ж. Особливості копінг-стратегій та їх взаємозв'язок з емоційними проявами у студентів-психологів першого курсу. *Матеріали конференції МЦНД*, 2020. С. 63–66. URL: <https://doi.org/10.36074/10.04.2020.v2.13>

8. Юрчук. О. Основні наукові підходи до вивчення феномену резильєнтності. *Психологія: реальність і перспективи*, 2025. № 24. С. 163–174. URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi24.441

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-26>

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИБОРУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПСИХОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ

Медведь Анастасія Юрійвна

*студентка III курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

У процесі життєдіяльності людина досить часто опиняється у ситуації вибору. Вибір людини визначає її долю, адже буквально щодня ми робимо повсякденний вибір, а декілька разів за життя – вирішальний

вибір (життєво важливий вибір). Водночас, слід відзначити фактори, які впливають на вибір людини. Це психологічні, соціальні фактори. Серед психологічних факторів відзначимо «готовність» до вибору, а серед найважливіших соціальних факторів вибору – становлення мережевого суспільства.

У сучасному світі, коли набирають обертів процеси цифровізації, важливим фактором вибору стають соціальні мережі. Серед соціальних факторів особливо слід наголосити на становленні мережевого суспільства. Одна справа – здійснювати вибір у ієрархічному світі суспільства епохи модерну, а зовсім інша – у мережевому суспільстві.

Слід безумовно погодитись із тим, що «Мережева організація, яка стає ознакою не лише віртуальних інтернет-спільнот, а й реальних підприємств (фірм, асоціацій, консорціумов та корпорацій) суттєво змінює формування громадської думки. На відміну від принципу ієрархії, відповідно до якого громадська думка формувалась шляхом конфлікту між владою та опозицією, у мережевому суспільстві громадська думка формується через динамічні взаємодії багатьох акторів у цифровому просторі. На перший план виходять нові медіа, соціальні мережі та платформи, де раціональні аргументи, емоційні настрої та вольові прагнення трансформуються в колективні уявлення, впливаючи на рішення організації та її сприйняття поза її межами» [4, с. 233].

Серед психологічних факторів вибору в управлінській діяльності поруч із мотивацією та компетентністю, слід особливо відзначити готовність до вибору.

Вибір у психології управління інтерпретується як ризикована діяльність. Погодимось із наступним: «Вибір є невід’ємною та найскладнішою частиною ухвалення рішень в управлінському процесі. Вибір, як складова ухвалення рішень, конструюється на перетині індивідуальної дії та колективної взаємодії, психологічних та соціальних феноменів, з урахуванням психологічних якостей менеджменту, особливостей середовища та взаємної залежності різних рішень» [3, с. 252].

Однією із головних категорій теорії вибору є «ситуація вибору». У ситуації вибору поєднуються психологічні та соціальні фактори вибору. З одного боку, вона характеризується суб’єктивним сприйняттям вибору, готовністю до нього. З іншого боку – ситуація вибору та її наслідки визначаються соціальним середовищем, оточенням суб’єкта вибору. Погодимось із наступним визначенням: «Ситуація, яка готує людину до майбутнього вибору, є і зовнішнім середовищем, і суб’єктивними життєвими обставинами, і процесом трансцендування людини за межі цих зовнішніх і внутрішніх детермінант. Розвиток ситуації завжди передбачає зовнішній і внутрішній конфлікти як стартовий майданчик для вчинку... Життєвий світ різних людей

різнитися здатністю змінюватися, своєрідністю, внутрішньою узгодженістю. Роблячи вибір, людина виходить за межі феноменального світу, актуальної людської свідомості. У кожного є своя унікальна біографічна ситуація, перспективи, передумови підготовки та здійснення життєво важливого рішення. В актуальну життєву ситуацію людина додає ніби «осад» усієї індивідуальної історії... Не меншу роль відіграє і соціокультурна детермінанта. Якщо особистість консервативна, якщо її поведінка, життєдіяльність регулюються традиціоналістськи, за ustalеними правилами, звичаями, обрядами, ритуалами, її потреба здійснювати самостійний життєвий вибір мінімальна. Потрібен певний культурний контекст, як умова здатності вибирати, який актуалізує суб'єктний потенціал» [2, с. 13–14].

Теорія вибору є невідомою частиною психології управління, а практика вибору (мистецтво вибору) – складовою управлінського процесу. Адже управлінська діяльність безпосередньо пов'язана із ситуацією невизначеності, коли вибір відбувається в умовах темпорального дефіциту та дефіциту інших ресурсів (кадрового, фінансового).

Погодимось: В умовах життєздійснення і світопобудови людина часто перебуває у ситуації вибору між альтернативними пропозиціями, підходами, рішеннями... Вибір ми розуміємо як процес усунення невизначеності в умовах ризику, коли прийнята відповідальність за його незворотність. Невизначеність пов'язується з можливістю у процесах, що включаються в розвиток психологічної регуляції рішень і дій, а також ціннісно-сміслової регуляції як різновиду особистісної саморегуляції. Особливістю стратегії людини, яка готова до ситуації невизначеності, є готовність до події, що, по суті, є готовністю до вибору» [1, с. 145].

Структура психологічного фактору «готовності до вибору» складається із мотиваційного, когнітивного, афективного та поведінкового (діяльнісного) аспектів.

Література:

1. Галян І. Психологія вибору особистості у контексті невизначеності. *Проблеми гуманітарних наук. Серія : Психологія.* 2015. Вип. 35. С. 137–149.

2. Особистісний вибір: психологія відчаю та надії / за ред. Т. М. Титаренко. Київ : Міленіум, 2005. 336 с.

3. Яковлев Д. В. Мистецтво вибору: психологія управлінських рішень. *Сучасна психологія: виклики та перспективи* : збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. присвяч. Всесвітньому дню психічного здоров'я (м. Одеса, 10 жовт. 2025 р.) / за заг. ред. М. Р. Аракеяна. Одеса, 2025. С. 252–255. DOI: 10.32837/11300.30980

4. Яковлев Д. В., Яковлева Л. І. Громадська думка в управлінні: психологія впливу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. Вип. 57. С. 233–237.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-27>

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ РЕАКЦІЇ НА ХРОНІЧНИЙ ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ СТРЕС

Мішина Олена Сергіївна

*студентка III курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Хронічний організаційний стрес належить до найбільш поширених явищ сучасного професійного середовища. Його виникнення зумовлюється тривалим впливом виробничих перевантажень, високого рівня відповідальності, невизначеності посадових вимог, дефіциту часу, міжособистісних конфліктів, недостатньої підтримки керівництва та дисбалансу між вкладеними зусиллями і винагородою. На відміну від короткочасної стресової реакції, що виконує адаптивну функцію, хронічний стрес супроводжується стійкою активацією нейроендокринних механізмів, які поступово виснажують компенсаторні ресурси організму та знижують його здатність до ефективної адаптації [3, с. 99].

Фізіологічний механізм стресової відповіді пов'язаний передусім із активацією гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової осі (НРА-осі). Під впливом тривалого психоемоційного навантаження гіпоталамус продукує кортикотропін-релізінг-гормон, який стимулює секрецію адренкортикотропного гормону гіпофізом, а той, своєю чергою, активує кору наднирників. Результатом є підвищене вироблення кортизолу – ключового гормону стресу. Як зазначають В.А. Горбаченко та співавт., тривала дисрегуляція НРА-осі порушує баланс між адаптивною мобілізацією та виснаженням, що призводить до метаболічних змін, зниження імунної реактивності та негативного впливу на структуру головного мозку [3, с. 100].

Короткочасне підвищення рівня кортизолу забезпечує мобілізацію енергетичних ресурсів та сприяє швидкому реагуванню на зовнішні виклики. Однак за умов хронічного організаційного стресу гіперсекреція цього гормону набуває пролонгованого характеру, що порушує гомеостатичні механізми. Дослідження підтверджують зв'язок

тривалого психоемоційного навантаження з підвищеним ризиком серцево-судинних захворювань, гіпертонії та метаболічних розладів [2, с. 1–2].

Постійне перебування у стані професійної напруги підтримує також активацію симпато-адреналової системи. Це проявляється тахікардією, підвищенням артеріального тиску, змінами судинного тону. Подібні реакції мають адаптивний сенс лише за короткочасної дії стресора; у випадку їх пролонгації формується ризик функціональних і структурних порушень [5, с. 172–173].

Психофізіологічні реакції на хронічний організаційний стрес реалізуються на кількох рівнях: нейроендокринному, вегетативному, когнітивному та емоційному. На нейробіологічному рівні відзначаються зміни у функціонуванні мигдалини, гіпокампа та префронтальної кори. Підвищена реактивність мигдалини зумовлює стійке відчуття тривоги та настороженості навіть за відсутності реальної загрози [3, с. 101]. Гіпокамп, який відповідає за процеси пам'яті й навчання, в умовах тривалої дії кортизолу може зазнавати структурних змін, що негативно позначається на когнітивних функціях.

Шулякова М., Рациборинська Н., Полякова В. вказують на зменшення об'єму сірої речовини в ділянках префронтальної кори, що забезпечують саморегуляцію та виконавчі функції [2, с. 3]. Це пояснює труднощі з концентрацією уваги, плануванням, прийняттям рішень, а також зростання кількості професійних помилок, психофізіологічні зміни безпосередньо відображаються на якості виконання службових обов'язків.

Вегетативні порушення при хронічному стресі характеризуються домінуванням симпатичного відділу автономної нервової системи. Серед типових проявів – порушення сну, м'язова напруга, головний біль, напруження, диспепсичні симптоми. З боку травної системи спостерігається зміна моторики та секреції, підвищення проникності кишкового бар'єру, що створює передумови для розвитку психосоматичних розладів [2, с. 2]. Ендокринні зрушення можуть впливати на масу тіла, рівень глюкози крові та загальний енергетичний баланс.

Теоретичне підґрунтя розуміння хронічного стресу було закладене Гансом Сельє, який описав стадії загального адаптаційного синдрому – тривоги, резистентності та виснаження. Саме фаза виснаження, за Г. Сельє, пов'язана зі зниженням адаптаційних можливостей організму та формуванням патологічних змін. У контексті організаційного середовища тривалий стрес відповідає фазі резистентності з поступовим переходом до виснаження, що може зумовлювати розвиток розладів адаптації, тривожних і депресивних станів [1, с. 7–8].

Особливе значення має індивідуальний рівень стресостійкості. Як зазначає С.В. Мітіна, психофізіологічна рівновага визначається

здатністю підтримувати внутрішній гомеостаз і мобілізувати внутрішні ресурси без шкоди для здоров'я [5, с. 171]. Низький рівень стресостійкості сприяє швидшому формуванню як соматичних, так і психічних порушень під впливом хронічного організаційного стресу.

Водночас організаційний стрес має системний характер. Погіршення психофізіологічного стану працівників відображається на атмосфері в колективі, рівні конфліктності, ефективності управління. Тому профілактика хронічного стресу повинна поєднувати індивідуальні стратегії саморегуляції з управлінськими рішеннями щодо оптимізації робочого навантаження.

Психоедукаційні програми, формування навичок емоційної саморегуляції та впровадження систем управління стресом демонструють позитивну динаміку щодо зниження тривожності, покращення якості сну та підвищення загального самопочуття [6, с. 6–10]. Комплексний підхід дозволяє мінімізувати ризик переходу функціональних змін у стійку патологію.

Отже, хронічний організаційний стрес є потужним психофізіологічним чинником, який впливає на всі рівні функціонування організму від нейроендокринної регуляції до когнітивної та емоційної сфери. Його тривалий вплив спричиняє дисбаланс НРА-осі, порушення автономної регуляції та підвищує ризик розвитку психосоматичних і афективних розладів. Розуміння механізмів цих процесів створює наукове підґрунтя для формування ефективних профілактичних програм у сучасному професійному середовищі.

Література:

1. Герасименко Л. О. Реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад : навч. посіб. К. : ВСВ «Медицина», 2023. 120 с.
2. Шулякова М., Рациборинська Н., Полякова В. Вплив хронічного стресу на організм людини та роль психоедукації у редукції його психічних проявів / Психосоматична медицина та загальна практика Том 9. № 1 (2024). С. 1–6. DOI: 10.26766/pmgr.v9i1.490
3. Горбаченко В. А., Олянін В. В., Лук'янець О. О. Фізіологічні механізми стресу та посттравматичний стресовий розлад. *Фізіол. Журнал*. 2024. Т. 70, № 6. С. 98–109.
4. Психологічна допомога в екстремальних ситуаціях : навч. посіб. / уклад. О. Ю. Овчаренко. К. : Університет «Україна», 2026. 272 с.
5. Мітіна С. В. Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. Психофізіологічні аспекти стресостійкості особистості. *Учені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Психологія*. Том 36 (75). № 4. 2025. С. 171–173.

6. Kus S, Immich G, Oberhauser C, Frisch D, Schuh A. Evaluating the effectiveness of a one week multimodal prevention program for slowing down and stress reduction performed in a German health resort: results of a randomized controlled trial. *Complement Med Res.* 2022;29:6–16.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-28>

МОЗКОВИЙ ШТУРМ ЯК МЕТОД ВИБОРУ РАЦІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Мукан Марія

*студентка III курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Серед методів вибору раціонального управлінського рішення, які використовують сучасні керівники, слід відзначити теорію ігор, експертну оцінку, метод декомпозиції, метод контрольних питань, метод «брейнстормінгу» («мозкового штурму»). Уся вони мають яскраво виражений психологічний вимір. Адже у теорії та практиці сучасного управління відбувся перехід від класичних ієрархічних моделей вибору, в основі яких – раціонально діюча «економічна людина» (*Homo economicus*), до мережевих моделей вибору, які враховують психологічні фактори.

Слід безумовно погодитись із тим, що «Вибір, як складник ухвалення рішень, конструюється на перетині індивідуальної дії та колективної взаємодії, психологічних і соціальних феноменів, з урахуванням психологічних якостей менеджменту, особливостей середовища та взаємної залежності різних рішень. У сучасних умовах ефективність управління залежить від якості інформації, мотивації та комунікації (вертикальної і горизонтальної), визначення мети організації та альтернатив вибору, обрання одного з варіантів та контролю за реалізацією вибору» [3, с. 258].

Для вибору раціонального управлінського рішення у сучасних системах використовується метод мозкового штурму. В управлінні мозковий штурм потрібен не лише для обміну ідеями чи пошуку нових управлінських рішень. Раціональність тут межує із інтуїцією, а економічні моделі управління взаємодіють із психологією управління.

Варто погодитись із тим, що «Одним з основних методів ухвалення рішень у процесі управлінської діяльності є мозковий штурм. Він дає

змогу залучити різні думки та презентувати відмінні погляди на вибір і, водночас, запобігти витоку закритої та/або не бажаної інформації в публічний простір. Адже в мозковому штурмі беруть участь тільки члени команди» [3, с. 261].

Мозковий штурм з точки зору психології управління слід визначити як психологічну технологію, яка застосовується керівництвом для подолання внутрішніх бар'єрів та комунікативних обмежень всередині колективу, які заважають розвитку. З одного боку, мозковий штурм дозволяє визначити раціональні рішення, які сприятимуть подолання кризових явищ, дозволять вийти на заплановані економічні показники зростання. Це відбувається завдяки чіткому розмежуванню процесів генерування ідей та їх оцінювання. З іншого боку, у процесі мозкового штурму одним із основних завдань є подолання психологічних обмежень, страху виглядати некомпетентним в очах інших.

Мозковий штурм дозволяє активізувати творче мислення, продемонструвати креативність замість звичайного включення захисних механізмів психіки, які обмежують генерування нових ідей.

Фактично, відбувається подолання «внутрішньої цензури» працівника завдяки створенню безпечного середовища під час обговорення. Це досягається завдяки декільком психологічним прийомам: 1) керівник висловлюється останнім; 2) слово надається кожному учаснику, а не тільки тим, хто бажає висловитись (задля подолання соціального абсентеїзму); 3) підтримка атмосфери креативності та ентузіазму під час мозкового штурму.

У процесі мозкового штурму долаються обмеження «всеохопної раціональності». Одним із перших критиків класичної моделі «всеохопної раціональності», яка тривалий час панувала у економіці та менеджменті був нобелівський лауреат Г. Саймон. Наведемо цитату: «Критикуючи модель «всеохопної раціональності» та відповідну модель «економічної людини», Г.Саймон запропонував модель «обмеженої раціональності», у якій враховано неповноту ресурсів, доступних у процесі прийняття рішення, та наголошується на доцільності вибору прийнятної, а не найкращої альтернативи рішення» [2]. Натомість, Г. Саймон запропонував алгоритм дій, який може бути застосований у процесі мозкового штурму: 1) панорамний огляд ситуації; 2) визначення альтернатив вибору управлінського рішення; 3) аналіз наслідків вибору кожної альтернативи; 4) урахування та застосування цінностей організації.

В інформаційному просторі України на офіційному порталі застосунку «Дія» («Держава і Я») представлено правила мозкового штурму. Йдеться про правила агенції «Дія. Бізнес».

Наведемо цитату: «необхідно висловлювати якомога більше ідей, не обмежуючи своєї творчості. Це можуть бути будь-які незвичайні

й безглузді на перший погляд ідеї. Також важлива швидкість, з якою ідеї висловлюються. За кожен висловлений ідею нагороджуйте учасника символічним призом. У нашій агенції ми використовуємо зубочистки (одна ідея = одна зубочистка). А в кінці відповідальний має зафіксувати статистику, скільки ідей прозвучало від кожного учасника. 2. Забороняється оцінювати і знецінювати ідеї. Це правило необхідно тому, що негативна оцінка будь-якої ідеї зупиняє творчість. Ідея «здорової критики» недоречна в творчості. Тому перед проведенням мозкового штурму домовтеся з учасниками, що той, хто висловить будь-яку оцінку або знецінить будь-яку ідею, сплачує штраф. У нашій агенції – це 20 грн з власної кишені в загальний бюджет агенції. Це правило добре працює. 3. Мозковим штурмом необхідно керувати. Після того, як ви пояснили, у чому полягає проблема, дайте команді час, щоб всі задали уточнювальні питання, постарайтеся відповісти на ці питання якомога точніше. Якщо ж у когось одразу виникають ідеї, нехай напишуть їх для себе, але не висловлюють їх до тих пір, поки всі не отримали відповіді на свої питання. Поясніть, що кожен, хто хоче висловитися, повинен підняти руку, і ви дасте йому слово» [1].

У процесі мозкового штурму група має працювати як єдиний механізм, коли ідея одного з учасників стає «тригером» для інших – не критики, а креативного обговорення. Саме тоді виникає ефект синергії: виникають асоціації, комбінації ідей, нестандартні рішення тощо. Основне завдання мозкового штурму полягає у виході за межі «шаблонів», звичних алгоритмів та «досвіду». Природно, що кожний учасник виконує властиву тільки йому психологічну роль, що сприяє різним поглядам на ситуацію.

Рішення, ухвалені внаслідок мозкового штурму підвищує соціальну лояльність групи (вибір сприймається учасниками обговорення як власний), а це сприяє більш ефективному його впровадженню.

Література:

1. Правила мозкового штурму. *Дія Бізнес*. URL: https://business.dii.gov.ua/entrepreneur-handbook/item/pravila_mozkovogo_shturmu

2. Чабанна М. В. Вплив ідей Г. Саймона на становлення теорії прийняття політичних рішень. *Наукові записки. Політичні науки*. 2010. Том 108. С. 3–7. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dfc0dae7-006e-467f-b027-d8501de8fdec/content>

3. Яковлев Д. В., Цільмак О. М. Психологія вибору: ухвалення рішень як складник процесу управління. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 4. С. 257–253 <https://journals.oneu.od.ua/index.php/mh/article/view/157/148>

ІНФАНТИЛЬНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ МОТИВАЦІЇ У СКОЄННІ ЗЛОЧИНУ

Петровчан Діана Михайлівна

студентка III курсу факультету психології, політології та соціології

Науковий керівник: Ташматов Вячеслав Абдуллайович

кандидат психологічних наук,

доцент, доцент кафедри психології

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Інфантильність як психологічне явище дедалі частіше розглядається не лише як риса особистості, а й як чинник, що може впливати на мотиваційну сферу індивіда, зокрема у контексті протиправної поведінки. Поняття інфантілізму було введено ще у XIX столітті для опису дорослих осіб, чия поведінка зберігає ознаки дитячості. Зокрема зазначалось, що термін «інфантілізм» уведений для позначення поведінки дорослих людей, що імітують дитячість [5]. У сучасному розумінні це явище охоплює емоційну, соціальну та поведінкову незрілість, що проявляється у невмінні брати відповідальність, імпульсивності та залежності від зовнішніх обставин.

Інфантильність не є однозначно негативною характеристикою. Дослідники звертають увагу на те, що певні її риси можуть мати адаптивний потенціал. Так, підкреслюється, що інфантильні люди часто зберігають безпосередність, креативність і здатність дивитися на світ з незвичного ракурсу [5]. Вони можуть бути емоційно відкритими, щирими у вираженні почуттів, схильними до оптимістичного сприйняття дійсності. Проте в контексті правової поведінки більш значущими є інші аспекти – зокрема труднощі з формуванням відповідальності та самоконтролю.

Однією з ключових характеристик інфантильної особистості є уникнення відповідальності. Нездатність брати на себе відповідальність значно ускладнює як особисте, так і професійне життя, а в умовах соціального конфлікту чи фрустрації може ставати підґрунтям для девіантної поведінки [3]. У мотиваційній структурі такої особи часто переважають ситуативні імпульси над усвідомленими цілями. Відсутність сформованої системи довгострокових цінностей знижує здатність прогнозувати наслідки власних дій, що є важливим елементом правої поведінки.

У кримінально-психологічному аспекті інфантильність може виступати чинником, який послаблює внутрішні механізми контролю. Особа з ознаками емоційної незрілості схильна до імпульсивних рішень, керується миттєвими бажаннями та потребами. Якщо такі потреби не задовольняються соціально прийнятним шляхом, можливе звернення до протиправних способів їх реалізації. Водночас мотивація злочину у таких випадках часто не має складної раціональної структури, а ґрунтується на афективних реакціях – образі, ревнощах, почутті несправедливості.

Особливу роль відіграє егоцентризм, притаманний інфантильній особистості. Нездатність враховувати інтереси інших, прагнення до негайного задоволення власних потреб та небажання йти на компроміс створюють підґрунтя для конфліктної поведінки. Егоцентричність і відмова йти на компроміси ускладнюють взаємодію з оточенням, що може спричинити соціальну ізоляцію або агресивні реакції у відповідь на обмеження [2]. У криміногенних умовах це підвищує ризик правопорушень, особливо насильницького або корисливого характеру.

Варто враховувати, що інфантильність формується під впливом соціалізації. Надмірна опіка, відсутність чітких меж і вимог у дитинстві, нестача послідовності у вихованні можуть сприяти закріпленню моделей поведінки, в яких відповідальність перекладається на інших. Якщо особа не засвоює зв'язок між вчинком і наслідками, її правосвідомість залишається на низькому рівні. У такому випадку правові норми сприймаються не як внутрішньо прийняті правила, а як зовнішні обмеження, які можна обійти за сприятливих умов.

У структурі мотивації злочину інфантильність може проявлятися у декількох формах. По-перше, це уникнення труднощів законним шляхом. Замість докладати зусиль для досягнення мети, особа обирає простіший, але незаконний спосіб. По-друге, це схильність до групового впливу. Незрілість часто поєднується з потребою визнання, що робить молоду людину вразливою до тиску з боку референтної групи. Участь у правопорушенні може сприйматися як спосіб самоствердження або демонстрації лояльності до групи. По-третє, інфантильність пов'язана з недостатнім розвитком вольової сфери. Особи з низьким рівнем саморегуляції мають труднощі з відтермінуванням задоволення, контролем емоцій та прийняттям зважених рішень. Це особливо актуально у підлітковому та юнацькому віці, коли процес формування особистості ще не завершений. Водночас хронічна інфантильність у дорослому віці може набувати стійкого характеру та впливати на кримінальну поведінку.

Необхідно також розрізняти інфантильність як рису характеру та як прояв психічних порушень. У першому випадку йдеться про

особливості особистісного розвитку, які можуть коригуватися за допомогою виховання, психокорекції та соціального впливу. У другому – можливе поєднання з глибшими психологічними проблемами, що потребують спеціалізованої допомоги. Інфантилізм стає проблемою тоді, коли він починає перешкоджати досягненню цілей і завдає шкоди оточуючим [4]. У кримінальному контексті це означає, що межа між особистісною особливістю та криміногенним чинником визначається рівнем соціальної дезадаптації.

Разом із тим не можна зводити причини злочинності виключно до інфантильності. Вона виступає лише одним із елементів складної мотиваційної структури, що включає соціально-економічні умови, вплив середовища, індивідуальні цінності та рівень правової культури. Однак у поєднанні з несприятливими факторами інфантильність може посилювати ризик девіантної поведінки, оскільки знижує здатність особи до самоконтролю та усвідомлення наслідків.

Таким чином, інфантильність як елемент мотивації у скоєнні злочину проявляється через емоційну незрілість, імпульсивність, егоцентризм та уникнення відповідальності. Вона впливає на формування мотиваційних установок, спрощує механізм прийняття протиправного рішення та послаблює внутрішні бар'єри.

Література:

1. Андреев О. Соціальна профілактика правопорушень серед молоді : посібник. Київ : Наукова думка, 2019. 256 с.
2. Інфантилізм у дорослих: що це? URL: <https://nakupilo.ua/teksty/infantylnist-u-doroslykh-shcho-tse/> (дата звернення: 04.03.2026).
3. Бех І. Д. Вчинок як духовна константа особистості. Виховання особистості: сходження до духовності : наук. вид. Київ : Либідь, 2006. С. 153–246.
4. Форманюк Ю. В. Егоцентризм як прояв інфантильності. *Наука і освіта*. 2013. № 7. С. 98–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_7_23 (дата звернення: 04.03.2026).

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЖЕРТВИ ЗГВАЛТУВАННЯ

Попова Ольга Сергіївна

студентка II курсу факультету психології, політології та соціології

Науковий керівник: Ташматов Вячеслав Абдуллайович

кандидат психологічних наук,

доцент, доцент кафедри психології

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Проблема сексуального насильства займає важливе місце в юридичній психології, оскільки поєднує правовий аспект із глибокими психологічними наслідками для потерпілої особи. Дослідження формування жертви згвалтування спрямоване не на пошук її «провини», а на виявлення чинників, що підвищують віктимність і можуть враховуватися у профілактиці.

Віктимність розуміється як сукупність особистісних рис і соціальних умов, що підвищують ризик стати об'єктом злочину. Особи з підвищеною віктимністю зазвичай характеризуються емоційною вразливістю, тривожністю, залежністю від зовнішньої оцінки та недостатніми навичками самозахисту, схильністю до конформності й уникнення конфліктів навіть на шкоду власним інтересам.

Важливим чинником є рівень самооцінки. Її зниження знижує здатність до асертивної поведінки: людині складно відмовити, окреслити особистісні межі чи припинити небажану взаємодію. Невпевненість у собі, поєднана з навіюваністю, підвищує ризик втягнення у небезпечну ситуацію.

Особливості емоційної сфери також відіграють значну роль. Підвищена емпатійність і довірливість можуть у деяких випадках знижувати критичність сприйняття намірів іншої особи. Якщо жертва схильна раціоналізувати агресивну поведінку партнера або виправдовувати її, це ускладнює своєчасне розпізнавання загрози. У контексті міжособистісних стосунків значення має досвід попередніх травматичних зв'язків, у яких насильство поєднувалося з проявами турботи чи вибаченнями, формуючи хибну модель близькості.

Окрему увагу слід приділити феномену психологічної залежності. У ситуаціях, коли постраждала особа перебуває у матеріальній, емоційній або соціальній залежності від кривдника, її здатність чинити опір суттєво обмежується. Страх втрати підтримки, житла чи

соціального статусу може стримувати звернення до правоохоронних органів. Таким чином формується замкнене коло, в якому залежність посилює вразливість, а вразливість поглиблює залежність.

У формуванні віктимності важливим є досвід дитячої травматизації. Фізичне чи сексуальне насильство, емоційна депривація та приниження можуть закріплювати відчуття безпорадності й небезпечності світу. На цьому підґрунті формується уявлення про агресію як неминучу, що знижує чутливість до порушення особистісних меж і підвищує ризик повторної віктимізації.

Вагомим є й когнітивний компонент. Поширеними є ірраціональні переконання типу «я сама винна» або «я могла запобігти». Самозвинувачення виконує захисну функцію, створюючи ілюзію контролю, однак посилює сором і провину, ускладнює переживання травми та може спричиняти депресивні стани.

Після зґвалтування у постраждалих часто виникають посттравматичні реакції: порушується відчуття безпеки, з'являються гіперпильність, недовіра, уникнення соціальних контактів. Можливі зміни образу «Я», що проявляються у знеціненні власної гідності та тілесності. Поширеними наслідками є психосоматичні прояви, порушення сну та тривожно-депресивні стани.

Не менш важливим є явище вторинної віктимізації. Негативна реакція оточення, сумніви у правдивості свідчень, стигматизація та звинувачення здатні посилювати первинну травму. Особливо небезпечним є формальний або байдужий підхід під час розслідування, що підриває довіру до системи правосуддя та перешкоджає відновленню психологічної рівноваги.

Профілактика формування підвищеної віктимності передбачає багаторівневий підхід. На індивідуальному рівні це розвиток асертивності, формування адекватної самооцінки, навичок розпізнавання небезпечних ситуацій. На сімейному рівні – створення атмосфери підтримки, формування чітких особистісних меж у дітей, виховання поваги до тілесної автономії. На суспільному рівні – підвищення правової культури, подолання гендерних стереотипів і формування нетерпимості до будь-яких проявів насильства.

Таким чином, психологічні особливості формування жертви зґвалтування є результатом взаємодії індивідуальних рис, попереднього життєвого досвіду та соціального контексту. Підвищена тривожність, знижена самооцінка, залежність, труднощі з пустановленням особистісних меж і набута безпорадність можуть виступати чинниками віктимності. Водночас жодна з цих характеристик не є причиною злочину, оскільки відповідальність повністю покладається на особу, що його вчинила. Розуміння психологічних механізмів формування віктимності

має на меті не звинувачення, а розробку ефективних стратегій профілактики та підтримки постраждалих.

Література:

1. Чому більшість жертв зґвалтувань не визнають того, що з ними сталося. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c4n4k8j0n8ko> (дата звернення: 01.03.2026).

2. Портрет жертви домашнього насильства та його особливості в умовах воєнного стану. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301456> (дата звернення: 01.03.2026).

3. Гарькавець С. О. Психологічні основи віктимології : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. С. 24–38.

4. Гумін О. М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. С. 9–52.

5. Магдисюк Л. І. Методичні рекомендації до курсу «Психологічна профілактика насилля». Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 24 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-31>

АТРОФІЯ ГІПОКАМПА В УМОВАХ ХРОНІЧНОГО БОЙОВОГО СТРЕСУ: РИТМІЧНІ РУХИ ЯК МЕТОД ВІДНОВЛЕННЯ ПАМ'ЯТІ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Соколова А. С.

*магістр психології, психотерапевт,
клінічний психолог*

*Державна установа «Територіальне медичне об'єднання
Міністерства внутрішніх справ України по Запорізькій області»
м. Запоріжжя, Україна*

Актуальний виклик сучасності для українців – війна. Вона поставила перед науковцями та професіоналами різних галузей низку стратегічних завдань, які потребують негайного вирішення. Одне з найважливіших питань, яке виникло перед системою охорони здоров'я, є відновлення військовослужбовців, повернення їх до служби та повноцінного соціального життя.

При проведенні експериментально-патопсихологічних обстежень військовослужбовців найчастішою скаргою є проблеми з пам'яттю.

Інтенсивність проявів за словами обстежуваних коливається від «я став забудькуватим» до «у мене відбуваються регулярні провали у пам'яті». Вони також мають скарги на неспроможність утримувати в пам'яті номери, дати, імена; відтворювати часову та просторову послідовність подій при збереженні чіткого спогаду про неї (труднощі контекстуалізації); швидке виснаження уваги.

Їх скарги підтверджуються і результатами нейропсихологічних обстежень. Приблизно 30% учасників бойових дій мають дещо знижену короточасну та довготривалу пам'ять, при цьому – у 53% обстежуваних підтверджується суттєве зниження пам'яті. Це відчутно погіршує якість життя українських військових, а також ефективність їх служби. Когнітивні порушення негативно впливають на їх морально-психологічний стан, оскільки вони починають забувати важливу для себе інформацію, наприклад, про річницю весілля, день народження коханої людини тощо.

Хронічний бойовий стрес є потужним патогенним фактором, що спричиняє структурні та функціональні зміни в центральній нервовій системі [1, с. 654]. Високий рівень кортизолу чинить руйнівний вплив на гіпокамп, котрий є ключовою ланкою формування декларативної пам'яті та емоційної регуляції. Тривалий хронічний бойовий стрес запускає низку нейроендокринних реакцій. Кортизол у високих концентраціях порушує (пригнічує) нейрогенез у гіпокампі та спричиняє руйнацію його нейронів та міжнейронних зв'язків. У тяжких випадках об'єм цієї частини головного мозку може зменшитися на 14%. Це підтверджується шляхом використання методів візуалізації мозку. Додатково нейроанатомічні зміни простежуються у мигдалині та префронтальній корі.

Дослідження з використанням магнітно-резонансної томографії підтверджують, що тривалість бойового досвіду має прямо пропорційний зв'язок зі зменшенням об'єму гіпокампа. Клінічними проявами цього процесу є порушення консолідації пам'яті (перехід з короткотривалої у довготривалу), виникнення труднощів із просторовою орієнтацією та поява фрагментарності спогадів.

Українська система охорони здоров'я пропонує військовослужбовцям з когнітивними дефіцитами лікування препаратами на основі діючої речовини «мемантин» [2, с. 171], а також психофармакотерапію. Додатково використовуються немедикаментозні методи лікування, зокрема когнітивна стимуляція, терапія спогадами, музикотерапія, ароматерапія, мультисенсорна стимуляція за методом снузелен [2, с. 172].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, а також власні дослідження дозволяють запропонувати ритмічні рухи як метод відновлення пам'яті у військовослужбовців зі стрес-індукованою атрофією

гіпокампа. Комплексний вплив дозволяє стимулювати нейрогенез, оскільки ця структурна частина мозку зберігає високий потенціал нейропластичності.

Комплекс ритмічних і інтервальних рухів дозволяє балансувати вегетативну нервову систему (ВНС). Його дія полягає у гармонізації роботи симпатичного та парасимпатичного відділів ВНС через дозоване чергування напруги і розслаблення м'язів [3, с. 115–125]. Завдяки регулярному тренуванню формується здатність організму швидко перемикатися з режиму симпатичної активації («стрес, дія») у режим парасимпатичного відновлення («спокій, регенерація»). Мікродинамічні рухи (легкі хитання, коливання, розгойдування) підвищують рівень нейротрофічного фактора мозку (BDNF), який стимулює утворення нових нейронів гіпокампа та сприяє підвищенню життєздатності вже існуючих.

Регулярне виконання 30-хвилинного комплексу ритмічних рухів сприяє активації парасимпатичної нервової системи, що, у свою чергу, стимулює відновлення організму, зменшує рівень стресових гормонів, в тому числі кортизолу. Таким чином, знижується руйнівний вплив на гіпокамп.

Помірна фізична активність під час виконання ритмічних рухів поєднується з когнітивним навантаженням, оскільки треба запам'ятати послідовність рухів. Це дає додатковий ефект «подвійної стимуляції», що сприяє росту нових нейрональних зв'язків.

Таким чином, атрофія гіпокампа, викликана хронічним бойовим стресом, не є вироком для військовослужбовців. Зменшення об'єму цієї структурної частини мозку є зворотним процесом за умов своєчасної та комплексної нейропсихологічної інтервенції, спрямованої на стимуляцію нейрогенезу та нейропластичності. Використання ритмічних рухів як додаткового методу дозволяє значно покращити пам'ять у військовослужбовців. Розуміння нейроанатомічних змін мозку внаслідок впливу хронічного бойового стресу є необхідним для розробки персоналізованих програм реабілітації військовослужбовців та ветеранів.

Література:

1. Тривоги, травми та obsесивно-компульсивні розлади : пер. 3-ого вид. / Н. М. Саймон, Е. Голландера, Б. О. Ротбаум, Д. Д. Стайна та ін. ; за ред. Н. М. Саймон ; наук. ред. пер. Б. Михайлов. Київ, 2025. 821 с.
2. Психіатрія та психотерапія: інтенсивний курс : пер. 10-ого вид. / А. Брюкнер, А. Гасан, К. Гімке та ін. ; за заг. ред. К. Ліба ; наук. ред. пер. О. Маковійчук. Київ, 2025. 601 с.
3. Cintulova L., Rottermund J., Budayova Z. Analysis of Psychological and Physiological Responses to Snoezelen Multisensory Stimulation.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-32>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ АГРЕСІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ

Соловчук Ельвіра Анатоліївна

студентка IV курсу факультету психології, політології та соціології

Науковий керівник: Ташматов Вячеслав Абдуллайович

кандидат психологічних наук,

доцент, доцент кафедри психології

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

У сучасних умовах розвитку українського суспільства проблема агресивної поведінки особистості та її впливу на правову поведінку набуває особливої актуальності. Зростання соціальної напруги, економічні труднощі, військові події, нестабільність соціальних відносин створюють сприятливі умови для виникнення агресивних реакцій, що можуть трансформуватися у протиправні вчинки. Саме тому дослідження психологічних особливостей агресії та її ролі у формуванні правової поведінки є важливим напрямом сучасної психології та юриспруденції [1, с. 36].

Агресія розглядається в психологічній науці як форма поведінки, спрямована на заподіяння фізичної або психологічної шкоди іншій людині чи соціальній групі. Українські дослідники визначають агресію як складний психічний феномен, що поєднує емоційні, мотиваційні, когнітивні та поведінкові компоненти [2, с. 112]. Вона може проявлятися у фізичних діях, словесних образах, погрозах, приниженні, соціальній ізоляції та маніпулятивних формах взаємодії. Агресивна поведінка не є випадковою реакцією, а формується під впливом внутрішніх особистісних особливостей та соціального середовища [3, с. 485].

Психологічна структура агресії включає декілька взаємопов'язаних компонентів. Мотиваційний компонент визначає цілі агресивної поведінки, які можуть бути пов'язані з прагненням домінування, самоствердження або захисту власного «Я». Когнітивний компонент охоплює уявлення особистості про допустимість насильства, її переконання та установки щодо інших людей і соціальних норм. Емоційний

компонент включає такі стани, як гнів, образа, роздратування, фрустрація. Вольовий компонент визначає здатність або нездатність контролювати імпульсивні реакції та приймати відповідальні рішення [4, с. 64].

Важливу роль у формуванні агресивної поведінки відіграють внутрішньопсихологічні фактори. До них належать індивідуальні риси характеру, рівень емоційної стабільності, самооцінка, здатність до саморегуляції та емпатії. Особи з низьким рівнем самоконтролю, підвищеною тривожністю або схильністю до імпульсивності частіше виявляють агресивні реакції у стресових ситуаціях. Крім того, агресія може бути наслідком внутрішніх конфліктів, незадоволених потреб, переживання фрустрації та почуття несправедливості [1, с. 37].

Не менш значущими є соціально-психологічні фактори агресивності. Сімейне виховання, стиль взаємодії між батьками та дітьми, наявність насильства в родині істотно впливають на формування поведінкових моделей. Діти, які спостерігають агресивні зразки поведінки у найближчому оточенні, схильні відтворювати їх у власному житті [2, с. 114]. Соціальне середовище, економічні труднощі, безробіття, конфлікти у навчальних та трудових колективах також сприяють підвищенню рівня агресії. Окрему роль відіграють засоби масової інформації та соціальні мережі, де агресивна поведінка нерідко демонструється як допустима або навіть схвальна [4, с. 65].

Особливо вразливим до проявів агресії є підлітковий та юнацький вік. У цей період формується самосвідомість, відбувається пошук ідентичності, посилюється вплив групи однолітків. Недостатній розвиток навичок саморегуляції у поєднанні з емоційною нестабільністю може призводити до конфліктної та девіантної поведінки. Дослідження українських психологів свідчать, що агресивність у підлітків часто пов'язана з порушенням соціальних норм і може переростати у правопорушення за відсутності належної профілактики [1, с. 36].

Правова поведінка особистості визначається як соціально значуща, усвідомлена діяльність або бездіяльність, що регулюється нормами права та має юридичні наслідки. Вона охоплює як правомірні дії, так і протиправні вчинки. Формування правової поведінки залежить від рівня правової свідомості, правової культури, моральних цінностей та соціального досвіду людини [5, с. 22]. Психологічні механізми правової поведінки включають знання законів, ставлення до них, здатність прогнозувати наслідки власних дій і внутрішню готовність дотримуватися правових норм [6, с. 83].

Агресія безпосередньо впливає на формування правової поведінки, оскільки порушує механізми самоконтролю та раціонального прийняття рішень. Високий рівень агресивності корелює зі схильністю до ризикованої поведінки, ігнорування соціальних норм і вчинення

правопорушень [5, с. 20]. У стані сильного емоційного напруження людина часто не здатна адекватно оцінити юридичні наслідки своїх дій, що призводить до імпульсивних та протиправних вчинків. Агресивні установки можуть формувати спотворене уявлення про справедливість, коли насильство розглядається як допустимий спосіб розв'язання конфлікту [2, с. 113].

Соціально-правові наслідки агресивної поведінки проявляються у зростанні рівня злочинності, порушенні громадського порядку, зниженні довіри до правових інститутів та дестабілізації суспільних відносин. Агресія негативно впливає на правову культуру, сприяє поширенню девіантних моделей поведінки та ускладнює процес соціалізації особистості [4, с. 66].

Водночас агресія не завжди має деструктивний характер. У психології виділяють також конструктивні форми агресії, спрямовані на захист власних прав, гідності та безпеки. Така агресія може проявлятися у вигляді наполегливості, активної позиції, здатності відстоювати законні інтереси у правовий спосіб [3, с. 488].

Профілактика агресії та формування правомірної поведінки повинні здійснюватися комплексно. Вона включає психологічну корекцію емоційної сфери, розвиток навичок саморегуляції, навчання конструктивного вирішення конфліктів та формування емпатії. Значну роль відіграє правова освіта, яка сприяє усвідомленню цінності правових норм та відповідальності за власні вчинки [5, с. 19]. Ефективними є програми соціально-психологічної підтримки молоді, профілактичні заходи у школах та закладах вищої освіти, робота з сім'ями групи ризику [6, с. 82].

Таким чином, психологічні особливості проявів агресії мають безпосередній вплив на формування правової поведінки особистості. Агресія може виступати як чинник девіантної та протиправної поведінки, порушуючи механізми самоконтролю та правової свідомості. Водночас за умови належної психологічної та правової профілактики можливе формування конструктивних форм реагування та підвищення рівня правової культури суспільства. Поєднання психологічних і правових підходів дозволяє створити ефективну систему запобігання агресивній поведінці та сприяти розвитку відповідальної, правосвідомої особистості.

Література:

1. Кісіль З. Р. Психологічні особливості агресивності у підлітковому віці. *Психологія*. Львів, 2021. С. 32–40.
2. Мельнікова С. В., Каткова Т. А., Варіна Г. Б. Психологічні особливості прояву агресивної поведінки підлітків. *Психологічний журнал*. Кривий Ріг, 2022. С. 111–116.

3. Павелків В. Р. Специфіка прояву агресії та деструктивної поведінки у підлітковому віці. Проблеми сучасної психології. Київ, 2022. С. 483–494.

4. Попельюшко Р., Бабич А. Теоретичний аналіз впливу життєвих обставин на прояви агресивної поведінки. *Психологічні науки*. Ужгород, 2023. С. 61–69.

5. Правова поведінка і права свідомість : електрон. ресурс. Львів : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 74 с.

6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник для студ. вищ. навч. закл. О. Ф. Скакун ; Нац. ун-т внутр. справ. 2-ге вид. Харків : Консум, 2005. 656 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-33>

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Чередник Катерина Віталіївна

*студентка III курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Кризові ситуації супроводжують життєдіяльність людини та організацій і нерідко виступають серйозним випробуванням для психологічної стійкості особистості. У подібних умовах від індивіда вимагається швидка мобілізація внутрішніх ресурсів, що дає змогу підтримувати психологічну рівновагу, адаптуватися до нових обставин та ефективно реагувати на зміну середовища. Важливу роль у цьому процесі відіграє психологічне подолання, або копінг, який розглядається як складна система поведінкових і когнітивних стратегій, спрямованих на зниження негативного впливу стресових чинників [1, с. 23].

Управлінська діяльність, особливо в кризових умовах, передбачає постійне ухвалення рішень, що робить цей процес одним із ключових елементів ефективного керівництва. Прийняття управлінських рішень є складним і багатовимірним процесом, який досліджується з позицій різних наукових підходів, зокрема економічного та психологічного. У межах економічного підходу основою прийняття рішень виступає принцип раціональності, згідно з яким керівник прагне досягти максимально можливого результату за мінімальних витрат ресурсів [2, с. 3].

Водночас реальна управлінська практика свідчить про те, що прийняття рішень далеко не завжди відбувається в умовах повної раціональності. Значний вплив на цей процес здійснюють психологічні чинники, які визначають особливості сприйняття ситуації, аналізу інформації та вибору оптимальної стратегії дій. У межах психологічного підходу наголошується, що рішення часто приймаються за умов так званої обмеженої раціональності, коли керівник змушений діяти в ситуації нестачі часу, неповної інформації або високого рівня невизначеності. У таких обставинах особливого значення набувають суб'єктивні фактори, зокрема емоційний стан, мотиваційні установки, рівень стресу, індивідуальні когнітивні особливості та різноманітні когнітивні упередження, які можуть впливати на об'єктивність оцінки ситуації та кінцевий вибір управлінського рішення [3, с. 49].

Н. В. Старовойтенко підкреслює, що процес прийняття управлінських рішень посідає центральне місце у системі управління організацією. Саме на цьому етапі завершується процес планування та формується конкретна програма подальших дій. З психологічної точки зору це одна з найбільш складних процедур управлінської діяльності, оскільки вона виступає своєрідним показником професійних якостей керівника, рівня його компетентності, досвіду та здатності до відповідального вибору. Від того, наскільки обґрунтованими та своєчасними є управлінські рішення, значною мірою залежить результативність функціонування організації [4, с. 41]. Особливої складності процес прийняття управлінських рішень набуває в умовах кризи. Для керівника кризова ситуація, як правило, характеризується поєднанням кількох несприятливих факторів: високим рівнем невизначеності, браком часу для аналізу альтернатив та значним обсягом інформації, що потребує швидкої обробки [5, с. 1].

Можна виокремити низку ключових психологічних чинників, що істотно впливають на процес прийняття управлінських рішень у кризових ситуаціях. Насамперед таким чинником виступає стрес, який здатний змінювати функціонування основних когнітивних процесів, зокрема уваги, пам'яті та виконавчих функцій мислення. У стресовій реакції організму беруть участь дві базові системи – SAM (симпато-адрено-медулярна система швидкого реагування) та HPA (гіпоталамо-гіпофізарно-надниркова вісь). Їхня поетапна, так звана «хвилеподібна», активація впливає на швидкість опрацювання інформації, здатність контролювати імпульсивні реакції та якість когнітивного аналізу. Для управлінської діяльності це має принципове значення, адже в умовах сильного стресу погіршується робота оперативної пам'яті та знижується здатність одночасно аналізувати кілька альтернативних варіантів дій. У результаті поведінка керівника може ставати більш автоматизованою, тоді як ефективність прийняття

рішень значною мірою залежить від інтенсивності стресового впливу, його тривалості та індивідуальних психологічних характеристик особистості [5, с. 1–3]. Ще одним важливим чинником виступають когнітивні спотворення (biases). Емпіричні дослідження прийняття рішень у кризових ситуаціях демонструють, що навіть досвідчені фахівці можуть піддаватися різним типам когнітивних упереджень. Серед найбільш поширених виділяють ефект якоріння, що проявляється у надмірній залежності від першої отриманої інформації; ефект фреймінгу, коли спосіб формулювання альтернатив впливає на вибір; confirmation bias - схильність шукати підтвердження вже сформованої позиції; а також bias blind spot, який полягає у недооцінці власної упередженості. У кризових умовах людина частіше використовує спрощені евристичні стратегії мислення, що дозволяє швидше реагувати на події, однак водночас підвищує ризик помилкових висновків, особливо коли рішення ґрунтується на неповних або суперечливих даних [6, с. 1–3, 9]. Важливим психологічним чинником також є здатність до емоційної регуляції та підтримання так званої «робочої ясності» мислення у ситуації підвищеної загрози. Наукові моделі взаємозв'язку стресу та прийняття рішень підкреслюють значущість афективного стану суб'єкта в момент вибору, а також індивідуального психобіологічного профілю особистості [5, с. 2]. Крім того, значний вплив на процес управлінського вибору мають професійний досвід керівника, сформовані ментальні моделі та здатність до інтерпретації подій (sensemaking). Разом із тим керівник має усвідомлювати ризик можливих помилкових припущень і бути готовим до коригування власних рішень у разі появи нової інформації. Особливу увагу дослідники звертають також на явище hindsight bias - схильність оцінювати події заднім числом як очевидні [7, с. 2].

У контексті підвищення ефективності управлінських рішень у кризових ситуаціях важливим є впровадження практичних заходів, спрямованих на розвиток психологічних ресурсів керівників та колективу. Одним із ключових напрямів виступає розвиток емоційного інтелекту – здатності усвідомлювати, розуміти й регулювати власні емоції та емоції інших людей. Високий рівень емоційної компетентності сприяє ефективному лідерству, дозволяє керівникам підтримувати команду, своєчасно реагувати на емоційні сигнали працівників і формувати атмосферу психологічної безпеки. Водночас важливим є підвищення стресостійкості управлінців, оскільки тривале психологічне напруження може призводити до емоційного виснаження та зниження якості управлінських рішень. У зв'язку з цим доцільним є розвиток навичок саморегуляції, використання релаксаційних технік і впровадження програм психологічної підтримки та емоційного відновлення керівників. Не менш важливими умовами ефективного

управління в кризових обставинах є розвиток когнітивної гнучкості, що забезпечує здатність адаптувати мислення до змінних умов і знаходити нестандартні рішення, а також формування відкритої комунікації в організації. Своєчасне інформування працівників, надання зворотного зв'язку та пояснення управлінських рішень сприяють зниженню рівня невизначеності й стабілізації психологічного стану колективу. Водночас підтримка позитивного соціально-психологічного клімату, розвиток командної взаємодії та впровадження комплексних програм психологічної допомоги персоналу, що включають консультації, тренінги та психоосвітні заходи, виступають важливими чинниками збереження організаційної стійкості в умовах кризи [8, с. 11–12].

Отже, ефективність прийняття управлінських рішень у кризових ситуаціях значною мірою зумовлюється впливом психологічних чинників, таких як рівень стресу, когнітивні упередження, емоційна регуляція та професійний досвід керівника, а також може бути підвищена завдяки розвитку емоційного інтелекту, стресостійкості, когнітивної гнучкості, відкритої комунікації та впровадженню системної психологічної підтримки персоналу.

Література:

1. Варушка Ю., Учитель І. Психологічні механізми подолання кризових станів. *Травмоване дитинство: психологічні проблеми особистісного та соціального становлення дітей та молоді в умовах війни та поствоєнного періоду* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (27–28 листопада 2025 р., м. Рівне) / упоряд. Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. Рівне : РДГУ, 2025. С. 23-26.

2. Мрака Н. М., Піцикевич В. В., Гнатишин Б. О., Кочін І. С., Михайлов Т. С., Ленько Н. В., Беззубий О. В. Психологічні фактори прийняття управлінських рішень в умовах стресу. *Академічні візії*. 2024. Вип. 30. С. 1–8.

3. Гордіня Н. П. Психологічні особливості прийняття ефективних управлінських рішень державними службовцями в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. С. 48–58.

4. Старовойтенко Н. В. Психологія управління: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни [Електронний ресурс] / авт.-упор. : Н. В. Старовойтенко, В. І. Осипенко, І. А. Чемерис, Л. І. Білик, С. І. Ключка ; М-во освіти і науки України, ЧДТУ. – Черкаси : ЧДТУ, 2020. 300 с.

5. Sarmiento L. F., Lopes da Cunha P., Tabares S., Tafet G., Gouveia Jr A. Decision-making under stress: A psychological and neurobiological integrative model. *Brain, Behavior, & Immunity – Health*. 2024. 13 p.

6. Paulus D., de Vries G., Janssen M., Van de Walle B. The influence of cognitive bias on crisis decision-making: Experimental evidence on the comparison of bias effects between crisis decision-maker groups. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 2022. 16 p.

7. Uhr, C., Frisell, M., Rotter, P. Driving Crisis Leadership Fundamentals in the Swedish Total Defence – Core Concepts and the Road to Cultural Change. *ICCRIS*. 2025. 11 p

8. Абрамян В. Психологічні чинники ефективності управлінських рішень у кризових ситуаціях. *Наукові доповіді*. 2025. С. 9–13.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-34>

ПСИХОЛОГІЧНІ МОТИВИ УЧАСТІ ОСОБИСТОСТІ У ВОЛОНТЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Ярова-Прусс Діана Володимирівна

*студентка III курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Волонтерська діяльність у сучасному суспільстві посідає важливе місце, оскільки вона спрямована на надання безкорисливої допомоги людям, які її потребують, а також на підтримку суспільно значущих ініціатив. Особливої актуальності волонтерство набуває в умовах соціальних криз і воєнних викликів, коли громадянська активність і взаємодопомога стають важливими чинниками стабільності суспільства. У зв'язку з цим значну увагу дослідників привертає питання психологічних мотивів, які спонукають особистість долучатися до волонтерської діяльності. Проте спочатку більш детально розглянемо поняття волонтерства.

У документах Організації Об'єднаних Націй (ООН) волонтерство визначено як: «вклад особи у розвиток благополуччя своїх сусідів суспільства в цілому, що зроблений поза рамками власної кар'єрної діяльності на засадах безкорисливості, безоплатності» [1, с. 2].

У Законі України «Про волонтерську діяльність» у ст. 1 визначено, що «волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги», є формою благодійної діяльності та «ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості» [5].

Отже, у міжнародних і національних нормативних документах волонтерство розглядається як добровільна та безкорислива діяльність людини, спрямована на допомогу іншим і розвиток суспільства. Воно здійснюється поза межами професійної діяльності, не передбачає матеріальної винагороди та ґрунтується на принципах гуманності, добровільності, рівності й неприбутковості. Водночас волонтерство визнається важливим суспільним ресурсом, який сприяє залученню громадян до вирішення соціальних проблем, розвитку громадянської активності та підтримці ефективного суспільного управління.

Щодо наукової літератури, то, наприклад І. Чайка, характеризуючи сутність феномена волонтерства та специфіку його розвитку в сучасній Україні, зазначає, що «суб'єкт може використовувати свої професійні знання, потенціал, але така діяльність не має сприяти досягненню його професійних, кар'єрних цілей і є безоплатною без будь-яких застережень,... умовою здійснення волонтерської діяльності для суб'єкта є наявність основної оплачуваної роботи чи інших джерел доходу» [6, с. 74].

Н. Говоруха вказує, що «участь у волонтерській діяльності передбачає наявність у волонтера таких цінностей і пріоритетів, як доброта, милосердя, турбота, бажання поділитися своїми навичками і вміннями безкорисливо, прагнення віддавати (час, сили, таланти) з ціллю допомогти іншим та поліпшити ситуацію» [4, с. 25].

Порівнюючи наукові підходи з положеннями законодавства України, можна зазначити, що вони загалом збігаються у розумінні основної сутності волонтерства як добровільної, соціально спрямованої та безоплатної діяльності. Водночас законодавство зосереджується переважно на правовому визначенні та принципах організації волонтерської діяльності, тоді як наукові дослідження більшою мірою акцентують увагу на внутрішніх мотивах, цінностях і психологічних особливостях особистості волонтера.

Е. Клері (E. Clary) та М. Снайдер (M. Snyder) [2] встановили, що участь людини у волонтерській діяльності зумовлюється низкою психологічних чинників. До них належать ціннісні мотиви, які пов'язані з прагненням діяти відповідно до загальнолюдських цінностей і проявляти турботу про інших. Важливу роль відіграє також мотив особистісного розвитку, що передбачає бажання отримувати нові враження, розширювати уявлення про світ, випробовувати себе в нових ситуаціях і набувати нових умінь та навичок. Крім того, значущим чинником виступає соціальний мотив, який пов'язаний із потребою відчувати свою належність до певної спільноти та отримувати схвалення з боку інших людей. Дослідники також виокремлюють мотив розуміння, що проявляється у прагненні підвищити самооцінку, відчутти власну корисність і розширити коло соціальних контактів.

Водночас волонтерство може бути пов'язане і з кар'єрними мотивами, оскільки участь у такій діяльності дає можливість здобути практичний досвід, який у майбутньому може бути корисним під час працевлаштування. Окремо виділяється захисний мотив, що полягає у прагненні людини відволіктися від особистих проблем, зменшити вплив негативних емоцій, підтримати почуття власної гідності та подолати внутрішні переживання.

Існує типологія мотивів, відповідно до якої мотиви волонтерської діяльності поділяються на зовнішні та внутрішні. Зовнішні мотиви пов'язані з впливом зовнішніх стимулів, таких як соціальне схвалення, суспільне визнання або можливість отримати певні переваги чи досвід. Внутрішні мотиви зумовлені особистісними цінностями та мотиваційними установками людини, зокрема прагненням допомагати іншим, відчувати власну значущість, реалізовувати моральні переконання та внутрішню потребу у суспільно корисній діяльності [3, с. 140].

Аналіз наведених положень дає підстави стверджувати, що мотивація волонтерської діяльності має складний і багатогранний характер та поєднує як зовнішні, так і внутрішні чинники. Зовнішня мотивація пов'язана з орієнтацією особистості на соціальні норми, суспільні очікування та загальноприйняті моделі поведінки, коли участь у волонтерстві може підтримуватися схваленням з боку суспільства, бажанням відповідати соціальним стандартам або відчувати свою причетність до соціально значущих процесів. Водночас більш стійкою та глибокою основою волонтерської активності виступає внутрішня мотивація, яка ґрунтується на особистісних цінностях, переконаннях і внутрішній потребі людини бути корисною іншим.

Внутрішня мотивація формується завдяки усвідомленню значущості волонтерської діяльності, інтересу до неї та відчуттю морального задоволення від результатів своєї праці. У цьому контексті волонтерство виступає не лише формою суспільної допомоги, а й засобом особистісного розвитку, самореалізації та творчого прояву людини. Воно сприяє формуванню соціальної активності, розширенню кола спілкування, зміцненню почуття причетності до важливої суспільної справи та розвитку гуманістичних цінностей.

Отже, волонтерство можна розглядати як особливу форму просоціальної поведінки, у якій поєднуються моральні цінності, особистісні потреби та суспільні інтереси. У сучасних кризових умовах роль волонтерської діяльності значно зростає, оскільки вона сприяє консолідації суспільства, активізації громадянської позиції та залученню людей до вирішення актуальних соціальних проблем на національному й міжнародному рівнях.

Література:

1. Anheier H., Salamon L. Volunteering in Cross-National Perspective: Initial Comparisons. Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Baltimore. *The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies*. 2001. № 10. 20 p.
2. Clary E.G., Snyder M. The Motivations to Volunteer: Theoretical and Practical Considerations. *Current Directions in Psychological Science*. № 8 (5). 1999. P. 156–159.
3. Phillips M. Motivation and expectation in successful volunteerism. *Voluntarism and social work practice: A growing collaboration* / ed. by F.S. Schwartz. Lanham etc.: Univ. Press of America, 1984. P. 139–147.
4. Говоруха Н. Волонтерство як платформа соціальних перетворень. *Педагогічний процес: теорія і практика*. Вип. 3–4. 2019. С. 24–30.
5. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
6. Чайка І. Ю. Волонтерство: сутність феномена та особливості його функціонування в сучасній Україні. *Грані*. Т. 20. № 7(147). 2017. С. 72–79.

СЕКЦІЯ 5. ІСТОРИЧНІ НАУКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-35>

ДЕРАДЯНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Волохов Олексій Сергійович

*кандидат юридичних наук,
адвокат, партнер
SLA Attorneys
м. Київ, Україна*

Після проголошення незалежності у 1991 році Україна отримала у спадок значний масив нормативно-правових актів, сформованих у період існування СРСР. Усі ці діючі в УРСР нормативні акти відповідали радянській правовій традиції, дублювалися з актами інших радянських республік. Вони ґрунтувалися на ідеологічних принципах соціалістичної держави та централізованого управління, передбачали домінуючу роль держави у регулюванні суспільних відносин, що було далеким від демократичних ідеалів.

Перед Україною постало складне завдання створення власної правової системи, реформування законодавства та поступового усунення радянської правової спадщини. У науковій літературі, а згодом і у законодавстві, цей процес отримав назву дерадянізації законодавства. Він передбачає очищення правової системи від застарілих радянських норм, термінології та інституцій, які не відповідають сучасним принципам демократії та верховенства права.

На початковому етапі незалежності значна частина радянських нормативних актів залишалася чинною, оскільки їх негайне скасування без прийняття нових законів могло призвести до правового вакууму. Постановою ВРУ «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» від 12 вересня 1991 року № 1545-ХІІ було встановлено, що «до прийняття відповідних актів законодавства України на території держави застосовуються акти законодавства Союзу РСР з питань, які не врегульовані законодавством України, за умови, що вони не суперечать Конституції і законам України». Слід звернути увагу, що в цій Постанові мова йшла про Конституцію Української Радянської Соціалістичної Республіки 1978 року,

яка, навіть після внесення значних змін за перші 5 років незалежності, передбачала публікацію законів України українською і російською мовами (стаття 106); підвищення ефективності виробництва ... шляхом «соціалістичного змагання» (стаття 15); закріплювала принцип соціалізму «Від кожного – за здібностями, кожному – за працею» (стаття 14).

У 1990-х роках правова реформа відбувалася повільно та була спрямована переважно на формування нових інститутів державної влади та визначення їх повноважень. Варто відзначити, що Конституційну комісію для розробки Конституції незалежної України створили ще в жовтні 1990 року, але через тривалу боротьбу за обсяги повноважень між президентом та парламентом, а також блокування діяльності парламенту¹, конституційний процес затягнувся. Станом на червень 1996 року Україна залишалася єдиною державою з колишніх республік СРСР, що жила за старою радянською конституцією 1978 року. На той час Україна вже була суверенною державою, визнаною світовим співтовариством, членом багатьох європейських і світових міжнародних організацій. Так, 26 вересня 1995 р. Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила позитивний висновок щодо заявки України на вступ до Ради Європи (Висновок ПА РЄ № 190 (1995), а вже 31 жовтня 1995 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України про приєднання до Статуту Ради Європи.

Важливим та, певно, ключовим етапом розвитку правової системи стало ухвалення Конституції України 1996 року, яка закріпила основні принципи демократичної держави, зокрема верховенство права, поділ влади та гарантії прав людини. Конституція стала фундаментом для подальшого реформування законодавства та радикального відходу від радянської правової моделі.

Отримавши Конституцію, Україна стає однією з перших держав – колишніх республік СРСР, яка обирає курс на європейську інтеграцію. Встановлення правових засад гармонізації українського законодавства з правом ЄС стало можливим після набуття чинності Тимчасової угоди між Україною та Європейськими Співтовариствами про торгівлю та торговельне співробітництво у 1996 р., що була першим документом, який передбачав різні аспекти гармонізації.

¹ Ліві фракції, особливо комуністи, всіляко блокували конституційний процес. Така їх поведінка була цілком зрозумілою, адже в росії, на тлі російсько-чеченської війни, відбувалися президентські вибори, фаворитами яких стали Єльцин і комуніст Зюганов. У разі перемоги останнього комуністи у Верховній Раді теж сподівалися повернути владу. Див. Конституційна ніч, що не закінчилася, або Як в Україні приймали Конституцію URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-polytics/3052088-konstitucijna-nic-so-ne-zakincilasa-abo-ak-v-ukraini-prijmali-konstituciu.html>

Попри значні законодавчі зміни, у правовій системі України тривалий час зберігаються радянські норми та навіть окремі інститути. Це стосувалося, зокрема, трудового, житлового, господарського та адміністративного законодавства. Багато нормативних актів, які були прийняті ще у 1970-х роках, не намагаються виключити із законодавства шляхом створення нових, а натомість до радянських кодексів вносять численні зміни, зберігаючи їх структуру. Апофеозом такої архаїчності законодавства України донедавна була преамбула Житлового кодексу, у якій йшлося про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, втілення в життя ленінських ідей побудови комуністичного суспільства та реалізацію розробленої Комуністичною партією програми житлового будівництва [1, с. 112].

Цікавою була й ст. 106 Житлового кодексу України, яка передбачала виселення без надання громадянам іншого жилого приміщення, якщо наймач, члени його сім'ї або інші особи, які проживають разом з ним, систематично порушують правила соціалістичного співжиття.

Враховуючи ситуацію, що склалася, у квітні 2022 року було прийнято, а вже 7 травня 2022 р. набрав чинності Закон України № 2215-IX «Про дерадяннізацію законодавства України» з метою «відрадянщення» актів законодавства України. Така «дерадяннізація» законодавства здійснюється як «шляхом внесення відповідних змін до існуючих законів, так і визнанням такими, що не застосовуються на території України, деяких нормативно-правових актів (або їх положень) органів державної влади і управління Союзу РСР і Української РСР, які, формально зберігаючи свою чинність, не здійснюють регулюючого впливу або, навпаки, є такими, що донині регулюють певне коло суспільних відносин, хоча застосовувана термінологія в них та підходи до предметного врегулювання є застарілими, неактуальними й концептуально несумісними з законодавством України». Попри окремі зміни, внесені Законом України № 2215-IX, Верховна Рада доручила Кабінету Міністрів протягом року з дня набрання чинності цим Законом розробити та винести на розгляд Верховної Ради проекти Житлового кодексу України, Трудового кодексу України та Кодексу України про адміністративні проступки [2, с. 151].

Вважаємо, що процес дерадяннізації законодавства України можна умовно поділити на кілька етапів.

1. Початковий етап (1991–1996 рр.)

Перший етап пов'язаний із формуванням основ правової системи незалежної України. У цей період приймалися нові закони, які заміняли радянські нормативні акти. До найважливіших змін належать:

- прийняття Конституції України 1996 року;
- початок реформування цивільного та господарського законодавства;
- створення нових інститутів державної влади.

Водночас питома частина законодавства залишалася незмінною через відсутність дієвих та апробованих механізмів правового регулювання.

2. Етап системних реформ (1996–2014 рр.)

Другий етап характеризується активізацією реформ у сфері права та державного управління. У цей період було прийнято нові кодекси та закони, які враховують європейські та міжнародні стандарти. Зокрема, у 2003 році було прийнято новий Цивільний кодекс України, який став важливим кроком у модернізації приватного права. Він закріпив принципи свободи договору та захисту права власності тощо.

3. Етап декомунізації (2014-2022 рр.)

Після подій Революції Гідності процес реформування законодавства значно активізувався. У 2015 році були ухвалені чотири закони про декомунізацію, які засудили комуністичний тоталітарний режим та заборонили його символіку. Ці закони стали важливим кроком у подоланні радянської спадщини та формуванні нової правової політики держави. Ухвалення Закону № 317-VIII, який передбачає знесення пам'ятників та зміну топонімів, пов'язаних з комунізмом, докорінно змінило топонімію України [3, с. 192], а прийнятий Закон про декомунізацію № 2558 дозволив заборонити Комуністичній партії брати участь у виборах. Крім цього, 19 травня 2018 року Президент України підписав Указ, яким увів у дію рішення РНБО від 19 березня 2014 року про початок процедури виходу з СНД, чим остаточно припинив участь України у статутних органах СНД. Відповідно, держава почала тривалу процедуру денонсації (виходу) з численних угод, ратифікованих в рамках співпраці в СНД, які впливали на вектори розвитку законодавства.

4. Сучасний етап дерадянїзації законодавства (2022 – дотепер)

Новим етапом стало ухвалення Закону України «Про дерадянїзацію законодавства України» № 2215-IX від 21 квітня 2022 року. Цей закон спрямований на усунення радянської термінології, правових конструкцій та ідеологічних положень із чинного законодавства. Основна мета закону полягає у ліквідації правових норм, що походять із радянського періоду, та приведенні законодавства у відповідність до сучасних принципів правової держави. Важливим напрямом правової політики стають не лише дерадянїзація, а й реформування та приведення українського законодавства у відповідність до актів права Європейського Союзу. Це пов'язано з отриманням статусу кандидата на

членство в ЄС та інтеграцією України до європейського правового простору.

Отже, дерадяннізація законодавства України є важливим процесом трансформації правової системи держави, який складається щонайменше з чотирьох етапів і досі триває. Втім, цей процес, який фактично розпочався після здобуття незалежності у 1991 році, набув системного характеру лише у 2022 році. Прийняття Закону України «Про дерадяннізацію законодавства України» стало важливим кроком для очищення правового масиву від радянської спадщини. Наразі дерадяннізація є складовою ширших реформ, спрямованих на модернізацію правової системи та інтеграцію України до європейського правового простору. Подальша дерадяннізація законодавства потребує прийняття нових кодексів та вдосконалення існуючих механізмів правового регулювання суспільних відносин.

Література:

1. Правотворчість в Україні: перспективи законодавчого врегулювання : збірник наукових праць / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 226 с.
2. Волохов О. С. Ефективність законодавства та міжнародні стандарти правотворчості : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 484 с.
3. Павленко І. Дерадяннізація та декомунізація українського урбанімікону (на матеріалі назв об'єктів міського простору Запоріжжя). *Ідеологія і політика*. 2020. № 1(15). С. 188–207. DOI: <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2020.01.00009>

**ВІЙСЬКОВА СИСТЕМА ГЕТЬМАНЩИНИ
ЯК СПОСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПЕРША ПОЛОВИНА XVIII СТ.)**

Подобєдов Михайло Вадимович

*студент I курсу магістратури історичного факультету
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро Україна*

Військова система Гетьманщини традиційно постає в історіографії як воєнна організація козацької держави, однак її реальне значення було значно ширшим. Полково-сотенний устрій Гетьманщини виступав не лише засобом оборони, а й механізмом організації влади, території та соціальних відносин. Саме через нього структувалося суспільство та вибудовувалася система управління, що дозволяє глибше зрозуміти специфіку української ранньомодерної державності.

У цьому контексті виникає питання, чи можна розглядати цей устрій як форму існування держави, в межах якої поєднувалися влада, служба і територіальна організація, та чи саме він визначав характер спільноти Гетьманщини.

Метою доповіді є аналіз цього устрою як інституційної основи автономії та визначення наслідків його трансформації для автономного статусу Гетьманщини.

Формування Гетьманщини поєднало козацьку самоорганізацію з політико-правовим досвідом Речі Посполитої. Наталія Старченко обґрунтовує думку що, у ході протистояння з Коронаю козацька верхівка не лише виборювала права, а й адаптувала форми влади та судочинства до нових умов, перетворивши військову структуру на інструмент репрезентації нової спільноти [11, с. 192–212].

Потреба не лише вести війну, а й управляти територією, підтримувати порядок, здійснювати судочинство та вести переговори зумовила перетворення військової структури на основу державного управління. Полково-сотенний устрій виконував функцію внутрішньої організації суспільства та водночас слугував формою його політичної репрезентації [5, с. 74–75].

Показово, що в офіційній мові другої половини XVII ст. «Військо Запорозьке» виступає не лише як назва війська, а як означення держави і спільноти. У документах дедалі частіше поєднуються поняття

«Україна», «Військо Запорозьке» і «народ», що свідчить про усвідомлення цієї структури як політичного цілого [17, с. 20].

Полково-сотенна система Гетьманщини була не просто мілітарною структурою, а цілісною формою ранньомодерної державності. Полк у цій моделі виступав як бойовий підрозділ, адміністративний округ та судова інстанція водночас. Через нього здійснювалася мобілізація, збір податків і контроль за правопорядком, тому карта полків фактично відображала карту державної влади [3, с. 89–96; 6, с. 12].

Така модель свідчить, що військо не просто підпорядковувалося державі, а визначало спосіб її існування. Усі ключові установи працювали в умовах постійної мобілізації, а військова організація стала основою для керування територією, розпорядження фінансами та підтримання дисципліни. Це дозволяє стверджувати, що йдеться про особливий вид державності, який виріс безпосередньо з устрою Війська Запорозького [10, с. 101–103].

На рівні полку ці зв'язки проявлялися через постать полковника, який поєднував військовою, цивільною та судовою владою. За спостереженням Віктора Горобця, склад полкового управління майже повністю дублював структуру центрального уряду. Це призводило до того, що військова ієрархія на місцях перебирала на себе функції державної адміністрації, а старшинські посади ставали ключовими інструментами управління [3, с. 96–103; 10, с. 208–210].

Водночас полк був унікальним соціальним простором, що об'єднував міста, села та церковні осередки [6, с. 12–14]. Саме військова служба визначала межі козацького стану та була підставою для отримання прав і привілеїв. Через зв'язок служби із володінням землею окреслювався кордон між козаками та посполитими, а політична суб'єктність набувала станових рис [10, с. 277–279]. Яскравим прикладом є курінь, який Олексій Сокирко визначає як вояцьку корпорацію та земляцтво, де люди були пов'язані родинними та сусідськими зв'язками [10, с. 183–184]. Це доводить, що військовий поділ спирався на щоденну взаємодію людей.

Військова організація безпосередньо впливала і на формування назви держави та самоусвідомлення спільноти. В офіційній мові Війська Запорозького другої половини XVII ст. назва «Україна» набуває чіткого політичного змісту, позначаючи простір під юрисдикцією гетьманського уряду [15, с. 41–45]. У канцелярії дедалі частіше вживаються означення «українські обивателі» та «український народ», що свідчить про сприйняття структури як політичного цілого [15, с. 79]. Навіть у міжнародних актах назва «Україна» та похідні від неї означення стають нормою дипломатичного листування [16, с. 93–94]. Таким чином, військова система ставала формою, через яку спільнота заявляла про себе зовнішньому світові.

Процес формування цієї спільноти відбувався також через протиставлення «іншим». Тарас Чухліб акцентує увагу на тому, що образ «Іншого» у XVII ст. був багатозначним і формувалася на політичному та релігійному рівнях. В офіційних актах назва «Україна» часто вживається у контексті оборони від неприятелів, що «наступають» або «пустошать» край [14, с. 20–31; 15, с. 41–64]. Така мова захисту об'єднувала населення навколо спільного центру влади.

Ключовим чинником розмежування стала конфесійна приналежність. Релігійна межа часто накладалася на політичну. «Своїми» вважалися ті, хто боронив «грецький закон», тоді як супротивники поставали як «вороги віри» [8; 12, с. 54–62]. Через захист православної церкви козацтво легітимізувало свою владу та заявляло про себе як про спадкоємця традицій Русі. Це поглиблювало розрив із Річчю Посполитою, оскільки релігійне протистояння «русі православної» та «ляхів» робило неможливим повернення козацтва до польського політичного порядку [17, с. 25–27]. Водночас степовий фронтір із його загрозою постійно підтверджував роль козацтва як щита для християнського світу [8; 17, с. 17–19].

Межа спільноти проходила не лише по лінії полків, а й через усвідомлення духовної спорідненості. Звернення до «єдиноутробних синів» у документах надавало політичній єдності сакрального змісту [17, с. 24–34]. Військова система Гетьманщини, захищаючи цю конфесійну межу, ставала не просто інструментом війни, а головним гарантом збереження ідентичності та прав «православного народу» [8; 14, с. 13–34].

У політичній практиці Гетьманщини влада формувалася всередині спільноти на основі колективної волі, звичаю та ради [9, с. 46–58]. Навіть за умови посилення гетьманської влади Конституція 1710 року вимагала колегіальності, зазначаючи, що «публичные sprawy» мають вирішуватися лише «з обрадою Енеральной Старшины». Спроби одноосібного правління викликали спротив, як це видно з усунення Івана Самойловича, якому дорікали, що він «все один ділаєт, никого к думі не призывает» (цит. за: [1, с. 116, 163]). На рівні полку цей принцип виборності був ще виразнішим. Елекція полковника вважалася основою «старожитних вольностей». Події у Полтавському полку 1714 року підтверджують, що призначення урядника без волі громади сприймалося як заневолення, яке товариству «не мило» [2, с. 148–150]. Саме принцип згоди спільноти лежав в основі козацької моделі влади і саме він згодом зазнав найвідчутніших змін.

Однак упродовж XVIII століття цей характер влади зазнав докорінних змін через імперську інтеграцію. Модель союзу та взаємних зобов'язань поступово замінювалася принципом одностороннього самодержавства. Цей процес, який дослідники, слідом за Девідом

Фріком, визначають як стан «міжкультурних непорозумінь», призвів до того, що автономні права української еліти сприймалися центром лише як тимчасова поступка монарха (цит. за: [4, с. 22]). Запровадження інституту резидентів, яких називали «очами і вухами царськими», та зміна процедури обрання гетьмана на форму затвердження царем остаточно підпорядкували автономію імперській вертикалі (цит. за: [4, с. 86]).

Трансформація торкнулася і соціальної опори влади в Гетьманщині. Як зауважує Зенон Когут, колишні урядники дедалі більше орієнтувалися на імперську «Табель про ранги», змінюючи «важкі козацькі шаблі... на рапіри, напудрені перуки й імперські мундири» (цит. за: [7, с. 192]). Служба перестала бути підставою для козацьких прав і перетворилася на особисту вислугу монарху. Іван Мазепа у листі до стародубського полковника Івана Скоропадського застерігав, що царський уряд має на меті «козаків у драгунію та солдат повернути» (цит. за: [13, с. 56]).

Фінальною точкою цього процесу стала ліквідація полково-сотенного устрою. Коли імперія розмежувала військову службу та цивільне управління, полк утратив значення єдиного центру влади. Відтепер уряд розглядав автономні території лише як «непотрібний автономний анклав», що гальмував колонізацію та міг стати осередком нових бунтів [7, с. 176]. Логіка імперської уніфікації вимагала жорсткого контролю, адже сама Катерина II наголошувала, що «слабке поведіння» начальників на місцях шкодить загальному благу так само, як і повстанська «сволочь» (цит. за: [7, с. 177]). Зі зникненням полків козацька еліта остаточно втратила простір для реалізації влади через виборність, що знаменувало кінець Гетьманщини як окремого політичного організму.

У підсумку, військова система Гетьманщини була не просто інструментом війни, а формою її ранньомодерної державності. Саме полково-сотенний устрій став фундаментом територіальної цілісності, судочинства та владної ієрархії. Ця структура слугувала мовою, через яку суспільство впорядковувало внутрішнє життя та репрезентувало себе як політичне ціле. Трансформація системи у XVIII столітті означала докорінну зміну самої логіки влади. Перехід від козацької радної традиції до імперської моделі підданства зруйнував інституційну основу автономії. Ліквідація полково-сотенного устрою та розмежування військової і цивільної сфер зробили подальше існування Гетьманщини структурно неможливим. Це стало остаточною завершеною української ранньомодерної державності в межах унітарної імперії.

Література:

1. Горобець В. Генеральна старшина Війська Запорозького. *Український Гетьманат: нариси історії національного державотворення XVII–XVIII ст.: у 2 кн. Кн. 1: Влада та владні відносини* / редкол.: В. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ : Інститут історії України НАН України, 2018. С. 101–122.
2. Горобець В. Полковники Війська Запорозького: право вільної елекції в світлі козацьких традицій, розпорядчих приписів і політичних реалій. *Український Гетьманат: нариси історії національного державотворення XVII–XVIII ст. : у 2 кн. Кн. 1: Влада та владні відносини* / редкол.: В. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ : Інститут історії України НАН України, 2018. С. 123–160.
3. Горобець В. М. Полково-сотенний устрій Української козацької держави (1649–1764 рр.). *Нариси історії державної служби в Україні* / Головне управління державної служби України; Інститут історії України НАН України. Київ: Ніка-Центр, 2009. С. 87–110.
4. Горобець В. Російська імперія та ранньомодерна Українська держава: ліквідація автономії Гетьманату як історичний факт та історіографічний образ / за ред. В. Смолія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2024. 118 с.
5. Горобець В. Україна та імперія в ранньомодерну добу: чи була Козацька держава failed state? / за ред. В. Смолія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2023. 116 с.
6. Губань Р. Адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Історичні науки*. 2017. Т. 28 (67). № 1. С. 11–14.
7. Когут З. Російський централізм і українська автономія: ліквідація Гетьманщини, 1760–1830. Київ : Основи, 1996. 317 с.
8. Плохій С. Наливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні / авт. пер. з англ. Київ : Критика, 2006. 495 с.
9. Смолій В., Степанков В. Влада в Українській державі раннього нового часу. *Український Гетьманат: нариси історії національного державотворення XVII–XVIII ст. : у 2 кн. Кн. 1: Влада та владні відносини* / редкол. : В. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ : Інститут історії України НАН України, 2018. С. 46–100.
10. Сокирко О. Козацький Марс: держава та військо Козацького Гетьманату в добу Мілітарної революції, 1648–1764. Київ : Темпора, 2023. 912 с.
11. Старченко Н. Складні шляхи ранньомодерного українського націєтворення, або кілька зауваг до звичної схеми історії України. *Український історичний журнал*. 2025. № 3 (582). С. 191–218.

12. Удод О. А., Юрш М. Ф. Образ «Іншого» в становленні української ідентичності. *Харківський історіографічний збірник*. 2015. Вип. 14. С. 54–75.

13. Чухліб Т. В. Між Європою та Московією: «Ідейна війна» українських козаків проти російської тиранії. *Міждисциплінарні гуманітарні студії. Серія : Історичні науки*. 2015. Вип. 2. С. 49–63.

14. Чухліб Т. Поняття «Україна» та «Українний» в офіційному дискурсі Війська Запорозького (1649–1659 рр.). *Україна в Центрально-Східній Європі*. 2015. Вип. 15. С. 13–41.

15. Чухліб Т. Поняття «Україна», «Український», «отчизна», «народ» в офіційному дискурсі Війська Запорозького (1666–1672 рр.). *Україна в Центрально-Східній Європі*. 2017. Вип. 17. С. 41–79.

16. Чухліб Т. В. Поняття «Україна», «українські козаки», «український народ» у положеннях Андрусівського перемир'я та міжнародній офіційній документації 1667-го року. *Україна між Польщею та Росією : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 грудня 2016 р.) / упоряд. Є. М. Луняк*. Київ, 2016. С. 90–99.

17. Чухліб Т. В. «Усі жителі української породи...»: мовна та свідомісна еволюція поняття «народ» у Війську Запорозькому (друга половина XVII ст.). *Чорноморська минувшина: записки Відділу історії козацтва на півдні України / за ред. В. А. Смолія*. Одеса : Типографія «Друк Південь», 2017. Вип. 12. С. 17–40.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-37>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОСТІ УНР У КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ ПЕРІОД

Сатасва Аліна Михайлівна

*асистент кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла
Коцюбинського
м. Вінниця, Україна*

Після повалення влади гетьмана Павла Скоропадського в грудні 1918 року керівництво державою перейшло до Директорії Української Народної Республіки. Новий уряд відновив дію низки законів, ухвалених раніше Центральною Радою, зокрема щодо національної автономії, проведення земельної реформи, запровадження восьмигодинного робочого дня та діяльності профспілок [4, с. 166]. Однак через наступ

більшовицьких військ Директорія не могла довго залишатися в одному місці й була змушена постійно змінювати свою столицю. Так, 2 лютого уряд залишив Київ і переїхав до Вінниці, 6 березня до Проскурова, а згодом переміщувався до Рівного та Кам'янця-Подільського. Це був найдовший час, протягом якого органи влади УНР стабільно працювали в одному місті за весь період існування Директорії.

Сам термін «Кам'янецька доба» запровадив державний діяч І. Мазепа [6]. Він характеризував цей етап як один із найтрагічніших у ході українських визвольних змагань 1917–1920 рр, бо саме тоді особливо проявилися внутрішні слабкості українського політичного життя, що ускладнювали боротьбу за незалежність.

Державність УНР формувалася в надзвичайно складних умовах постійної воєнно-політичної боротьби. УНР одночасно протистояла більшовицькій Росії, перебувала у конфлікті з білогвардійськими силами, була втягнута у складні польсько-українські відносини та переживала внутрішню політичну нестабільність.

Конституційно-правові засади Кам'янецького періоду спиралися на попередні акти української революції. Основними документами були Універсали Центральної Ради (1917–1918 рр.), що проголошували автономію та незалежність та Конституція УНР (Статут про державний устрій, права і вольності УНР, 29 квітня 1918 р. І хоча фактично вона не була реалізована, але залишалася ідейною правовою основою. Особливе місце також займали Акти Директорії УНР за 1918–1920 рр., що визначали форму влади та організацію держави, а також закони й постанови уряду, ухвалені вже в Кам'янці-Подільському.

Найвищим органом влади у цей період залишалася Директорія на чолі із С. Петлюрою, а виконавчу владу здійснювала Рада Народних Міністрів. До повноважень уряду належали управління державною адміністрацією, формування та реалізація фінансової політики, здійснення дипломатичної діяльності, а також організація армії й забезпечення її матеріального постачання [2]. Уряд, сформований переважно представниками Української соціал-демократичної робітничої партії та Української партії соціалістів-революціонерів. Усередині уряду виникали конфлікти через різні політичні погляди: есери підтримували «трудоий принцип» організації влади, тоді як соціал-демократи виступали за демократичну парламентську систему [5].

У Кам'янці-Подільському функціонували основні міністерства республіки, зокрема внутрішніх справ, фінансів, освіти, юстиції, військових справ і закордонних справ, що забезпечували повноцінну діяльність державного апарату УНР.

Кам'янецька доба характеризується складними відносинами між УНР і Західноукраїнською Народною Республікою. Внутрішньополітична ситуація в УНР також залишалася напруженою. Частина

політичних діячів відкрито критикувала Директорію за помилки й пропонувала радикальні зміни. Замість колегіальної влади пропонувалося запровадити тимчасове одноосібне президентство, уряд не за партійними квотами, а за професійністю, відмову від «трудових рад» та інший підхід до земельного питання [3]. Паралельно держава намагалася налагодити управління на місцях. Так, було запроваджено систему комісарів у губерніях, повітах і нижчих адміністративних одиницях, які мали проводити в життя урядові рішення та контролювати їх виконання. Однак головна проблема так і не була вирішена – чіткого розмежування повноважень між Директорією та урядом не встановили.

У липні 1919 року до Кам'янця-Подільського прибули керівництво ЗОУНР і Українська Галицька Армія, що посилювало і військовий потенціал, і політичні суперечності. Є. Петрушевич погоджувався на співпрацю лише за умов демократичної політики без «радянських» ухилів і зміни уряду. Директорія прийняла ці вимоги, але приїзд Петрушевича підбадьорив праві та консервативні сили, які згуртувалися в Український національно-державний союз і почали активний тиск на соціалістичний кабінет. У серпні 1919 року уряд задекларував курс на ширшу демократичну опору та підготовку виборів до парламенту, а невдовзі ухвалив тимчасовий статут, який мав упорядкувати роботу Ради народних міністрів. Водночас тривала війна. УНР уклала домовленість з махновцями проти денікінців, але армія швидко слабшала через епідемію тифу, нестачу зброї та загальний кадровий голод у війську й державному апараті [1].

Поступово влада все більше концентрувалася в руках С. Петлюри. У листопаді 1919 року було вирішено, що верховне керівництво справами республіки зосереджується у голови Директорії, а Директорія фактично перестала бути реальним колегіальним органом. Це викликало гостру юридичну критику сучасників, які вважали такі кроки порушенням основних законів УНР і відходом від конституційних принципів.

Надалі державний механізм дедалі більше розпадався під тиском воєнних поразок і внутрішньої дезорганізації: уряд залишав Кам'янець, відбувалися евакуації, траплялися інциденти з пограбуванням державної скарбниці, а Петлюра виїхав до Варшави. Армія УНР перейшла до Зимового походу, а уряд намагався відновити правові рамки держави через тимчасові закони про устрій і передпарламент, але реалізувати ці плани не вдалося. У 1920 році спробою повернути контроль стала угода з Польщею і спільний наступ на більшовиків, навіть із короткочасним входом до Києва. Проте контрнаступ Червоної армії знов змусив уряд відступати й емігрувати. Врешті наприкінці 1920 року УНР остаточно втратила можливість діяти на українській

території, а Ризький договір 18 березня 1921 року закріпив нову реальність: надії на відновлення державності УНР на той момент були зруйновані.

Таким чином, Кам'янецька доба стала періодом, коли УНР, попри обставини намагалася зберегти дієздатність державних інституцій, але суперечності та тиск зовнішніх сил спричинили дезорганізацію державного апарату. У підсумку ці чинники разом із воєнними поразками призвели до втрати УНР реального контролю над територією та переходу державності в еміграційну форму.

Література:

1. Гай-Нижник П. П. Взаємини Директорії та уряду УНР в період від їхнього прибуття до Кам'янця-Подільського і до остаточного виходу на чужину (березень 1919 – листопад 1920 рр.). *Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки* : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 6–7 жовт. 2009 р.). Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. С. 162–183.

2. Директорія, Рада народних міністрів Української Народної Республіки: документи і матеріали. Т. 1 : листопад 1918 р. – серпень 1919 р. / упоряд. В. Верстюк (кер.) та ін. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. 688 с. (Джерела до вивчення історії Української революції).

3. Єфремова Н. Праця Теодора Галіпа «Основні права і обов'язки українських громадян». Невідомі сторінки історії конституційного розвитку України. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2007. № 3. С. 70.

4. Карпенко О. Питання робітництва на шпальтах газети «Визволення» в «кам'янецький» період Директорії УНР. *Травневі студії*. 2020. С. 166–169

5. Лозовий В. Кам'янецька доба Директорії УНР, 1919. *Енциклопедія історії української революції 1917–1921*. URL: http://ukr-revolution.history.org.ua/termin/kamjanetska_doba_dyrektoriiji_unr_1919 (дата звернення: 28.02.2026).

6. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції: 1917–1921. Київ : Темпора, 2003. 608 с.

СЕКЦІЯ 6. ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-38>

ВІЙНА ЯК ВИКЛИК УНІВЕРСАЛІСТСЬКИМ ТЕОРІЯМ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Загоруйко Самсон Володимирович

*аспірант кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики*

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Поняття справедливості у соціально-філософському дискурсі традиційно розглядається як універсалістський нормативний критерій оцінки дій та інституцій, що претендує на загальну застосовність і можливість морального розрізнення легітимного та нелегітимного. Війна є граничним випадком для такої нормативної претензії, адже поєднує інституційно санкціоноване насильство, політичну доцільність і масове руйнування правопорядку. Сучасні дослідження показують, що війна спричиняє не лише фізичні руйнування, а й глибокі соціальні, економічні та культурні наслідки, які підривають функціонування інституцій і руйнують спільноти [5, с. 4].

Мета дослідження – теоретичне осмислення війни як граничного виклику для сучасних теорій справедливості та окреслення меж їх нормативної універсальності в умовах збройного конфлікту на прикладі російсько-української війни. Наукова новизна полягає у формулюванні аргументації, яка показує, що війна виявляє межі універсалізму справедливості на трьох рівнях: дискурсивно-легітимаційному, суб'єктно-нормативному та інституційному. Російсько-українська війна розглядається не лише як ілюстрація порушення норм, а як критичний аналітичний тест для нормативних теорій, що робить видимими їхні приховані припущення та змушує уточнювати предмет і межі застосування.

Одним із класичних способів нормативного осмислення війни є доктрина справедливої війни (just war theory), яка розрізняє критерії справедливості початку війни (jus ad bellum) і правила її ведення (jus in bello), а в сучасних дискусіях доповнюється проблематикою післявоєнної справедливості (jus post bellum). Її претензія на нормативну

універсальність полягає у пропозиції загальних критеріїв, що мають обмежувати застосування сили та дозволяють морально розрізнати «виправдану» і «невиправдану» війну. Водночас О. Ідальго показує, що в систематичній формі «справедлива війна» схильна не стільки обмежувати війну, скільки легітимувати її. Як зазначає дослідник, концепція справедливої війни сприяє «моральному облагородженню військових дій і водночас затемнює політичні інтереси, що стоять за ними» [2, с. 7]. Автор пише, що «спроба легітимувати війну як загальний інструмент права і справедливості зазнає невдачі як у моральній філософії, так і в політичній теорії» [2, с. 1].

Російсько-українська війна надає цьому аргументу емпіричної наочності, бо агресор апелює до «історичної справедливості», «захисту» чи «відновлення порядку», використовуючи мову нормативного виправдання. Це демонструє не лише ризик зловживання мовою справедливості. Тому концепція «справедливого миру» у цьому контексті постає не як риторична альтернатива, а як вимога зміщення нормативного фокусу: від універсалістського виправдання війни до універсальних умов її припинення, відновлення правопорядку та сталого мирного співіснування на засадах міжнародного права.

Наступний аспект аргументації розкриває межі універсалізму на рівні суб'єкта моральної оцінки – через проблему моральної рівності комбатантів. Класичний компроміс *jus in bello* припускає, що моральна оцінка дій у війні може бути відокремлена від причин її початку: комбатанти з обох сторін підлягають симетричним нормам, а «правильність» їхньої участі не визначає допустимість їхніх дій, якщо ті відповідають правилам ведення війни. Як зазначає Крістіан Баррі, традиційна теорія війни виходить з припущення, що «немає різниці між солдатами, які воюють за справедливую справу, і тими, хто воює за несправедливу» [1, с. 458]. Дослідник фіксує ревізійністський виклик цій схемі, що якщо війна є несправедливою з боку агресора, участь у ній не може зберегти моральну нейтральність.

Російсько-українська війна виступає тут тестом, який загострює розбіжність між нормативною універсальністю правил і фактом агресії. На фоні систематичних злочинів та заперечення суверенітету жертви агресії симетричне трактування воюючих сторін як морально рівних носіїв одного статусу стає теоретично вразливим. Це не зводиться до морального осуду, а змінює структуру вимог до справедливості. Якщо моральна відповідальність і легітимність участі в насильстві залежать від контексту агресії/оборони, тоді післявоєнна справедливість (*jus post bellum*) не може мислитись як нейтральна «процедура примирення» між симетричними сторонами. Саме тут виникає логічний перехід до інституційної проблематики. Питання про відповідальність,

відшкодування і гарантії неповторення є продовженням питання про (не)симетрію моральних позицій у війні.

Важливо ще уточнити, чому зазначені напруги мають не лише прикладний, а й концептуальний характер. У цьому контексті показовою є кантівська критика традиції «справедливої війни». Як зазначає О. Ідальго, Кант розглядав власне теоретичне завдання як «заміну європейської традиції міжнародного “права війни” новим міжнародним і глобальним “правом миру”» [2, с. 8]. Така позиція зміщує нормативний фокус з виправдання війни на створення правового порядку, здатного поступово зробити війну зайвою як інструмент міжнародної політики.

Т. Ковальський реконструє соціокультурні чинники становлення концепції справедливої війни, показуючи її історико-філософську залежність від культурних практик легітимації влади та насильства. Як підкреслює дослідник, «концепція справедливої війни є не просто теоретичним конструктом, а глибоко вкоріненим у культурних практиках суспільства феноменом, що змінюється разом з трансформаціями соціокультурних орієнтацій» [3, с. 97].

У нашому дослідженні це важливо не як історичний екскурс, а як аргумент проти наївного універсалізму. Критерії, що претендують на універсальність, сформувалися у певній історичній конфігурації війни та містять приховані припущення щодо суб'єктів і форм конфлікту. Російсько-українська війна з її гібридними практиками, інформаційними операціями, кібератаками та ударами по цивільній інфраструктурі, засвідчує велику різницю між цими припущеннями і реальними формами насильства. Тому проблема полягає не лише в «порушенні правил», а в тому, що універсалістський апарат оцінки війни частково побудований під іншу онтологію війни. Це підсилює тезу про потребу розширення теоретичної рамки: зосередження на критеріях «справедливої війни» має бути доповнене концепцією «справедливого миру», яка переводить універсалістську претензію з виправдання війни на конструювання умов миру та правопорядку.

Звідси впливає центральність інституційного виміру справедливості, який робить видимою межу універсалізму на рівні реалізації. Концепція перехідного правосуддя, яку аналізує І. Шапченко, демонструє трансформацію справедливості з абстрактного морального принципу у практично інституційний механізм реагування на наслідки конфлікту. Як зазначає дослідниця, перехідне правосуддя охоплює комплекс процесів і механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати тяжку спадщину масових порушень прав людини [4, с. 128]. У структурі нашого аргументу це означає: *jus post bellum* не може бути лише «додатком» до *jus ad bellum/jus in bello*, бо саме після руйнування правопорядку війною стає очевидним, що моральна оцінка без

інституцій здатна лише фіксувати несправедливість, але не відновлювати справедливість. Український кейс є критичним тестом, адже масштаб злочинів та порушень прав людини ставить питання про спроможність правових механізмів забезпечити відповідальність і відновлення довіри до інституцій. Тим самим війна виявляє межу універсалістських теорій справедливості: без інституційної архітектури універсальна норма перетворюється на декларацію, а перехідне правосуддя стає необхідною ланкою між нормативністю та дієвістю.

Отже, війна є граничним випробуванням універсалістських теорій справедливості, адже виявляє внутрішні суперечності їхніх нормативних припущень. У таких умовах мова справедливості може використовуватися для легітимації насильства, моральна симетрія сторін стає теоретично проблематичною, а абстрактна нормативність потребує інституційного втілення. Тому концепція «справедливого миру» окреслює нормативний горизонт припинення війни та відновлення правопорядку, тоді як перехідне правосуддя конкретизує його у механізмах *jus post bellum*. Саме ця інтеграція визначає сучасний філософський виклик, який російсько-українська війна ставить перед теоріями справедливості у XXI столітті.

Література:

1. Barry C. *A challenge to the reigning theory of the just war. International Affairs*. 2011. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2011.00983.x>
2. Hidalgo O. *The Shortcomings of Just War Theories and the Legitimacy of Just Peace. Politics and Governance*. 2025. <https://doi.org/10.17645/pag.10159>
3. Kovalskyi T. *Sociocultural factors of the formation of the just war concept: from past to present. Politology Bulletin* (97). 2025. 96–109. <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2025.97.96-109>
4. Шапченко І. С. Судова правотворчість як інструмент забезпечення справедливості в умовах перехідного правосуддя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. Том 1 № 91 (2025). <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.18>
5. Ober, J., Rusakov, S., & Matusevych, T. (2026). The effects of the war in Ukraine on the environment of Ukrainian artists: An evaluation by a diagnostic survey. *Media, War & Conflict*, 19(1), 3–26. <https://doi.org/10.1177/17506352241269604>

ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Налівайко Андрій Олександрович

доктор філософії (Ph.D.),

викладач кафедри філософії

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Намагаючись окреслити проблеми викладання філософії у вищих навчальних закладах України, хочемо насамперед вказати на негативні тенденції у всій сучасній системі гуманітарного знання. Тут діють різні фактори, починаючи від соціальних потрясінь, які перевернули традиційні установки, надзвичайного зростання технологічних інновацій і закінчуючи війною російської федерації проти нашої держави, де гуманітарні дисципліни використовуються, на жаль, як інструменти ідеологічної боротьби.

Комунікуючи зі студентами на семінарських заняттях, змушений констатувати і той факт, що в свідомості майбутнього покоління склався стереотип, нібито гуманітарна освіта абсолютно не актуальна, вона не приносить прибутку (це означає проблему працевлаштування) і взагалі гуманітаріями стають ті, хто зовсім не дружить з технікою та точними дисциплінами. Можливо, такому укладу думок сприяє шкільна освіта, яка зараз перебуває не в найкращому стані, оскільки інтелектуальна підготовка студентів дуже слабка (це легко перевірити, враховуючи злидений словниковий запас мови студента), а можливо, і важке економічне становище, пов'язане зі слабким фінансуванням освітньої сфери. У нинішніх умовах розвиватися гуманітарним наукам, зокрема філософії, дуже складно. Спілкуючись з колегами, не можу не погодитися, що викладацьке навантаження в університетах не дозволяє продуктивно переглядати зміст освітніх програм, а проводити наукові дослідження практично неможливо через військові дії та обмежені ресурси.

Однак ми всі прекрасно розуміємо, що країні катастрофічно потрібні люди, які будуть реставрувати, відновлювати і відбудовувати Україну. Але відновлювати потрібно не тільки матеріальну складову, а й людську свідомість, її душу. Потрібно буде шукати нові сенси, а це неможливо без навичок критичного мислення, здатності аналізувати і здібності до внутрішнього перетворення. Саме тому

неможливо переоцінити важливість відповідної гуманітарної і, особливо, філософської підготовки.

З огляду на це виникає низка проблем, які стосуються, насамперед, як усієї системи гуманітарної освіти, так і, зокрема, викладання філософії. На це, перш за все, і хотілося б звернути нашу увагу.

Зважаючи на розлогість теми та враховуючи необхідність обмеження обсягу статті, спробуємо порушити лише найважливіші, на наш погляд, проблемні аспекти викладання філософських дисциплін, пропонуючи способи їх вирішення.

Сьогодні освітня система зазнає істотних змін, які викликані інноваційними процесами та широкою комп'ютеризацією. При цьому викладач вилучається як особистість з навчального процесу. Усе зводиться до максимального спрощення: онлайн-тестів, презентацій, і найнебезпечніше тут те, що творча робота розуму замінюється уривчастими даними та банальною редукцією чату GPT. Абсолютно втрачається класична модель освіти, яка включає в себе наповнення певними знаннями та творчий підхід. Студенти не читають джерел, не ведуть конспективний зошит, не володіють понятійним апаратом, обмежуючись короткими нотатками в телефоні. Найважливішим завданням викладання філософії у вищих навчальних закладах, на нашу думку, є навчити студентів осягати зміст філософських творів, виробляти інтелектуальний смак, розуміти мову філософії та її категорії. Вважається за необхідне радити студентам конспектувати оригінальні твори, що передбачає визначення головних і другорядних тем філософських джерел [2]. Складання конспектів, написаних саме від руки, буде гарною підмогою для підготовки до заліків та іспитів. У процесі вивчення матеріалу стає зрозуміло, що для багатьох студентів є складними такі поняття, як, наприклад, «онтологія» або «гносеологія». Не зайвим буде запропонувати студентам вести власний «філософський словник», де б вони описували багатозначність того чи іншого терміна, залежно від того, як філософи або основні філософські школи цей термін інтерпретували.

Слід зазначити, що тим, хто викладає філософію, необхідно враховувати специфіку факультету. Ми глибоко переконані в тому, що філософські знання повинні бути пов'язані з майбутньою діяльністю студента [1]. Так, наприклад, для журналістів важливі філософські аспекти етики, естетики, антропології. Для філологів цікавими будуть питання співвідношення мови і свідомості людини, особливо пізнавальним буде дізнатися про теорію «Ноама Хомського», а для юристів це, звичайно ж, питання філософії права від Платона, Аристотеля, Томи Аквінського, німецької класики, закінчуючи сучасними філософськими поглядами. Немає ніякої логіки в тому, щоб читати студенту курс філософії, який ніяк не стосується його спеціалізації.

Ще одним негативним моментом у викладанні філософії, на нашу думку, є сама специфіка подання матеріалу, а точніше її відсутність. Дуже часто філософствування перетворюється на порожню балаканину, а це істотно знижує цінність предмета, студенти такі моменти швидко відчують і це стає причиною нігілістичного ставлення до самої дисципліни. Тому необхідно вчасно провести межу між евристичним діалогом та життєвою балаканиною чи вербалізмом.

Найактуальнішою проблемою викладання філософії у вищих навчальних закладах, яка впливає на втрату інтересу до самого предмету, є розрив між наукою і викладанням. Теми, якими живуть сучасні філософи, часто не доходять до навчальних аудиторій. Зведення філософії до формального переказу підручника робить її сухою схоластикою. Знайомство з новими теоріями, наприклад, «Теорією хаосу», «дефляційною теорією істини», все це підсилює і облагороджує саму здатність філософствування, роблячи науку цікавою та сучасною.

І насамкінець, хотілося б відзначити моральну (внутрішню) сторону даної проблематики, адже гуманітарна освіта – це не тільки оперування текстами і цитатами, а це, перш за все, вміння виховувати в собі внутрішню людину. Дивлячись на сучасну молодь, розумієш, в якому жалюгідному стані перебувають культура, етика, шаноблива комунікація. Тому однією з головних місій викладача філософії є педагогіка, виховання в студента почуття гуманності, відповідальності, здатності до усвідомленого розуміння добра, адже це так необхідно для сучасного суспільства і для майбутнього нашої держави.

Узагальнюючи все вищесказане, відобразимо ключові аспекти.

Криза викладання філософії у вищій школі України зумовлена як зовнішніми соціальними викликами – війною, економічною нестабільністю, технологізацією освіти, – так і внутрішніми проблемами самої освітньої системи: формалізацією навчального процесу, розривом між наукою й аудиторією, знеціненням гуманітарного знання. Водночас саме в умовах історичних випробувань філософія набуває особливої ваги, оскільки формує критичне мислення, здатність до смислотворення та внутрішнього морального становлення особистості. Тому оновлення змісту й методики викладання філософії, її зв'язок зі спеціальністю студента та повернення до культури осмисленого читання й евристичного діалогу є необхідною передумовою не лише освітнього розвитку, а й духовного відновлення українського суспільства.

Література:

1. Онищук О. До проблеми ефективності викладання філософії. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Сер. Філософські науки*. 2009. Вип. 636. С. 139–141.

2. Штепа О. Особливості викладання дисципліни «Філософська пропедевтика» Майбутнім магістрам філософії. *Українська професійна освіта*. 2024. Вип. 15. С. 118–124.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-40>

POSTCOLONIAL INDIA: IDENTITY AS PROCESS AND DISCOURSE

Petlenko Iryna Valeriivna

Ph.D., Postdoctoral fellow

*Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Colonialism left a profound mark on India's history, shaping its political, economic, and socio-cultural landscape. British rule, which lasted nearly two centuries, had both destructive and transformative consequences. The attainment of independence in 1947 did not automatically overcome the colonial legacy. Economic inequality, cultural imperialism, political contradictions, and the issue of identity pose significant postcolonial challenges. They continue to determine the trajectory of the country's development.

In the contemporary globalised world, India emerges as a state that combines traditional values with processes of modernisation. The question of postcolonial identity is not only political but also philosophical. It concerns self-determination, cultural memory, and the relationship between the «self» and the «other».

After the partition of British India into India and Pakistan, the issue of Kashmir became a focal point of conflict and a symbol of the problem of national self-identification. The conflicts between the states concerned not only territorial integrity but also religious and cultural belonging. A fundamental question of identity arose: what does it mean to be Indian or Pakistani in a region with a shared historical heritage?

The Cold War confronted India with the necessity of defining its own position in the global confrontation. Prime Minister Jawaharlal Nehru initiated the policy of non-alignment, which became an attempt to preserve sovereignty and avoid a new form of dependence. Such a course reflected the aspiration for an independent path of development and resonated with Gandhian ideals of non-violence (ahimsa) and moral autonomy. The territorial conflict with China in 1962 actualised the problem of correlating

the ideals of peaceful coexistence with the necessity of defending sovereignty. Thus, foreign policy challenges directly influenced the formation of a new national self-consciousness.

In addition to external geopolitical factors, there were also internal ones. India did not resolve the issues of poverty, social inequality, caste restrictions, and regional conflicts. In the philosophical dimension, these problems are connected with the traditional concepts of dharma and karma. Dharma, as a principle of proper conduct, is historically associated with dharma as a social structure. It regulates a person's duties in accordance with status. At the same time, in contemporary India, this system is undergoing transformation under the influence of democratic reforms and legislative initiatives aimed at overcoming discrimination. Karma, as the law of cause and effect, is interpreted in both ethical and socio-political contexts. It implies responsibility for the consequences of actions, shaping notions of justice.

Indian leaders sought to combine traditional ethical foundations with socialist models of development, creating a system in which the state played an active role in ensuring social equality. An important factor in the formation of identity was the philosophy of Mahatma Gandhi, particularly the concept of non-violence and the ideal of just governance based on morality and decentralisation. However, after gaining independence, India chose a centralised model of parliamentary democracy that did not fully correspond to the Gandhian vision. Contemporary interpretations of Gandhism, particularly in the activities of Anna Hazare, demonstrate the continued relevance of the ideas of social justice and anti-corruption struggle [4].

Simultaneously, the formation of neo-Hinduism was taking place, namely, a modernised form of religious tradition that combines spiritual heritage with processes of modernisation. Nehru attempted to reconcile secularism and technological progress with respect for cultural heritage.

Colonialism caused not only economic or political changes but also a deep psychological trauma. As Ashis Nandy notes, colonialism affected the self-perception of colonised peoples, generating an inferiority complex and a loss of authenticity [3].

Postcolonial theory emphasises the need to deconstruct Eurocentric narratives. The representation of marginalised voices and the restoration of subjectivity to colonised communities constitute an important task of contemporary humanities scholarship [1].

At the same time, the British colonial administration left an institutional legacy, namely, a legal system, a bureaucratic apparatus, and a parliamentary model. This ambivalent influence cannot be ignored, as it became the foundation of modern Indian statehood.

Thus, postcolonial India represents a combination of local and Western elements. This is manifested in the linguistic situation (English alongside Hindi and other languages), the phenomenon of «Hinglish,» cinematography, and literature. An example of this can be found in art. The works of Amitav Ghosh demonstrate the complexity of historical memory and identity. In the novel *The Shadow Lines* [2], the conventionality of borders, the multilayered cultural belonging of the characters, and the intertwining of personal and collective memory are traced. Such hybridity is not a sign of the loss of identity but a form of its new configuration [5].

Based on the conducted analysis, the following features of the formation of postcolonial identity in India can be identified. The search for authenticity – the revival of languages, traditions, and religious heritage. The synthesis of tradition and modernisation – the combination of Indian values with democratic and socialist ideas. Political modernisation – the development of parliamentary democracy, taking into account national specificity. Overcoming social inequality – reforming the caste system and combating discrimination. The trauma of colonialism and resistance – the formation of national pride and an independent economic course (until the reforms of 1991). Multiculturalism – the coexistence of diverse ethnic, linguistic, and religious groups within a single political nation [6].

Thus, India has managed to combine borrowed institutional models with its own traditional values, creating a unique model of development. Therefore, postcolonial identity appears not as a return to a «pure past,» but as the result of a continuous dialogue between tradition and modernity.

References:

1. Ambrose M. C. Indian Postcolonial Theorists: A Critical Introduction. *International Research Journal of Modernization in Engineering, Technology and Science*. 2024. Vol. 6, № 1. P. 3963–3968.
2. Ghosh A. *The Shadow Lines*. London : Bloomsbury Publishing, 1988. 256 p.
3. Nandy A. *The intimate enemy: Loss and recovery of self under colonialism*. Oxford : Oxford University Press, 1988. 135 p.
4. Sengupta M. Anna Hazare and the Idea of Gandhi. *The Journal of Asian Studies*. 2012. Vol. 71, № 3. P. 593–601.
5. Yesapogu V. The Impact of Post Colonialism in Amitav Ghosh's Novels – A Post Colonial Perspective. *International Journal on Studies in English Language and Literature (IJSELL)*. 2016. Vol. 4, № 1. P. 126–138.
6. Петленко І. В. Колоніалізм і національна ідентичність: приклад Індії. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. Вип. 52. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v052.2024.19>.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
V МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ,
АСПІРАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ

**ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИКА:
АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ**

13 березня 2026 р.

Підписано до друку 16.03.2026. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 8,83. Тираж 100. Замовлення № 0526-42.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубічка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.